

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KURUMSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDEN FİKRİ MÜLKİYET
HAKLARI VE EKONOMİK BÜYÜME

Yunus Emre GÜRBÜZ

2501150256

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Aziz Burak ATAMTÜRK

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : YUNUS EMRE GÜRBÜZ Numarası : 2501150256
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : İKTİSADİ GELİŞME VE
ULUSLARARASI Danışmanı : PROF. DR. AZİZ BURAK ATAMTÜRK
Tez Savunma Tarihi : 20.08.2019 Saati : 10.00
Tez Başlığı : KURUMSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDEN FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI VE EKONOMİK
BÜYÜME

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUGUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AZİZ BURAK ATAMTÜRK		Kabul
2- PROF. DR. DÜNDAR MURAT DEMİRÖZ		Kabul
3- DOÇ. DR. ÖMER ESEN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ÖZCAN KARAHAN		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ HÜLYA DENİZ		

KURUMSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDEN FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI VE EKONOMİK BÜYÜME

Yunus Emre GÜRBÜZ

Günümüzde yaşanan hızlı küreselleşme ile beraber bilgi, üretim süreçlerine önemli bir faktör olarak dahil olmasının yanında ekonomik açıdan değeride önemli ölçüde artmıştır. Dünyanın bilgi ekonomisine doğru hareket etmesi nedeniyle gayri maddi haklar kapsamında yer alan fikri mülkiyet küresel toplumun ve teknolojik ilerlemenin önemli bir parçası haline gelmiştir . Bundan dolayı ülkeler fikri mülkiyet haklarının korunmasına ve hukuki altyapıların oluşturulmasına daha fazla önem vermektedirler. Bu noktadan hareketle Türkiye ve BRICS ülkelerinde ekonomik büyüme ve fikri mülkiyet hakları arasındaki ilişki 2007-2017 dönemi için incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak yatay kesitler (ülkeler) arasındaki bağımlılık düzeltilen LMadj (Adjusted Lagrange Multiplier) testiyle incelenmiştir. Daha sonra serilerin durağanlığı ikinci nesil birim kök testlerinden Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009) testi ile incelenmiş, GSYİH ve IPR serilerinin birinci farklarında durağan olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Daha sonra seriler arasında, eş-bütünleşme ilişkisinin varlığını sınan ve Westerlund ve Edgerton (2008) tarafından geliştirilen LM-based testi ile GSYİH ile IPRS arasında panel eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak GSYİH ve IPRS arasındaki kısa ve uzun dönemdeki ilişki PMG (Pooled Mean Group) yöntemi kullanılarak yapısal kırılmalar dikkate alan ve, yapısal kırılmaları dikkate almayan iki model oluşturularak ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Her iki modelden elde edilen sonuçlara göre BRICS ülkeleri ve Türkiye’de uzun dönemde fikri mülkiyet hakları indeksinde meydana gelen bir artışın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini kısa dönemde ise bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fikri Mülkiyet, Kurumsal İktisat, Panel Veri Analizi, İçsel Büyüme Modelleri, Ekonomik Büyüme

ABSTRACT

INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS AND ECONOMIC GROWTH WITHIN THE FRAMEWORK OF INSTITUTIONAL ECONOMICS

Yunus Emre GÜRBÜZ

Knowledge is an important factor in the production process and its economic value has increased significantly with the effect of the rapid globalization experienced today. Since the world is moving towards the knowledge-based economy, intellectual property within the scope of intangible rights has become a significant part of the global society and technological progress. Therefore, countries have given weight to both the protection of intellectual property rights and the establishment of legal infrastructure. From this point of view, the dissertation has examined the relationship between economic growth and intellectual property rights both in Turkey and the BRICS countries for the 2007-2017 period. To begin, the dependence between horizontal cross-sections (countries) has been examined with the corrected LMadj (Adjusted Lagrange Multiplier) test. Then, the stationarity of the series has also been examined by Bai and Carrion-i-Silvestre (2009) test which is one of the second generation unit root tests and it was found that the first differences of the GDP and Intellectual Property Rights Index series were stable. Later, the LM-based test, which was developed by Westerlund and Edgerton (2008) and it tests the existence of co-integration relationship between the series, determined that there is a panel co-integration relationship between GDP and IPRI. To conclude, the series move together in the long term. Also, the short and long term relationship between GDP and IPRI has been estimated separately by constructing two models. The first model takes into account structural breaks using the PMG (Pooled Mean Group) method and the latter does not take into account structural breaks. According to the results obtained from the models, both in Turkey and the BRICS countries, while an increase in the IPRI in the long run positively affects economic growth, it has been demonstrated that it has no effect in the short term.

Keywords: Intellectual Property, Institutional Economics, Panel Data Analysis, Endogenous Growth Models, Economic Growth

ÖNSÖZ

Neoklasik iktisat tarafından pek önemsenmeyen ve analizlerinin içine dahil edilmeyen mülkiyet hakları Kurumsal İktisat okulunun önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Kurumsal Okul mülkiyet haklarının ekonomik faaliyetlerle olan ilişkisini disiplinlerarası bir yaklaşım ile ele almaktadır. İnsan zekâsının ürünü olarak gerçekleşen her türlü gayri maddi varlık olarak tanımlanan fikri mülkiyet teknolojik ilerlemin önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Bundan dolayı fikri mülkiyet haklarının korunması günümüzde ülkelerin büyüme politikaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada ele alınana ülke grubu kapsamında fikri mülkiyet haklarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Yunus Emre GÜRBÜZ

İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL İKTİSAT

1. Kurumsal İktisat	3
1.1.Kurumsal İktisadın Kavramsal Çerçevesi	3
1.2. Kurumsal İktisadın Tarihsel Serüveni	5
1.3. Kurumsal İktisadın Yöntembilimsel Temelleri	8
1.3.1. Alman Tarihçi Okul	8
1.3.2.Evrin Teorisi.....	9
1.3.3.Amerikan Pragmatizm Felsefesi.....	10
1.4.Kurumsal İktisadın Temsilcileri.....	12
1.4.1.Veblen.....	12
1.4.2.Commons.....	14
1.4.3.Mitchell.....	16
1.5.Kurumsal İktisadın Temel Özellikleri.....	17
1.6.Yeni Kurumsal İktisat.....	18
1.6.1.Firma Teorisi.....	20
1.6.2.Sözleşme Teorisi.....	22
1.6.3.Sınırlı Rasyonalite.....	24
1.6.4.Mülkiyet Hakları.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

İÇSEL BÜYÜME MODELLERİ

2.1.İçsel Büyüme Modellerinin Gelişimi.....	29
2.2.İçsel Büyüme Modellerinin Temel Varsayımları.....	31
2.3.İçsel Büyüme Modellerinin Sınıflandırılması.....	32
2.3.1.AK Modeli Modeli.....	32
2.3.2.Bilgi Üretimi ve Taşmalar.....	33
2.3.3. Beşeri Sermaye Modeli.....	35
2.3.4.Ar-Ge Modeli.....	37
2.3.5.Kamu Politikaları Modeli.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

3.1.Fikri Mülkiyet Haklarını Tanımı, Kapsamı ve Temel Özellikleri.....	41
3.2.Fikri Mülkiyet Haklarının Tarihsel Süreci.....	43
3.2.1.Matbaanın İcadından Önceki Dönem.....	43
3.2.2.İmtiyazların Hüküm Sürdüğü Dönem.....	44
3.2.3.Ulusal Mevzuat Devresi.....	46
3.2.4.Uluslararası Anlaşmalar ve Uluslararası Kurumlar Devresi.....	46
3.2.4.1.Paris Sözleşmesi.....	47
3.2.4.2.Bern Antlaşması.....	47
3.2.4.3.Evrensel Telif Hakları Sözleşmesi.....	48
3.2.4.4.Patent İşbirliği Antlaşması.....	48
3.2.4.5. Dünya Fikri Haklar Örgütü (WIPO).....	49
3.2.4.5.TRIPS.....	49
3.3.Türk Hukukunda Fikri Mülkiyet Haklarının Tarihsel Serüveni.....	51
3.4.Fikri Mülkiyet Hakları.....	51
3.4.1.Telif Hakları.....	51
3.4.2.Sinai Mülkiyet Hakları.....	53
3.4.2.1.Patent.....	53

3.4.2.2.Endüstriyel Tasarımlar.....	55
3.4.2.3.Marka.....	55
3.4.2.4.Faydalı Model	56
3.4.2.5.Coğrafi İşaretler.....	56
3.4.2.6.Yeni Bitki Çeşidi.....	57
3.4.2.7.Entegre Devre Topografyası.....	58
3.4.Fikri Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	59
3.4.1.Fikri Mülkiyet Hakları İle İktisadi Büyüme Olumluyan Çalışmalar.....	62
3.4.2.Fikri Mülkiyet Hakları İle İktisadi Büyüme Olumsuzlayan Çalışmalar...	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE BRİCS ÜLKLERİNDE FİKRİ MÜLKİYET HAKLAR VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

4.1. Araştırmanın Önemi.....	75
4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Amacı	75
4.3. Araştırmada kullanılan Veri Seti.....	76
4.4. Araştırmanın Kısıtları.....	77
4.5.Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri.....	78
4.5.1.Yatay Kesit Bağımlılığının Test Edilmesi.....	78
4.5.2. Birim Kök Testleri.....	80
4.5.3. Panel Eşbütünleşme Testi.....	82
4.5.4. Uzun Dönem Tahmincileri.....	83
4.6. Analiz Sonuçları.....	84
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA	94

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1: Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları.....	79
Tablo 4.2: Panel birim kök test sonuçları	80
Tablo 4.3: Panel eş-bütünleşme test sonuçları	82
Tablo 4.4: Tahmin edilen yapısal kırılma tarihleri	82
Tablo 4.5: PMG Tahmin Sonuçları.....	83

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
AEA: American Economic Association
AR-GE: Araştırma-Geliştirme
BRICS: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülke topluluğu
CADF: Cross-sectional Augmented Dickey Fuller
DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü
FMH: Fikri Mülkiyet Hakları
GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GİR: Görünürde İlişkisiz Regresyon
GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IPRI: International Property Rights Index
İBM: İçsel Büyüme Modelleri
LMadj: Adjusted Lagrange Multiplier
NBER : National Bureau of Economic Research
PMG: Pooled Mean Group
SUR: Seemingly Unrelated Regression
TRIPS: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması
UCC: Evrensel Telif Hakları Sözleşmesi
V.d.: Ve diğerleri
WIPO: Dünya Fikri Haklar Örgütü
YKİ: Yeni Kurumsal İktisat

GİRİŞ

1980’li yıllardan itibaren hız kazanan küreselleşme hareketleriyle birlikte günümüzde bireyler, firmalar, ülkeler olduğu kadar küresel ekonomide değiştirmiştir. Bilginin üretim süreçlerine önemli bir faktör olarak dahil olması, bilginin ekonomik açıdan değerini önemli ölçüde artırmıştır. Günümüz ekonomilerinde iktisadi gelişmenin kaynağı olarak teknoloji ve bilgi önemli bir rol oynamaktadır. Dünyanın bilgi ekonomisine doğru hareket etmesi nedeniyle fikri mülkiyet, küresel toplumun önemli bir parçası haline gelmiştir

Günümüzde ülkeler, ekonomik büyüme sağlayabilmek için bilgiye dayalı yüksek teknoloji ürünlerin üretimine yönelmektedir. Bu ürünlerin üretimini gerçekleştirme kabiliyetine sahip olabilmek için ülkeler ya dışardan teknoloji transferi yoluyla yada yurt içinde gerçekleşen AR-GE faaliyetleri sonucu elde edebilme çabası içerisindeyler. Bu noktada ülkenin FMH (Fikri Mülkiyet Hakları) sisteminin yapısı önem kazanmaktadır. Birincisi ülkeler lisanslama, uluslararası mal ticareti, doğrudan yabancı yatırım, taklit ve korsanlık kanalıyla ülkeler teknoloji transferini gerçekleştirebilir. Gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler doğrudan yatırım yapacakları zaman gelişmekte olan ülkelerin FMH rejminin yapısını dikkate almaktadırlar. Yüksek teknoloji ürünleri üretmenin bir diğer yolu ise ülke sınırları içerisinde gerçekleşen AR-GE faaliyetleridir. Bu noktada başarılı AR-GE çalışmalarının temelini oluşturan yaratıcı fikirlerin ödüllendirilmesi, teşvik edilmesi ve korunması için ülkelere güçlü bir fikri haklar rejimine ihtiyaç duymaktadırlar.

Mülkiyet haklarının içerisinde yer alan fikri mülkiyet haklarının korunmasına verilen önem günümüzde ülkelerin büyüme politikaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Fakat neoklasik iktisat tarafından yeterince analizlerine dahil edilmeyen mülkiyet hakları, Kurumsal İktisat okulunun önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Mülkiyet haklarının ekonomik faaliyetlere olan ilişkisi, Kurumsal Okul tarafından disiplinler arası bir yaklaşım ile ele almaktadır. Bu çalışmada fikri mülkiyet hakları ile iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır

Bu alışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisat okulları incelenmiştir. İkinci bölümde, beşeri sermayenin önemli bir üretim faktörü olduğu kabul eden ve bilgi, beşeri sermaye ve AR-GE temelli ekonomik büyümenin önemini belirten içsel büyüme modelleri incelenmiştir. nc bölümde fikri mülkiyet haklarının türleri, kapsamı ve tarihsel süreci incelenmiştir. Ardından ekonomik büyüme ile fikri mülkiyet hakları arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların literatür taraması yapılmıştır. Son bölümde ise 2007-2017 arasındaki dönemde BRICS lkeleri ve Türkiye’deki fikri mülkiyet hakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri yöntemi ile ekonometrik olarak test edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL İKTİSAT

1.1.Kurumsal İktisadın Kavramsal Çerçevesi

Kurumlar, gündelik hayatı belirli yapıya kavuşturarak belirsizliği azaltır ve insanlar arasındaki etkileşimin çerçevesini oluştururlar. Kurumlar sayesinde insanlar selam vermek, araba kullanmak, yemek yemek, bir mal satın almak, alışveriş yapmak gibi en temel görevlerini bile nasıl yapması gerektiğini bilmektedir. Diğer bir deyişle kurumlar bireylerin tercih kümelerini tanımlar ve sınırlar. Kurumlar, bir toplumda oynanan oyunun kurallarıdır (North, 2002:10).

İnsanların ekonomik hayatında kurumlar, davranış ve düşüncelerimizi şekillendirerek kararlarımız üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Fakat neoklasik iktisat kurumları iktisadi analizlerinin dışında bırakarak hiçbir zaman gereken önemi vermemektedirler. Bu noktada kurumsal iktisat kurum kavramı olmak üzere neoklasik iktisadın ele almadığı veya dışsal kabul ettiği kavramları analizinin merkezine almaktadır.

Kurumsal iktisat farklı bir yaklaşım çerçevesi öneren, alternatif bir seçenek oluşturmaya yönelik çabalayan, ama her şeyden önce bir karşı çıkış iktisadı olarak tanımlanabilir (Yılmaz, 2007:95). Kurumsal iktisat, kurumları iktisadın çalışma alanına katmasından öte iktisadın alanlarındaki süreçlerin doğaları gereği kurumsal oldukları vurgusundan yola çıkmaktadır. Bu noktada kurumsal iktisat ekonomiyi kurumsallaşmış bir süreç olarak ele alarak, kurumlara belli ölçülerde önem veren öteki yaklaşımlardan ayrılır. Smith, J.S. Mill ve Marshall, belli “kurumlarla” ilgilenmişler, ancak kurumsal iktisat kurumlara çok daha merkezi, temel ve genel bir rol vermiştir. Kurumsal iktisat piyasayı doğal değil kurumsal bir oluşum olarak gördüğünden dolayı ekonomiyi piyasaya indirgemeyi reddetmektedir (Özveren, 2007:16-18).

Kurumsal iktisatçılar iktisadı piyasadan daha geniş bir anlamaları ve hem de iktisada tarihsel derinlik kazandırdıkları için yerleşik iktisada göre kapsamı daha geniş bir iktisat anlayışı öngörmüşlerdir. Kurumsal iktisada göre piyasa kendiliğinden

oluşan doğal bir yapı olmayıp, iktisat biliminin yalnızca bir kısmını oluşturan toplumsal olarak kurgulanmış bir yapı olduğu söylenebilir (Özveren, 2011:23).

Kurumsal iktisatçılara göre toplum ve kurumlar sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisindedirler. Bu yüzden klasik iktisadın soyut ve statik bakış açısı yanlıştır. Kurumsal iktisatçılar ‘‘bu nedir’’ sorusu yerine, ‘‘buraya nasıl geldik’’ ve ‘‘nereye gideceğiz’’ sorusunu sorarak değişimi daha net görebileceğini düşünüyorlardı. Ayrıca zaman ve mekândan bağımsız durağan yapıyı analiz eden iktisat teorileri yerine tarih, psikoloji, sosyoloji, felsefe, antropoloji gibi bilimleri de kullanarak değişen ve dönüşen yapıyı incelemenin daha doğru olacağını savunmuşlardır (Küçükcalay, 2015: 301).

Kurumsal İktisat kavramının iktisat literatürün de ilk belirgin kullanımı 1919'da Walton Hamilton tarafından AEA (American Economic Association) konferansında yayımlanan "Ekonomik Teoriye Kurumsal Yaklaşım" başlıklı makalesinde kullanılmıştır (Rutherford, 2000: 292). Literatürde ‘‘Kurumsal İktisat’’ veya ‘‘Eski Kurumsal İktisat’’ veya ‘‘Orjinal Kurumsal İktisat’’ veya ‘‘Amerikan Kurumsal İktisadı’’ olarak farklı isimle anılan düşünce okulu, neoklasik iktisada muhalif bir akım olarak akademik ve idari kariyerlerini hep ABD’de sürdürmüş olan üç kurumsalcının katkılarına dayanır: Thorstein B. Veblen (1857–1929), John R. Commons (1862–1945) ve Wesley C. Mitchell (1874–1948).

Daha sonra kurumsal iktisadın kendi içinde oluşan farklılaşması ve 1970’lerde baş gösteren stagflasyon olgusu karşısında neoklasik iktisadın düşüşe geçmesiyle birlikte, kurumların neoklasik çerçeveye dâhil ederek ekonomik düzenin sağlanması için kural ve kurumların önemine işaret eden Coase, Oliver Williamson ve Douglass North’un öncülüğünü yaptığı Yeni Kurumsal İktisat (YKİ) okulu ortaya çıkmıştır.

Son dönemlerde ‘‘Kurum’’ kavramının kullanılması sosyal bilimlerde yaygın olmakla birlikte, felsefe, psikoloji sosyoloji, siyaset, coğrafya gibi alanlarda farklı tanımlanmaktadır. Kurum kavramının anlamı üzerine bitmeyen tartışmalar sebebiyle bazı yazarlar kavram tartışmasını bırakarak pratik meselelere yönelmişlerdir. Ancak kurum veya kuruluşun ne olduğuna dair yeterli bir kavramsallaştırma yapılmadan, kurumların veya kuruluşların nasıl çalıştığına dair ampirik veya teorik bir analiz

yapmak mümkün değildir (Hodgson,2006:1). Bu yüzden çalışılan konu açısından “kurum” kavramının genel çerçevesinin çizilmesinde yarar vardır.

Veblen, kurumu belirli bir dönemde yaygın olarak kabul gören düşünce davranış alışkanlıkları olarak tanımlar. Commons kurumu; bireysel eylemin serbestleştirilmesi, kontrol edilmesi ve genişletilmesi alanlarındaki kolektif eylem olarak tanımlamaktadır. Kolektif eylem, aile, şirket, ticaret ilişkileri, rezerv sistemi ve devlet gibi örgütlenmemiş geleneklerden örgütlü kuruluşlara kadar geniş bir yelpazeyi ifade eder (Commons, 1931:649). Ayres ise kurumları şekillendirmede kültürün rolünü değinmiştir. Kurumsal iktisat çerçevesinde düşünürler daha çok kurumları Veblen dikotamisinde yer alan kurumların evrimsel bir süreç ile meydana geldiğine vurgu yapmışlardır. Alışkanlıklar önemli bir rol oynadığı, tarih ve kültür temelli bir kurum tanımlaması yapılmıştır. Bir diğer nokta ise kurumsal iktisatta bireysel eylemi dışlamaksızın bütüncül bir yaklaşım görülmektedir (Parada, 2001:47).

Yeni Kurumsal iktisatta kurum tanımı daha çok işlem maliyetleri teorisi çerçevesinde şekillenmiştir. North’a göre kurum en basit tanımıyla bir toplumda oynan oyunun kurallarıdır. Ayrıca North organizasyonları kurumlardan ayırarak, organizasyonları ortak bir amaç etrafında bir araya gelen bireyler tarafından oluşturulan gruplar olarak tanımlamıştır. Kurumlar organizasyonları şekillendirirken, aynı zamanda organizasyonlarda kurumların gelişim ve dönüşümünü etkilemektedir. (North, 2002).

Hodgson’a göre kurumları sosyal etkileşimleri oluşturan yerleşik ve yaygın sosyal kurallar sistemi olarak tanımlamıştır. Dil, para, hukuk, ağırlık sistemleri ve sofrada adabı ve firmalar hepsi ayrı ayrı bir kurumdur. Kurumlar hem davranışa izin verebilir hem de kısıtlayabilir. Kuralların varlığı kısıtlamaları ima eder. Fakat bu kısıtlamalar her zaman serbest hareket etmenin karşılığı değildir. Örneğin trafik kuralları trafiğin daha kolay ve güvenli bir şekilde akmasına yardımcı olur; hukuk kuralları kişisel güvenliği artırır (Hodgson,2006:2).

1.2.Kurumsal İktisadın Tarihsel Gelişimi

Amerikan iç savaşı ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde Amerikan ekonomisi dünya ortalamasının çok üzerinde hızlı bir gelişme göstermiştir. Fakat

kurumsal altyapısı çok güçlü olmadığından dolayı Amerika’da bu hızlı ekonomik gelişme, toplumun bütün kesimlerine aynı şekilde yansımamıştır. Ülkedeki gelir dağılımı giderek bozulmuş, özellikle işçiler zor yaşam koşullarında hayatlarını idame ettirmeye çalışmışlardır. İşçilerin çalışma saatleri çok uzun olmakla birlikte hastalık, yaşlılık, işsizlik durumunda hiçbir sosyal güvenceye sahip değildiler. İşyerinde sağlık ve güvenlik ilgili hiçbir önlem olmamakla beraber işverenler işçilerin özel yaşamlarına dahi müdahale edebiliyorlardı. Kentlere olan göçlerin artarak devam etmesi, ücretlerin düşmesine işverenlerin ellerinin daha da güçlü hale gelmesine sebep olmuştur. 1870 ‘ler de başlayan tekelleşme eğilimi giderek yoğunlaşmış, büyük şirketlerin hem ekonomik hem de politik yönden çok daha güçlü hale gelmiştir. Döneminin bu olumsuz koşulları altında iktisatçıların mevcut iktisat teorisine olan güvenleri sarsılmıştır ve yaşanan ekonomik sorunlara cevap veremeyen liberal iktisat politikalarını sert bir biçimde eleştirilmiştir. Tekel, fakirlik, durgunluk ve israfın geleneksel iktisat teorisi ile açıklanamaması sebebiyle reform talepleri gün geçtikçe artmıştır(Savaş,2007: 645-646).

Ayrıca o dönemlerde Marksizm’in Avrupa’ya nazaran Amerika’da etkisi çok sınırlı kalmıştır. Bundan dolayı yerleşik iktisada başkaldırı açısından kurumsal iktisadın önünde bir engel bulunmamaktaydı. Amerika hızlı bir büyümeye tanıklık ettiğinden Avrupa’daki gibi oturmuş iktisadi bir yapıya sahip değildi ve kurumsal ve örgütsel yapılar uzun dönemli gelişme soruları öncelikli sorunlar olarak ele alınmışlardır (Yılmaz, 2007:111).

Kurumsal İktisat Okulunun Veblen’nin ‘‘Why is economics not a evolutionary science’’(İktisat neden evrimsel bir bilim değildir) isimli yazısıyla başladığı kabul edilmektedir. Kurumsal iktisat neo-klasik iktisadın soyutlayıcı, tündengelim yöntemine ve liberal politikalarına karşı ABD ‘de ortaya çıkmıştır.

1920'lerin ortalarından başlayarak kurumsal iktisat, diğer disiplinlerle olan bağlantılarını kaybetmeye başlamıştır. Sosyoloji kırılan bir şekilde farklılaşmış ve ekonomiden ayrılmıştır. Psikolojide davranışçılık önem kazanırken içgüdüsel alışkanlık psikolojisi önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum Mitchell gibi daha kantitatif kurumcuların için kabul edilebilir olsa da, temel teoremlerini modern

psikolojiye dayandıran diğer kurumsal iktisatçıların çalışmalarındaki teorik temeli ciddi bir biçimde etkilemiştir (Rutherford, 2000:298).

Bununla birlikte, Amerika'da 1930'larda pragmatist felsefe, pozitivizm biçimleriyle ortadan kalkmış, sosyal bilimlerde evrimsel ve Darwinist fikirlerin kullanımı büyük ölçüde azalmaya başladı. Kurumsal iktisadın dayandığı üç ana entelektüel ayağı sarsılmasıyla beraber bir bütün olarak Amerikan kurumsalcılığın derin bir teorik krizin içine sürüklendi. Önde gelen kurumsal yazarlar, akademik tartışmalarda kurumsallaşmanın teorisi ve kimliği ile ilgili eleştirilere yeterince cevap veremediler. John R. Commons, kurumsal ekonomiye sistematik bir teorik çerçeve sağlamaya çalışmıştır ancak sosyal bilimlerin felsefi ve psikolojik temellerindeki kaymalar ile beraber bu neredeyse imkânsız hale getirildi (Hodgson, 2009:5).

İlk kuşak kurumsal iktisat okulunun takipçileri, sosyal normlar, teknolojik değişim, yasal ve adli karar verme, işlemler ve firma teorilerini geliştiremedikleri gibi Veblen ve Commons'ın ulaştığı aşamadan öteye geçememişler. Bu gelişim eksikliğinin sebepleri kısmen açık psikolojik temellerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır, kısmen de iki dünya savaşı arasındaki dönemde kurumsalcıların iş çevrimleri ve kamu hizmeti düzenlemeleri gibi acil politika sorunlarına odaklanmaları ile de ilgilidir (Rutherford, 2001:183).

1945'ten sonra kurumsal okulun nüfuzunun düşmesine rağmen, Clarence Ayres, John Kenneth Galbraith, Simon Kuznets, Gunnar Myrdal ve Karl Polanyi gibi savaş sonrası önde gelen isimler tarafından desteklenerek varlığını sürdürebildi. Bu eski geleneğin devam eden canlılığının bir ölçüsü olarak, Kuznets ve Myrdal, sırasıyla 1971 ve 1974'te iktisatta Nobel ödülleri almıştır (Hodgson, 2009:6).

Kurumsal İktisat klasik iktisadı haklı eleştirilerde bulunmasına rağmen uygun alternatif bir teori geliştiremediği için etkisini kaybetmiştir. Kurumsal okulunun üç önemli düşünürünün çok az ortak yönü olduğu için bu akımın özelliklerini saptamak kolay değildir (Blaug, 2014: 861).

1.3.Kurumsal İktisadın Yöntembilimsel Temelleri

Kurumsal iktisat'ın yönembilimsel temeli, on dokuzuncu yüzyılda klasik iktisadının soyutlamalarına karşı tepki olarak gelişen Alman Tarihçi Okul'un eleştirileri çerçevesinde biçimlendirilmiştir. Kurumsal iktisat felsefi dayanağını ise Charles Pierce, William James ve John Dewey gibi isimlerin temsil ettiği Amerikan pragmatist felsefe geleneğinden almıştır. Son olarak bunun yanında da Kurumsal İktisat Okulu iktisadın fen bilimlerine öykünmesine karşı çıkmamışlar fakat fizik yerine biyoloji biliminin temel alınmasını savunmuşlardır. Bu bağlamda kurumsal analizler ve süreçlerin biçimlendirilmesi aşamasında evrim teorisinden oldukça fazla etkilenmişlerdir.

1.3.1.Alman Tarihçi Okul

Dönem Almanya'sında önemli sosyal ve toplumsal değişimler yaşıyor Milliyetçilik akımı hızla yükselmeye başlamış Alman Gümrük Birliği 1832 te kurulmuştur. Sanayileşme ile beraber başta işi sorunları olmak üzere yeni sorunlar ortaya çıkıyor mevcut iktisat teorisinden çözümler bekleniyordu. Tarihçi okulun çeşitli yönelimleri en uygun metotla bilimsel bir potada birleştirmeyi amaçlıyorlardı Bu noktada tarihin, toplumun ve toplumsal değişmelerin anlaşılmasında en iyi yöntemin tarihsel araştırmalar olduğunu savunana "Hegel Felsefesinden" oldukça etkilenmişlerdir (Savaş, 2007: 489).

Klasik iktisada göre toplumların doğal düzeni vardır. Bu nedenle iktisadi kurumlar zamandan ve mekândan bağımsızdır. Fizik yasalarına benzer yasalar iktisat biliminde de geçerlidir. Tarihçi Okul ise Klasik iktisat düşüncesine tepki olarak ortaya çıkmış, kurumların zamana ve mekâna bağlı olduğunu bu yüzden dolayı mantiken tutarlı olsa bile evrensel iktisat kanunları geçerli olamayacağını savunmuşlardır.

Diğer taraftan tarih çalışmalarının öneminin artmasına neden olmuşlardır. İktisat tarihiyle ilgilenmek A.Smith'in "Ulusların Zenginliği" eseriyle başlamış olsa da tarihçi okul iktisadi sürecin incelenmesinde teoriden çok tarih çalışmalarına verdikleri önemle bu noktada klasiklerden ayrılmaktadırlar Klasik öğretinin soyutlamalarına karşı yönetsel tepki, iktisadi düşüncenin zaman ve mekan içinde

yayılarak tarih ve sosyolojiyi iktisada sokmasıyla tarihçi okul ilgilenmiştir (Kazgan, 2016:185).

Alman tarihçi okul birinci nesil düşünürleri arasında Wilhem Roscher, klasik düşünceyi temelde kabul etse de klasik okulun yöntemini reddetmiştir. Ekonomik olmayan faktörlerin ekonomik yaşamdaki rolünü vurgulayarak, etik, politik ve ekonomik olaylar arasındaki ilişkileri bulmaya çalışmıştır. Ayrıca teorinin soyut kalmamasını somut tarihsel örnekler ile donatılmasını savunmuştur. Bruno Hildebrand, klasik okulun tümdengelim yöntemini reddederek her çağ ve ülke için ayrı bir teori oluşturulması gerektiğini savunmuştur ve sosyal bilimlere uygulanabilecek istatistiksel yöntemler geliştirmiştir. Knies, tabi iktisat kurallarını reddederek iktisat ve tarihin ortak bir teori oluşturması gerektiğini savunmuştur.

Alman tarihçi okul ikinci nesil düşünürlerinden, Gustav Schmoller, geniş çaplı iktisat tarihi araştırmalarına girişmiştir ve iktisat tarihiyle ilgili yeterli araştırma yaptıktan sonra teori oluşturulabileceğini savunmuştur. Ayrıca Almanya’da devlet müdahalesinin rolünün altını çizen ve hastalıklara, kazalara ve yaşlılığa karşı sigorta poliçeleri sağlayan sosyal yasalarla ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Sombart ise Alman tarihçi okulun en uç kısmını temsil eder. Evrensel iktisat kanunlarının bulunmayacağını iddia ederek iktisat teorisini tümünden reddetmiştir (Parada, 2001:47, Erim, 2014:110-111).

Tarihçi okul tarih araştırmalarıyla iktisat kanunlarının evrensel olmadıklarını ortaya koyan çalışmalarına benzer şekilde kurumsal okul kurumları inceleyerek benzer amaçlar gütmüşlerdir. Bu noktada klasik iktisadın yöntem eleştirilmesi aşağı yukarı aynı konulara yönelmesi bakımından tarihçi okulla benzerlik gösterir (Kazgan, 2016:187-188).

1.3.2.Evrin Teorisi

Yayımlanması ile beraber büyük tartışmaları beraberinde getiren Charles Darwin’in 1859 yılında basılan ‘‘ Türlerin Kökeni’’ evrim teorisi bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Bu çalışma özellikle biyoloji disiplini için bir devrim niteliği taşısa da zaman içinde diğer bilim dallarını da etkisi altına almıştır. Bu durumu Hodgson evrim düşüncesinin biyoloji ile sınırlandırılmayacak kadar önemli olması ile açıklamakla

birlikte biyolojideki gelişmelerin izlenmesini hem iktisat hem de diğer sosyal bilimler için çok önemli olduğunu düşünmektedir (Hodgson, 2006:12).

Evrım kavramı; temelde zaman içinde meydana gelen değişimleri ifade etmek için kullanılır. Bu değişim süreci kesintilerin olmadığı sürekli bir ilerlemenin olduğunu gösteren durum olabileceği gibi kesintilerin olduğu dönemlerde de ani değişimlerin meydana geldiği sıçramalı- kesintili bir değişimi göstermektedir (Takay, 2009:12).

Evrım teorisinin iki önemli noktası vardır ilk olarak iç nedenlere dayalı bir değişim olarak ortaya çıktığı için dış faktörlerin etkisiyle meydana gelen değişimi ikinci plana atar bu yüzden dolayı evrım içsel değişim teorisidir. İkinci olarak da evrım bir şeyin zaman içindeki hareketi olarak tanımlanabileceği için bir şeyin bulunan zamanda ne durumda olduğu ve bu durumu nasıl geldiğini açıklayarak, evrım analizinin dinamik niteliğini açıklar (Takay, 2009:12).

Veblen'e göre bilimi Darwin öncesi ve Darwin sonrası olarak ikiye ayırmak gerekir. Darwin öncesi bilim teolojiktir. Darwin sonrası bilim ise, nedensellik süreci ile beraber süreci önemseyen bir yaklaşım sergilemektedir. Böylece Darwinci bilim sosyal bilimlere uygulandığında değişimi anlamak için uygun araçlar sunmaktadır (Takay, 2009:15).

Veblen neoklasik iktisadın statik ve dengeye dayalı yaklaşımına karşı evrım ve değişimi kavramlarını analizlerinin temeline koymuştur. Bu noktada Veblen ekonomik olguları incelerken Darwinizmin üç temel ilkesi olan değişim, katılım ve seçim ilkelerinden fazlaca kullanmıştır. Kurumsal değişimi etkileyen en önemli faktörün toplumun düşünce alışkanlıklarının değişmesine bağlamıştır. Veblen düşünce alışkanlıklarının zamanla değişeceğini buna bağlı olarak da kurumların değişeceğini iddia etmiştir. Bu bağlamda en uygun düşünce alışkanlıklarının sürdürüleceğini en zayıf olanların ise terk edileceğini ileri sürerek Darwin'in doğal seçim kuramını kurumsal iktisada uyarlamıştır (Dinar, 2009:101).

1.3.3.Amerikan Pragmatizm Felsefesi

William James, John Dewey ve Charles Pierce'nin temsilciliğini yaptığı Amerikan pragmatizmi kurumsal okulun felsefi dayanağını oluşturmaktadır.

Pragmatizm ideal dünyada ne yapılmasından ziyade gerçek dünyada neler yapılabileceğini vurgulayan yaklaşımı ele alan düşünce biçimidir. Pragmatizm özünü faydalı olmayan şey doğru değildir anlayışına dayanarak bilginin değeri insan yaşamına yaptığı katkı ile ölçme esasına dayanır. Burada doğru diye nitelendirilen şey insanlığa en fazla yarar sağlayandır. Bu nokta Veblen’de benzer yaklaşımla gözlemlenebilir olgulara, maddi neden ve sonuçlarla ilgilenen, sürece odaklanmayı sağlayan ‘‘ayağı yere basan’’ bilginin iktisadi analizlerde kullanılması gerektiğini belirtmiştir (Dinar, 2011:171).

‘‘Ayağı yere basan’’ bilgi deneyimlerle ve insanlar arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ve evrimsel bir özellik taşımaktadır. Veblen iktisat bilimini evrimsel bir biçimde ele alarak somut iktisadi kurumlar ve problemlerle ilgilenerek pragmatik bir analiz biçimini benimsemektedir. Zamandan ve mekândan bağımsız bir bilgi anlayışı yerine zamana ve mekâna göre değişen bilimsel bilgiyi ele almaktadır (Dinar, 2011:172).

Amerikan pragmatist felsefe geleneğinde teorinin üstünlüğü gerçek hayata ilişkin sorunları çözme kapasiteleriyle ve topluma sağladıkları fayda ile yakından ilişkilidir. Bilgi insan yaşamını kolaylaştıracak bir araçtır ve bu bağlamda bilim entelektüel sorunları çözmekten çok insanların karşılaştıkları sorunların çözümüne hizmet etmelidir (Dinar, 2011:177).

Kurumsal iktisat neoklasik iktisattan farklılığını düşünsel bir temele dayandırmak için farklı bir felsefi zemin arayışına girdiği sırada sıralar Amerika’da gelişmekte olan pragmatist felsefe ile yolu kesişmiştir. Veblen pragmatist felsefe akımından aldığı destekle kurumsal iktisadı neoklasik iktisattan keskin çizgilerle ayırmayı başarmıştır (Özveren, 2011:24).

Son olarak ABD’de teorik tartışmalardan ziyade pratiğe yönelik uygulamalar öne çıkmasından dolayı kurumsal iktisat düşüncesi ABD’de hızla yayılmıştır. ABD entelektüelleri Avrupa’dan gelen düşünce akımlarını olduğu gibi almak yerine ABD’nin koşullarına uygun uyarlamayı seçiyorlardı. Bu dönemde ABD’nin içinde bulunduğu zor durum göz önüne alınırsa yaşana siyasi ve ekonomik atmosfer, teorik

tartışmalara vakit geçirmek yerine pratik uygulamalara yönelmeyi zorunlu kılıyordu (Küçükkalay, 2015:300).

1.4.Kurumsal İktisadın Temsilcileri

Kurumsal iktisat yerleşik iktisadın aksine araştırma alanın sınırlarını kaldırmaktan yanadır bu yüzden kurumsal iktisat karmaşık ve geniş bir çalışma alanına sahiptir. Fakat sınırlar genişledikçe kurumsal bütünlüğü ve tutarlılığını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya gelir. Bu yüzden genel geçer bir yaklaşımdan ve kurumsal bütünlükten bahsetmek zordur. Kurumsal iktisatçılar benzer konulara odaklanması ve ortak bir çerçevede yorum getirmeleri sayesinde yüksek bir kurumsal tutarlılık ve bütünlüğünü korumaya çalışmaktadır. Fakat yine de belirgin bir kurumsal bütünlükten ve genel geçer yaklaşımdan bahsetmek zordur. Bundan dolayı kurumsal iktisadın genel çizgilerini ortaya koymak için tarihsel sürecinde belirleyici isimlerin çalışmalarına bakmak gerekir (Yılmaz,2007:96). Kurumsal iktisat Ekolü'nün Veblen'nin 1898 yılında''Why is Economics not a Evolutionary Science''(İktisat neden evrimsel bir bilim değildir) isimli yazısıyla başladığı kabul edilmekle beraber Thorstein B. Veblen (1857-1929), John R. Commons (1862-1945), Wesley C. Mitchell (1874-1948) önde gelen temsilcileridir.

1.4.1.Veblen

Neoklasik iktisat yöntem olarak yöntemsel bireyciliği (methodological individualism) benimsemektedir. Birey davranışlarından yola çıkarak toplumsal ve ekonomik olayları analiz etmeye çalışmaktadır. Veblen' göre neoklasik iktisat bireylerin sadece ekonomik güdüler ile hareket ettiği ve toplumun bireylerin toplamından ibaret olduğu varsayımına dayanmaktadır. Oysaki toplum sadece bireylerden ibaret olmadığı birey davranışları ile grup davranışları birbirlerinden farklı sonuçlar yaratabilir. Bu yüzden dolayı birey davranışlarından hareketle ekonomik ve toplumsal olaylar analiz edilmesi mümkün değildir (Dinar, 2011:180).

Veblen neoklasik iktisattaki bireyin ele alınış biçimini sert bir biçimde eleştirmiş, yararcı felsefeyle hareket eden mekanik bir insan profilini kendi deyimiyle ''şimşek çakan bir hesap makinesi'' olarak betimlemiştir (Özveren, 2011:29). İnsanın

haz peşinde koşan bir varlık değil de sosyal varlık olarak ele alınabilmesi için pragmatik felsefedeki alışkanlık kavramını kullanmışlardır. Bireyler toplum içinde yaşarken hem toplumsal hem de kurumsal yapıdan etkilenerek bu yapı içinde birtakım alışkanlıklar elde etmektedir. Bireylerin edindiği alışkanlıklar ve içgüdüler insan davranışının yönlendiren temel unsurdur. Bu noktada yerleşik iktisadın iddia ettiği gibi bireyle acı-haz ekseninde hareket ederek kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan rasyonel insan kavramsallaştırması eleştirilmektedir (Dinar, 2011:186). Veblen'in bu konudaki çalışması, William James'in psikolojisinden etkilenmiştir ve ekonominin "modern psikoloji" temelinde yeniden inşa edilebileceği fikrine ivme kazandırmıştır (Rutherford, 2001:175).

Veblen'e göre, insan içgüdü ve alışkanlıkları ile hareket eden, değişime yatkın toplumsal varlıklar olarak nitelendirmiştir. Bundan dolayı bir toplumun gelişimini ve işleyişini anlamak için insan doğasını özellikleri olan iç güdeler ve düşünce alışkanlıklarını oluşturan kültür arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamamız gerekir. İnsan davranışlarını belirleyen şey, geçmişten günümüze birikerek gelen düşünce alışkanlıklarıdır. Düşünce alışkanlıkları somut ve soyut anlamda o toplumun kurumlarının temelini oluşturmaktadır. Kurum, düşünce alışkanlıklarının sistemli hale gelmesinden başka bir şey değildir (Küçükkalay, 2015:305).

Veblen'e göre insanın davranışlarını belirleyen yerleşik davranış kalıplarını biçimlendiren şey içgüdülerdir. İnsan doğasında dört içgüdü vardır. Uсталık içgüdü (workmanship) insanları yeni eserler yapmak, çalışmak, icat yapmak kaliteli mallar yapmak gibi eğilimleri içinde barındırır. Ebeveynlik İçgüdü (parental bent), karşılıksız olarak gelecek nesilleri ve başkalarını düşünmesini aile, kabile, ulus insanlığa yönelik ilgiyi ifade eder. Aylak merak içgüdü (idle curiosity), bu içgüdüyle insanlar bilgi peşinde koşmaları ve bilinmezi öğrenme çabalarını içerir. Son olarak açgözlülük içgüdü (acquisitiveness) kişinin kendi çıkarlarını düşünmeye hareket etmeye hizmet etmektedir. İlk üç içgüdü toplumda yararlı sonuçlar orta çıkmasına ve ekonomik gelişmenin kaynağını oluşturan düşünce alışkanlıkların çıkmasına yardımcı olur. Açgözlülük içgüdü ise kişinin sadece kendisini çıkarlarını düşünmeye ittiğinden dolayı toplumdaki gelişmenin engelleyen bir özellik gösterir (Küçükkalay, 2015:306, Savaş, 2007: 652-653).

1.4.2.Commons

J. R. Commons (1862-1945), yaşamını kurumların gelişimi üzerine yapılan çalışmalara adanmıştır. ABD Midwest'te ekonomik ve sosyal kargaşa hâkim olduğu dönemde yaşayan Commons, akademik ve entelektüel çalışmalarını Amerikan toplumunun karşılaştığı sorunların ekonomik ve sosyal çözüm arayışlarına yoğunlaştırmıştır. Commons'ın çalışmalarında, evrim, hukuk ve organizasyonlarla ilgilenmiştir. Akademik kariyerinin başında Commons, mülkiyet hakları sorununu ve kurumsallaşmış tekel gücünden elde edilen avantaj ve ayrıcalıkları vurgulayan hocası R. T. Ely'den etkilenmiştir. (Parada, 2001:53). Commons sosyal reformları gerçekleştirmek amacıyla yasa tasarıları hazırlamış ve bunların uygulanması konusunda çalışmalar yapmıştır.

Commons, işsizlik sigortası, işçinin tazminat, sosyal güvenlik, emeklilik, kamuya çocuk işçiler, asgari ücret, tarımsal destek programları gibi çalışan kesimin hayat koşullarını düzeltmek için yasal önlemler alınmasında büyük çabalar sarf etmiştir (Rutherford, 2001:182). Bu önlemler şimdi için doğal görünse de Commons'ın yaşadığı dönem için olağanüstü düşünülmesi bile zor önlemlerdir. Commons yaşadığı dönemdeki akademik camia tarafından sosyal reform düşünceleri nedeniyle sosyalist olarak eleştirilse de o kapitalizmi benimsemekle beraber onun karşı olduğu liberal ekonomik düzenin getirdiği sorunlardır ve bu sorunların bertaraf edilmesini için mevcut ekonomik düzenin kurallarında bazı değişiklikler yapmak istiyordu (Savaş:2007: 657).

Commons Wisconsin valisi ile beraber pek çok konuda yasa çıkarmış bu yasalar daha sonra Roosevelt tarafından 'New Deal' politikalarında örnek olarak kullanılmıştır. Commons'un öğrencileri Witte, Arthur J. Altmeyer ve Wilbur Cohen Federal Sosyal Güvenlik programlarının geliştirilmesinde başrol oynamıştır. Commons'ın hukuk ve ekonomi alanında önemli çalışmaları vardı. Nitekim Commons 1924 yazdığı "Kapitalizmin Hukuki Temelleri" kitabından sonra kurumsal iktisatçı olarak anılmaya başlanmıştır (Rutherford, 2001:182).

Commons'ın teorik yaklaşımındaki temel analiz birimi bireyler arasındaki işlemlerdir. İşlemler, pazarlık işlemleri, yönetim işlemleri ve dağıtım işlemleri olarak

üçe ayrılır (Commons, 1931:4). Pazarlık işlemleri, hukuki yönden eşit olanlar arasında gönüllü servetin sahipliğini bir taraftan diğerine aktarır. Bu işlemler ikna, zorlama ve çeşitli çatışmalar olmaksızın farklı türdeki mülkiyet haklarını devreder. Pazarlık işlemleri Ortodoks fiyat teorisinin konusunu oluşturur Yönetim işlemleri yasal ve ekonomik yönden üstlerin, astlarına verdikleri talimatları kapsar. Örneğin usta ile işçi arasındaki ilişki yönetim işlemlerine girer. Dağıtım işlemleri ise, servet oluşurken ortaya çıkan yararları ve külfetleri bireyler arasında dağıtırken ortaya çıkan pazarlığı kapsar. Bireylerin piyasada ki ilişkileri bazı işlem kuralları tarafından yönlendirilir. Değişen duruma uygun olarak, çıkar çatışmaların önlemesi ve bir düzen sağlanması için işlem kuralları değiştirilir. İşlemlerin kurallarını belirleyen ise zaman içinde oluşan gelenekler, adetler, alışkanlıklar gibi bireyin içinde bulunduğu toplumun kurallarıdır (Savaş, 2007:658-659).

Bu açıdan Commons, farklı işlem türlerinin özelliklerini ortaya koyarak ekonomik işlemlerin rollerinin ne olduğunu geliştirmiştir. Commons, bireylerin ekonomik faaliyetlerini sadece fiyat işlemleriyle değil, kurum ve kuruluşların parçaları olarak görerek kurumsal yaklaşımı takip etmiştir (Parada, 2001:54).

Veblen, neoklasik iktisada kökten muhalif olmasının yanı sıra, kapitalist kurumların da kökten değiştirilmesi gerektiğini düşünür, çünkü kapitalist kültürün ürünleri olan bu kurumlar ister istemez israfa ve sömürüye yol açmaktadır. Commons ise kapitalist kurumları Veblen'den çok farklı biçimde algılamıştır. Commons mesleki yaşamındaki başlıca amacını, var olan iktisadi sistemi reformlar aracılığıyla insan değerlerle daha iyi hale getirmektir (Özçelik ve Özveren,2015).

Commons klasik iktisatçılar gibi evrensel yasalar ve tümdengelim gibi soyut yöntem tartışmaları ile pek ilgilenmemiş çalışmalarında somut uygulamaya yönelik pratik problemlere çözüm aramıştır. Commons'a göre iktisatçılar mutlak gerçeğin değil pragmacı gerçeğin peşinde olmalıdırlar. İktisadi gerçek iktisadi yarar için araştırılır bu bağlamda iktisadi işlevsel bir bilim haline getirmeye çalışmıştır (Yılmaz, 2007:100).

1.4.3.Mitchell

Mitchell Veblen'nin ve Amerikan pragmatizm önemli temsilcilerinden Dewey'in öğrencisi olması dolayısıyla iki hocasının da düşüncelerinde önemli ölçüde etkilenmiştir. Mitchell insan davranışlarının açıklanmasında rasyonel insan tanımlamasını reddetmiş onun yerine içgüdü ve alışkanlık kavramını savunmuştur. Mitchell'e göre ekonomi insan davranışlarını inceleyen bilim dalıdır.

Ortodoks teorinin soyut modellerini şiddetle eleştirmiş zevk-acı ilişkisine dayalı hedonistik psikolojik varsayımlarını reddetmiş. Diğer yandan Veblen'nin içgüdülerine dayalı açıklamasını da benimsememiştir ona göre insan davranış psikolojisi deneysel yöntemlerle belirlenmeli bütün yönleriyle ele alınmalıydı.

Mitchell iktisadi düşünce tarihi ile ilgili incelemelerde iktisatçıların neler söylediğiyle ilgili değil niçin bazı sorunları ele alıp inceledikleri ve niçin diğer sorunlara ilgi göstermedikleri konusu üzerinde durmuştur. Ayrıca bu düşünürlerin neden bazı önermeleri hiç duraksamadan benimsediklerini ve çağdaşlarının da onların vardığı sonuçları aynen kabullendiklerini araştırmıştır.

Mitchell 'e göre kurumların devamlı değişme içinde olduğundan dolayı teorilerin zamana göre değişeceğini ve iktisatta tüm zamanlarda geçerli olabilecek evrensel bir teori oluşturamayacağını savunmuştur bundan dolayı genel bir teori oluşturmanın hem imkânsız hem de yararsız olduğunda ısrar etmiştir.

Mitchell ekonomik ölçümü iyileştirme için istatistiksel verileri toplama, sınıflandırma ve değerlendirme konusunu bir çok çalışmalar yürütmüştür. Bu amaçla Ulusal İktisadi Araştırma Bürosu (National Bureau of Economic Research, NBER) kurmuştur ve 'teorisiz ölçüm'' olarak adlandırılan ilkenin temsilciliği yapmıştır. Ulusal İktisadi Araştırma Bürosu (NBER) sadece iş çevrimleri, emek ve fiyat hareketleriyle ilgili birçok ampirik çalışma üretmekle kalmayıp, aynı zamanda, özellikle Mitchell'in öğrencisi Simon Kuznets'in çalışmaları sonucunda, milli gelir muhasebesinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Rutherford, 2001:179).

1.5.Kurumsal İktisadın Temel Özellikleri

İlk dönem kurumsal iktisadın genel olarak özelliklerini şu şekilde sıralıyabiliriz;

1-) Kurumsal iktisatçılar ekonomiyi bütüncül (holistik) şekilde ele almaktadır. Kurumsal iktisatçılara göre küçük parçaların birbirinden bağımsız olarak ele alınıp incelemek yerine ekonomi bir bütün olarak ele alıp incelenmelidir. Parçaları birbirinden bağımsız gibi ele alıp incelemek yoluyla bütün bir yapıyı anlamak mümkün değildir. Örneğin bir firmanın üyelerini tek tek incelemekle bir firmanın davranışını anlamak ve açıklamak mümkün değildir.

2-) Kurumsal iktisatçılara göre iktisat bilimini ekonomik faaliyetlerle sınırlamak doğru değildir. Ekonomik aktiviteleri siyasi, tarih, sosyoloji psikoloji, hukuk gibi diğer bilimler çerçevesinde incelemek gerekir.

3-) Kurumsal okul iktisatta Newton'cu bakış açısının yerine Darwinci bilimi temel alırlar. Toplum ve kurumlar sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisindedir. Bundan dolayı ekonomik yaşamda denge değil hareket esastır. Dolayısıyla iktisat teorisinin zaman ve yer farkı göz ardı edip evrensel yasalar bulmaya çalışması doğru değildir. Kurumsal iktisatçılara göre bir iktisatçının değişimi ve özgül koşulları görmek için "bu nedir?" sorusu yerine "buraya nasıl geldik" ve "buradan nereye gideceğiz" sorularını sorması gerekir.

4-)Kurumsal iktisatçılar değişimde verdikleri önem nedeniyle normal ve kendiliğinden denge anlayışını reddetmişlerdir. Onun yerine 'devresel nedensellik ilkesi' veya 'kümülatif değişim ilkesini' benimsemiştirler.

5-)Kurumsal iktisatçılar geleneksel teorini ekonomik yaşamda uyum olduğu öne süren görüşlere karşı çıkmışlardır. Onlara göre ekonomik yaşamada egemen olan uyum değil çatışmadır. Ekonomik yaşamda uyumsuzlukları gidermek için çıkar grupları arasında yansız davranacak bir siyasi iktidarın düzenleyici rolüne gereksinimi vardır.

6-)Kurumsal iktisatçılar tümdengelim yöntemi yerine tümevarım metodunun kullanmasını savunmuşlardır. İstatistiksel verilerin toplanması ve teorilerin bu ve verilere dayandırılması savunmuşlardır. Ve bunun yanında soyut teorileşme

yöntemlerini ve marjinalizmi de şiddetle eleştirmiş gerçekçi olmadığını öne sürmüşlerdir.

8-)Faydacılık felsefesi tarafından öne sürülen psikolojik fayda-zahmet analizini reddetmişler. Onun yerine bazıları Freud tipi davranış kurallarını benimsemesini önermişlerdir.

9-)Kurumsal iktisat devlete ekonomik ve sosyal roller yükler. Kurumsal iktisatçılara göre klasik iktisadın iddia ettiği gibi piyasa kaynakların etkin bir şekilde dağılımını ve adil gelir dağılımını gerçekleştiremez. Bundan dolayı servet ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderecek demokratik reformlara ihtiyaç vardır. Toplumsal fayda ve toplumsal maliyet gibi kavramlara önem vermişlerdir.

10-)Kurumsal okul ekonomik yaşamda kurumları ön plana çıkarmışlardır. Kurumcular kurum kavramına verdikleri geniş kapsamı nedeniyle ekonomik yaşamın iktisadi kurallar tarafından değil kurumlar tarafından yönlendirdiğini öne sürmüşlerdir. Kurumsal okula göre ekonomik analiz yönünden önem taşıyan esas unsur bireycilik değil toplumsal düşünce ve davranış biçimidir (Savaş646-648, Küçükkalay, 2015:301-303).

1.6.Yeni Kurumsal İktisat

Yeni Kurumsal İktisat (YKİ) iktisat, hukuk, sosyoloji, siyaset bilimi ve antropoloji gibi farklı bilim dallarından beslenerek gündelik hayatta karşılaştığımız aile, firmalar, piyasalar, hükümet gibi toplumsal, politik, kültürel ve iktisadi kurumları açıklamaya/anlamaya çalışan, disiplinler arası bir girişim olarak tanımlanabilir (Şenalp, 2007:59). Bir yandan Yeni kurumsal iktisat neoklasik iktisadın rasyonalite ve tam bilgi gibi gerçek dışı varsayımlarının analizlerinin dışında bırakarak, bunların yerine sınırlı rasyonalite, fırsatçılık, işlem maliyetler, eksik sözleşmeler gibi daha gerçekçi terminolojiyle farklı bir perspektif sunmuşlardır. Diğer yandan YKİ neoklasik teoriyi tamamen reddetmek yerine, kıtlık ve rekabet gibi bazı varsayımlarını kullanmaya devam ederek ana akım iktisadın içinde kalmıştır. Bu yönden kendisinden önceki kurumsal iktisadın çizgisini izleyen ve tamamlayan bir akım olarak ortaya çıkmamıştır (Çetin, 2012:44).

Yeni kurumsal iktisat Oliver Williamson'un 1975 yılında yayınladığı "Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrost Implications" (Piyasalar ve Hiyerarşiler: Çözümleme ve Antitröst İçerimler) isimli eserinden sonra popüler olmuştur. Yeni Kurumsal İktisat terimi 1984 yılından sonra makalelerinin, kitapların, bildirilerin veya konferans konularının başlıklarında artarak görülmeye başlanmıştır. Yeni kurumsal iktisat kavramını ilk kullanan Williamson olmasına karşın bu yaklaşımın ilk temelleri 1937 yılında Coase, "Firmanın Doğası" (The Nature of the Firm) başlıklı ünlü çalışmasıyla atılmıştır (Richter, 2005:4).

Literatürde YKİ' genel olarak dört farklı çalışma alanından oluşmaktadır. Bu alanlar, 1960'lı yıllarda ve 1970'lerin başında farklı bilim adamları tarafından geliştirilmiştir. YKİ'in başlıca ana alanları şöyledir:

- İşlem maliyeti ekonomisi (Coase, Williamson),
- Mülkiyet hakları ekonomisi (Coase, Alchian),
- Ekonomik sözleşme teorisi (Spence, Mirrlees, Stiglitz, Williamson, Macneil)
- Yeni kurumsal tarihe yaklaşım (North) (Richter, 2005:10)

Yeni Kurumsal İktisat dört farklı çalışma alanına ayrılmış olsa bile literatür temelde iki koldan ilerlemektedir. Birinci kısım kurumsal çevre ve oyunun kurallarıyla ilgilenmektedir ve Ronald Coase'ın 1960 tarihli "Sosyal Maliyet Sorunu" adlı makalesini takip etmektedir. İkinci bölüm, yönetim kurumlarıyla - oyunun oyunuyla - ilgilenmektedir ve Coase'ın 1937'de "Firmanın Doğası" konulu makalesini takip etmektedir (Williamson, 1995:24).

Yeni kurumsal iktisatta neoklasik iktisadın temel varsayımları metodolojik bireycilik yaklaşımı benimsenmiştir. YKİ kurumların önemini belirtmelerine ekonomik analizlerinin merkezine koymalarına rağmen bireyler veri kabul edilerek bireylerden kurumlara doğru bir çözümleme yapılmıştır. Bu yaklaşıma göre iktisadi olaylar, ancak bireylerin davranış ve eğilimleri ile açıklanabilir. YKİ bu yönüyle bütünlükçü yaklaşımı benimseyen kurumsal okuldan ayrılır.

Yeni kurumsal iktisadın neoklasik iktisattan ayrıldığı bir diğer nokta kusursuz rasyonalite varsayımı üzerinedir. YKİ okulu içerisinde Williamson, bireylerin sadece

sınırlı rasyonel olduklarını varsaymaktadır, North Bir kurumlar teorisinin “araçsal rasyonel varsayımının değiştirilmesi” ile başlaması gerektiğini yazmaktadır, Coase; “faydasını maksimize etmeye çalışan rasyonel birey” varsayımı hem “gereksiz hem de yanıltıcı” olarak kabul edilir. Bu nedenle, kusursuz rasyonel varsayımı, önde gelen yeni kurumsal iktisatçılar tarafından terk edilmiştir (Richter, 2005:10).

1.6.1.Firma Teorisi

Neoklasik iktisatta kaynak tahsisi ve üretim faktörleri doğrudan fiyat mekanizmasından tarafından belirlenir. Coase bu noktadan hareketle eğer gerçekten üretim fiyat hareketleri tarafından düzenleniyorsa firmalara ne gerek vardı? Sorusunda yola çıkarak firma teorisini ve buna bağlı işlem maliyetleri kavramını geliştirmiştir. Coase göre piyasada üretim fiyat mekanizması yoluyla düzenlenmektedir fakat bu düzenleme işlemi neoklasiklerin iddia ettiği gibi sıfır maliyetle gerçekleşmez, ortaya bir takım işlem maliyetleri ortaya çıkar (Matur, 2007:289). Oysaki neoklasikler firmayı üretim fonksiyonun aracı olarak görüp firmanın yönetim yapısını incelemeyi görmezden gelmişlerdir ve teknolojiyi firma büyüklüğünü etkileyen ana faktörler olarak görmüşlerdir. Bunun aksine yeni kurumsal iktisatçılar tarafından firma, modern dünya kurumları içerisinde en çok üzerinde durdukları alan olmuştur. Bu okulun temsilcileri firmayı analiz etmek, gelişimini incelemek ve kendi yapısı içerisindeki yönetim yapısını teorize etmek için çok çaba sarf etmişlerdir (Parada, 2002: 52).

Birçok iktisatçıyı belirttiği gibi, standart neoklasik teori, firmaya kara kutu gibi görüyordu. Firmanın nasıl oluştuğuna, iç organizasyonunun niteliğine veya iki firma bir araya gelerek kendilerini tek bir firma olarak adlandırırsa, herhangi bir şeyin değişip değişmeyeceğine hiç dikkat edilmiyordu. Bu arka plan göz önüne alındığında, Coase'un 1937 makalesi çok canlandırıcı bir gelişme olmuştur. Coase, neoklasik teorisinin göz ardı ettiği sorularla ilgilenmeye başlamıştır. Firma nedir? Bir firmanın sınırları nerede durur ve başka bir firmanın sınırları nerede başlar? Entegrasyonun maliyeti ve faydaları nelerdir? Coase'un ifadesiyle çok alıntılı ama çok az kullanıldı.” dediği bu çalışması organizasyon teorisinin geliştirilmesi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu durum, Coase'un şirket hakkındaki fikirlerini rafine eden ve

genişleten bir takım katkıların yayınlanmasıyla artış göstermiştir (Hart, 1988:119-120).

Demestez'e göre modern iktisadın doğumundan 1970 yılındaki sürece kadar iktisatçılar genellikle fiyat sistemleri ile meşgul oldukları için yaklaşık iki yüzyıl boyunca firma teorisi hakkında disiplin perspektifi değiştirebilecek yalnızca iki çalışma yapılmıştır. Bunlardan birincisi Knight'nin Risk Uncertainty and Profit ve Coase'un Nature of Firm adlı eseridir (Yılmaz, 2002: 69).

Piyasada meydana gelen her bir mübadele işlemini sonuçlandırmak için ayrı bir işlem ve sözleşme yapıldığı için oluşan maliyeti hesaba katmak gerekir. Bu sözleşme maliyetlerini ortadan kaldırmak için firmaya ihtiyaç vardır. Fakat firma bile sözleşme maliyetlerini tam olarak ortadan kaldıramaz sadece en aza indirmeye çalışır. Piyasanın işleminin bir maliyeti vardır, bir örgütlenme tesis ederek belirli maliyetlerden tasarruf edilebilir (Coase, 1957: 240). Bu noktada Coase işlem maliyetleri kavramını “fiyat mekanizmasının işleyişinin doğurduğu maliyetler” olarak nitelendirmiş fakat ayrıntılı olarak bir tanımlama çabasına girmemiştir 1970’li yıllarda Williamson’ın çalışmaları Coase’un piyasa-firma ayrımının dayalı yaklaşımını (Coase’un firmaların neden var olduğu sorusunu ve buna bağlı olarak ortaya koyduğu piyasa-firma ayrımına dayalı analizini hareket noktası kabul ederek)daha kullanışlı hale getirip geliştirmeye çalışarak işlem maliyetleri kavramını genel bir teori içerisine yerleştirmiştir (Yılmaz, 2002:71).

Williamson ekonomik ilişkilerdeki işlemleri tanımlayabilmek için doğal bilimlerdeki sürtünme kavramını analogi olarak kullanmıştır. İktisat teorisinde işlemlerin gerçekleşmesi sırasında herhangi bir problemle karşılaşmadan sürtünmesiz ortamdaki gibi ideal bir işleyiş vardır. Fakat reel ekonomideki işleyiş çoğunlukla erteleme, yanlış anlama, ihtilaflara ve sonuçsuz kalan müzakerelere gebedir. Bütün bunlar işlem maliyetlerinin konusunu oluşturmaktadır (Yılmaz, 2002:73).

YKİ’nin bir diğer önemli temsilcisi North’a göre, işlem maliyetlerindeki önemli unsurlar resmi olmayan ve resmi kısıtlamaların yanı sıra uygulama (enforcement) maliyetlerinden de kaynaklanmaktadır. Burada, North, “informal

kısıtlamalar” olarak adlandırdığı değerler kümesine daha fazla önem vermiştir. Bu kısıtlamalar kültür tarafından belirlenir ve insan davranışı ile ekonomik faaliyetlerin belirlenmesinde önemli bir rol oynar. North, “informal kısıtlamaların, modern ekonomilerin yaygın özellikleri olduğunu” koordinasyon problemlerini çözerek davranış kurallarının sürdürülmesini sağladığını belirtmiştir. North, Formel kısıtlamalar” ile ilgili olarak, siyasi ve adli kurallara, ekonomik kurallara ve sözleşmelere atıfta bulunarak, mübadeleyi kolaylaştırma ve işlem maliyetlerini azaltma işlevinin altını çizmektedir. Bu konuda, Commons’ın yaklaşımını benimseyerek pazarlık, yönetim ve görüşme işlemleri kategorileri önerdiğinde ekonomik faaliyetin “çalışma kurallarını” analiz etmektedir (Parada, 2002: 49).

Wallis ve North’un (1986) yaptıkları çalışmada ABD ekonomisindeki işlem maliyetlerini ölçmeye çalışmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre işlem maliyetleri milli gelirin yüzde 45’den fazlasını oluşturmaktadır. Üstelik bu oranın bir asır önce yüzde 25 civarında olduğu bu oranın giderek arttığı şeklindedir (North, 2002:40).

1.6.2.Sözleşme Teorisi

Yeni Kurumsal İktisat işlem maliyetleri, fırsatçılık, sınırlı rasyonalite ve mülkiyet haklarının tam olarak tanımlanmaması nedeniyle sözleşmelerin hiçbir zaman tam olamayacağını öne sürmektedir. Bir sözleşme kurulurken bireylerin sınırlı rasyonaliteye sahip olduğu için ortaya çıkan işlem maliyetleri asimetric bilgiye sebep olabilir eğer bunun yanında fırsatçılık davranışları da gözlemlenirse sonuç olarak eksik sözleşmeler meydana gelmektedir.

Williamson sözleşmelerin doğurduğu işlem maliyetlerini ex-ante ve ex-post maliyetler olarak ikiye ayırmaktadır. Ex-ante işlem maliyetleri, bir anlaşmayı tasarlama, müzakere pazarlık gibi maliyetlerden oluşmaktadır. Ex post işlem maliyetleri ise, anlaşmanın ihlali halinde ortaya çıkan maliyetler, ihlaller düzeltmek için girişilen pazarlık maliyetleri, ihtilafların çözümü için yapılan düzenleme ve yürütme faaliyetleri, güvenli taahhütleri etkileyen ipotek türü maliyetlerden oluşur (Yılmaz, 2002:73).

Mübadele sırasında tarafların ürünlerin özelliklerini saptama çabası devir işlemlerinde maliyetleri oluşturur. Bu işlemlerin pahalı olmasının sebebi ürünün

özelliklerini belirlemek için harcanan bilgi maliyetidir. Bundan dolayı oyuncular arasında bilgi düzeyi eşit değil asimetriktir. Örneğin bir araba hakkında arabayı satan kişi satın alacak kişiden daha fazla bilgiye sahiptir. Taraflardan biri malın değeri hakkından diğer taraftan daha fazla bilgiye sahip olmasının yanında ürün hakkında bazı bilgileri gizli tutarak çıkarını artırmaya çalışabilir ki buda ters seçim mekanizmasına sebep olabilir (North, 2002: 42-43).

Sözleşme sonrası fırsatçılık davranışı ise ahlaki risk sorununa yol açabilmektedir. Hayat sigortası yaptıran bireyin sigorta yaptırdıktan sonra sağlığına eskisi kadar dikkat etmemesi ahlaki riski oluşturur ki bu da sözleşme sonrası ortaya çıkan fırsatçılık davranışına örnek gösterilebilir. Sözleşme öncesi veyahut sonrasında ortaya çıkan, oportünizm, bilginin eksik veya çarpık bir şekilde ifşa edilmesi, özellikle yanlış yönlendirilmesi, çarpıtılması, gizlenmesi, gizlenmesi için gösterilen çabalar anlamına gelir (Williamson, 1985:47).

Williamson ayrıca geleceğin ne getireceğini bilmediğimizi de dikkate alır. Knightian belirsizliği altında, işlem maliyetleri sıfır olsa bile gelecekteki muhtemel tüm olası durumları öngöremediğimizden dolayı eksiksiz bir sözleşme oluşturmak imkânsızdır. Dolayısıyla, sözleşmeler kaçınılmaz olarak boşluklar içermektedir ve tarafların kilitlenmesi diğer tarafın fırsatçı davranışını davet edebilir; bilgi maliyetleri nedeniyle taraflar davalarını üçüncü bir tarafa (örneğin bir mahkeme) doğrulayamayabilirler. Bu nedenle, mahkeme kararlarının, tarafları ticari ortaklarının fırsatçılığına karşı etkin bir şekilde korumak için özel karar verme ile desteklenmesi veya hatta ikame edilmesi gerekebilir (Richter, 2005:11).

Eğer bireyler, sınırlı rasyonaliteye sahip olsalar da, fırsatçılık davranışına yönelmeyip tamamen güven tesis edilseydi kapsamlı(tam) sözleşmeler muhtemelen mümkün olacaktı. Taraflar, beklenmedik olayların meydana geldiği durumlarda ise taraflar iyi niyetli davranacaklarına dair birbirlerinden basitçe sözler almaları yeterli olacaktı. Fakat taraflardan biri sahtekâr ise ve tercihlerini gizleyerek, bilgileri çarpıtarak fırsatçı davranışa yönelirse bu sistem işlevsiz kılınır. Sonuç olarak fırsatçı olan davranışları fırsatçı olmayan davranışlardan ayırt etmek oldukça maliyetlidir ve eksik sözleşmelere sebep olmaktadır.(Williamson, 1981:554).

1.6.3.Sınırlı Rasyonalite

YKİ analizlerinde hem gerçekçilik kattığı hem de neoklasik ekonomiden ayıran iki temel varsayımı kullanmıştır. Birincisi, bireyler sınırlı rasyoneldir. İkincisi, bazı bireylerde fırsatçılık davranışı yönünde eğilim gözlemlenir.

Sınırlı rasyonalite kavramı H.A.Simon tarafından 1950'li yıllarda yoğun şekilde eleştirilen tam rasyonel kavramına alternatif olarak önerilmiş ve iktisadi ajanların gerçek hayatta tam rasyonalite yerine varsayımı yerine sınırlı rasyonalite varsayımına uygun olarak karar verdiği bir çok ampirik çalışma ile desteklenmiştir (Akdere ve Büyükboyacı, 2015:112).

Sınırlı rasyonellik hem tam rasyonaliteden hem de irasyoneliten ayırt edilmelidir. Tam rasyoneliteni temsil eden "ekonomik insan" ın aksine, "organizasyon insanı" daha sınırlı analitik ve veri işleme aparatlarıyla donatılmıştır. Bununla birlikte sınırlı rasyonalite bireyin rasyonel olmadığı anlamına gelmez. Bunun yerine, sınırlandırılmış rasyonel bireyler, karmaşık problemleri formüle etmede ve çözmeye ve bilgiyi işlemede (alma, saklama, geri alma, aktarma) sınırlı işlem yeteneğine sahiptirler. Bireyler her ne kadar niyetel olarak rasyonel olsalar da gerçek hayatta sınırlı rasyoneldirler (Williamson, 1981:553).

Rasyonel seçim bireyler tüm alternatifler içerisinde en iyi olanın seçmesini ve insanların ne kazanıp ne kaybedeceklerini hesaplayabilmelerini anlamına gelir. Ayrıca seçim yaparken bireylere bir maliyeti olmadığını savunur. Oysaki çözülmesi gereken problem karmaşıksa insanlar detaylı düşünmek yerine önyargı ve sezgileri ile karar verme yoluna giderler. Bir diğer problem ise kişi seçim yaparken veya karar alırken kendi bilişsel kapasiteleri altında yorumlayıp değerlendirip nasıl en iyi seçecekleridir (Akdere ve Büyükboyacı,2015:18-119). Sınırlı rasyonalitede insanlar bulunan alternatifler için araştırma yapması gerektiği, eylemlerinin sonuçlarına ilişkin yetersiz ve eksik bilgi sahibi olduğu için insanlar bütün mümkün alternatifler arasından değil, on an elinde bulunan en iyisini seçme yoluna gidecektir. Yani birey neoklasiklerin iddia ettiği gibi optimizasyon davranışını değil tatmin edici davranışa yönelecektir (Yılmaz, 2009:150).

Yeni kurumsal iktisadın analizlerinde öne çıkardığı bir diğer kavram fırsatçılıktır. Genel olarak fırsatçılık, bireyin kendi faydasını ve çıkarını arttırmak hileye başvuran veya yeltenen bireylerin davranışını ifade eder. Fırsatçılık yanlış yönlendirmek, çarpıtmak, gizlemek, gizlemek veya şaşırtmak için bilginin eksik veya çarpık bir şekilde aktarılmasını ifade eder. Fırsatçılık asimetrik bilgiye sebep olarak ekonomik örgütlenmenin sorunlarını oldukça karmaşık hale getirmektedir (Williamson, 1985:48). Firma içinde çalışanların tamamı ortak amacı olan kar maksimizasyonu için bir araya geldiklerinde bile fırsatçı davranışlar gözlemlenebilir. Çalışanları arasında çalışmak yerine boş vakit geçirmek ve kaytarmak şeklinde ortaya çıkarak firmanın öngörmediği bir takım etkisizliklere sebep olur (Çetin, 2012:62). Ayrıca insanların fırsatçılık davranışına yönelmesi nedeniyle sözleşmenin tarafları ve üçünü taraflar için ex post maliyetleri daha da karmaşık ve zor hale getirmektedir.

Williamson' a göre firmalar reel ekonomik birimlerin sınırlı rasyonalite davranışı içinde olmalarını ekonomize etmeye çalışmaktadırlar. Diğer yandan ise fırsatçılığa karşı işlemlerini emniyete almaya çalışmaktadırlar. Sonuç olarak firma, sınırlı rasyonalite ve fırsatçılığın yol açtığı işlem maliyetlerinin en aza indirmeye çalışan bir iktisadi organizasyon olarak görev yapar (Yılmaz, 2009:153).

1.6.4.Mülkiyet Hakları

En genel ifadeyle; mülkiyet “sahiplik” demektir. İktisadi anlamda mülkiyet kavramı iktisadi kaynakların, malların ve hizmetlerine sahip olma, tasarrufta bulunma kullanma ve devredebilme haklarını kapsar (Canaktan, 2018:427). İnsanın bir mal üzerinde sahip olma, sahip olduğu malı üzerinde istediği şekilde tasarrufta bulunabilme, ürünlerinden ya da semerelerinden yararlanma ve bu malı başkalarına devredebilme haklarını kapsayan bir kavramdır. “İnsanlar aynı zaman içerisinde mülkiyet üzerinde farklı şekillerde tasarrufta bulunma hakkına sahip olabilirler. A, bir arazi üzerinde buğday yetiştirme hakkına sahip olabilir. B, arazi üzerinde çalışma hakkına sahip olabilir. C, çalışırken sigara içebilir. D, arazi üzerinde bir uçakla seyahat etme hakkına sahip olabilir. Özetle, mülkiyet hakkı, bir arazi üzerinde farklı kişilere “sahiplik” hakkı verir.” (Alchian, 1978: 132-33).

Mülkiyet hakları resmi hukuk kurallarının tarafından dayatılmasının yanında görgü kuralları, gelenek ve göreneklerin, toplumsal dışlanmanın gücü ile desteklenmektedir. Özel mülkiyeti kullanmanın üzerinde birçok kısıt, görgü kuralı ve sosyal dışlanmanın gücü vardır (Alchian, 1978:200). Özel mülkiyet dediğimiz şeyin kullanımındaki kısıtlamaların birçoğu, görgü kurallarını ve sosyal dışlanmanın gücünü içerir. Gürültü seviyesi, giydiğimiz kıyafetler, başkalarının gizliliğine izinsiz girme yetkimiz, yalnızca polis kuvveti tarafından desteklenen yasalarla değil, kabul gören davranış kurallarını ihlal edenlere yönelik sosyal kabul, karşılıklılık ve gönüllü sosyal kötülüklerle sınırlıdır. Kurumsal iktisat mülkiyet hakları sistemini hukukçulardan daha geniş tanımlar. Ekonomide mülkiyet hakları, sadece yazılı kuralları değil, ekonomik aktörleri kısıtlayan düzenlemeler, sosyal sözleşmeler gibi tüm kuralları içerir (Eggertsson, 1990:38.)

Mülkiyet hakları teknolojideki gelişmeler, bireylerin ve toplumun zevklerindeki değişimler, yeni buluşlara göre sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde. Örneğin daha önce mülkiyet olarak algılanmayan şeyler mülkiyet olmaktadır. Bu noktada mülkiyet haklarının öznesi değişmektedir. Fikri haklar buna çok iyi bir örnektir.

Mülkiyet hakları temelde iki problemin çözümüne cevap arar. Birincisi ticareti konu olan mallar nasıl mübadele edileceği, ikincisi ortak mallar problemi

Mülkiyet haklarının büyük bir ekonomik gücü vardır. Örneğin bankalar girişimcilere kredi verirken teminat olarak mülk gösterilmesini, isterler. Eğer bankalar mülkiyete güvenirlerse mülkü teminat olarak görüp borç para vereceklerdir. Bu sayede para havuzunu genişlemesine yardımcı olarak daha ucuz borçlanma ya sebep olarak borçlanma maliyetlerini azaltır. Perulu iktisatçı hernando sato mülkiyet haklarının yetersiz tanımlandığı ülkelerde mülkiyet bir değer oluşturmadığı için teminat olarak kullanılmaktadır ve ölü sermaye olarak kalacağını belirtmiştir.(Morris: 29-30)

Klasik iktisatta mülkiyet hakları analizlere dâhil edilmemiş insanların doğrudan mal sahibi olduğu ve kaynakların en etkin dağılımı sağlayacak biçimde işlem maliyeti olmadan el değiştirdiği varsayılmıştır. Oysaki gerçek hayatta işlem maliyetleri ortaya çıkmaktadır (Kama, 2011: 200). Yeni Kurumsal İktisat ise mülkiyet hakları ile işlem maliyetleri arasında yakın bir ilişki kurmuştur. Mülkiyet haklarının

sınırının net olarak çizilmediği zaman işlem maliyetleri artacaktır. Diğer yandan, eğer işlem maliyetlerinin pozitif olduğu durumda mülkiyet haklarını tam olarak tanımlamak ve uygulamak mümkün olmayacaktır. Sonuç olarak işlem maliyetlerinin hem pozitif ve hem negatif olduğu mülkiyet hakları ekonomik etkisizliğe sebep olacaktır (Çetin, 2012:63).

Mülkiyet hakları ile ilgilenen klasik iktisatçılar, ekonomik kurumların, ilgili sözleşmeye taraflar arasındaki görüşmeler yoluyla daha verimli ekonomik çözümlere yönelme eğiliminde olduklarını iddia etmişlerdir. Sıfır işlem maliyetlerinin olduğu bir dünyada, bu ekonomik süreç derhal ve verimli olacaktır. Ancak, eğer işlem maliyetleri pozitif ve ihmal edilemeyecek düzeyde ise, bu ekonomik süreç daha çetrefilli bir hal alır ve sözleşmeye bağlı anlaşmalar başarısız olmaktadır. (North, 2002).

İktisat bilimi ile mülkiyet hakkı arasındaki ilişki aslında mülkiyet hakkı kavramının sınırları içerisinde ele aldığımız “kullanma hakkı” içerisinde gizlidir. Kullanma hakkına göre mülkiyet hakkı bir kişiye herhangi bir iktisadi değeri meşru yollardan kullanma hakkını vermektedir. İktisat biliminin en temel sorunlarından biri kaynakların (üretim faktörlerinin), nasıl, kimin için ve ne zaman kullanılacağına karar verilmesidir. Bu bağlamda. Mülkiyet hakları kaynakların kullanım hakkı ve alternatif kullanım imkânları arasında nasıl kullanılacağına karar verilmesinde en temel faktörlerden birisidir (Canaktan, 2018:428).

Mülkiyet haklarını dışsallıklar açısından ele alırsak birisine veya başkalarına fayda veya zarar verme hakkını ifade etmektedir. Örneğin piyasada bir firma daha üstün ürünler üreterek rakibine zarar vermesine izin verilirken, taban fiyat uygulamasını aracılığıyla rakibin yok edilmesine izin verilmeyebilir. Özetle mülkiyet hakları, hakka sahip kişilerin nasıl kullanacağına ve ne dereceye kadar zarar verileceğini (Demsetz, 1967:176).

Mülkiyet hakları dışsallıkları içselleştirmenin kazancı içselleştirmenin maliyetinden büyük olduğu zaman ortaya çıkar. Eğer içselleştirme sürecinde işlem maliyetleri beklenen kazançtan yüksek olursa. Bireyler bilinçli olarak kaynakların mülkiyetini ele geçirmek istemeyebilirler. Örnek olarak kürk ticaretini ele alırsak; kürk ticareti kurumsallaşmadan önce avlanmanın dışsal maliyeti önemsenmeyecek kadar

azdı. Bir avcının avlanma faaliyeti diğer avcılar üzerinde herhangi olumsuz etkiye sahip değildir. Bundan dolayı özel mülkiyete ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat avlanma sayısı arttıkça dışsallıkların maliyeti artmaya başlamıştır ki bu da mülkiyet haklarının yapısını değiştirmektedir. Eğer başka avcıların avlanmalarını engelleyecekse özel mülkiyete dönüştürülmesi gerekir. Burada aşırı avlanmanın oluşturduğu maliyet özel mülkiyete dönüştürülmesi yoluyla dışsallık içselleştirilebilir. Buradaki temel mesele özel mülkiyete dönüştürmenin maliyeti avcılıktan elde edilen gelir altında olması gerekir.

YKİ'nin mülkiyet hakları ilke ilgilenirken kişi ve kurumlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların mahkemelerce çözülmeye çalışılan ‘‘yasal merkezîyetçilik’’ geleneğinin aksine, anlaşmazlıkların işbirliği anlaşma, müzakere gibi yollara ile çözülmeye çalışıldığı hukuk anlayışı üzerine yoğunlaşmıştır (Şenalp,2007: 69)

İKİNCİ BÖLÜM

İÇSEL BÜYÜME MODELLERİ

2.1.İçsel Büyüme Modellerinin Gelişimi

İçsel büyüme modellerinin kökeni Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" eserine kadar uzanır. Smith eserinde iş bölümü, teknolojik gelişme uzmanlaşma gibi hususlardaki içsel faktörlere dikkat çekmiştir. Özellikle emek verimliliği ile iş bölümü arasında ki ilişkiye değinmiştir. Bu noktada iş bölümü sayesinde emeğin bilgi ve beceresinin artacağını, bir işen diğer işe geçerken kaybedeceği zamanın azalacağını ve son olarak emek tasarruf edici yeniliklerin teşvik edileceğini belirtmiştir (Savaş, 2007:275). Bu noktada bilgi ve teknoloji üretim fonksiyonuna sermaye stokuna ve işgücüne bağlı içsel bir değişken olarak dahil edilir.

İçsel büyüme modelleri Schumpeter'in görüşlerinden çok fazla etkilenmiştir. Girişimciler kar elde etmek amacıyla yenilik yaratma peşinde olacaktır. Bunlar dinamik ekonomik büyümenin kaynağını oluşturacaktır. Schumpeter'e göre bu yenilikler kapitalizmi hareket halinde tutan ve besleyen ana faktördür. Bu yenilikler yeni ürünlerini piyasa sürülmesi olabileceği gibi yeni üretim metotlarının bulunması gibi malların arz yöntemlerindeki değişiklikler ortaya koyan yenilikler de olabilir. Yenilikler aracılığıyla eski malların ve firmaların yerini yeni mallar ve firmalar alacaktır ki bu süreci yaratıcı yıkım olarak adlandırılır. Kendisinden sonra başa içsel büyüme modelleri oluşturan yazarlarda dahil olmak üzere bir çok ekonomik büyüme modelinde Schumpeter'in etkisini görebiliriz. Hatta bu konuda Freeman biraz daha ileri giderek IBM 'lerin Schumpeter'ci iktisatçıların varsayımlarını geç te olsa neoklasik iktisat modellere dahil etmekten başka bir şey olmadığını belirtmiştir (Freeman, 2004: 341).

1960'lı yıllarda Schultz (1968), Denison (1962) ve Becker (1964) gibi iktisatçılar Smith'in görüşlerinden hareketle beşeri sermaye kuramını geliştirmişlerdir. Schultz ve Denison gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin bir bölümü fiziki sermaye ile açıklanırken, bir bölümü de beşeri sermaye ile açıklanmaya başlamıştır. Ayrıca ABD ekonomisi için yapılan çalışmada, eğitimin işgücünün beceri ve

Üretkenlik kapasitesini artırdığını ve bu yolla milli gelirin artmasına katkı sağladığını ifade edilmiştir. Bu araştırmalar, ekonomik büyüme sürecinde, beşeri sermayenin önemini vurgulayan ilk önemli araştırmalardır (Yaylalı ve Lebe, 2015).

Arrow’a göre öğrenme üretim sürecinde kendiliğinde gelişir ve bir problemi çözmeye çalışırken bir aktivite sırasında ortaya çıkar. Bu yüzden bir problemin çözümünde önceki deneyimler önemli bir rol oynar. Bu noktada bazı sektörlerde zaman ilerledikçe maliyetlerin düştüğü, kalite ve verimliliğın arttığını gözlemleyerek bu durumu yaparak öğrenme (learning by doing) kavramı ile açıklamıştır (Arrow, 1962:155-156).

Neo-klasik iktisatta, beşeri sermayenin de fiziksel sermaye kadar önemli bir üretim faktörü olduğu kabul edilmektedir. Ancak, beşeri sermayenin yalnızca bir üretim faktörü olarak görülmesi ve büyümeye yönelik açıklamalara katılmaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

1980’lı yıllar ile beraber yapılan çalışmalarda fiziki sermaye birikiminin uzun vadeli ekonomik büyümeyi açıklamakta yetersiz kalması fiziki sermayenin ekonomik büyümenin odağı olmaktan çıkarmıştır aynı şekilde sermayenin azalan getirisinden dolayı ortaya çıkan göre az gelişmiş ülkelerin gelir seviyesi gelişmiş ülkelere yaklaşacağını öngören yakınsama hipotezini yapılan ampirik çalışmalar ile rtlmş, neoklasik iktisat büyüme teorilerinin başarısız olması öngörülerinin gerçekleşmemesi içsel büyüme modellerinin çıkış noktasını oluşturmuştur. Romer (1986) ve Lucas (1988)ile başladığı kabul edilen içsel büyüme modelleri ekonomik büyümenin kaynağını sistemin içerisinde ki unsurlarda aramış, teknolojik değişmenin dışsal değil piyasa faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını kabul eden içsel değişken olduğu kabul edilmiştir. İçsel büyüme modellerinde fiziki sermayenin önemi azalırken beşeri sermaye, teknolojik değişme, işbölümü, artan getiriler yasası gibi neoklasik büyüme modellerinde pek yer verilmeyen kavramlar önem kazanmıştır. Ekonomik büyümenin belirleyici unsurları farklı olsa da rasyonel hareket ederek kar peşinde koşan yatırım ve yenilik kararlarında optimal kararlar almaya çalışan firma profilin içsel büyüme modellerinde yerini korumaktadırlar.

2.2.İçsel Büyüme Modellerinin Temel Varsayımları

İçsel büyüme modelleri birçok noktada neoklasik iktisadın büyüme teorisinin varsayımlarından ayrılmaktadır. Bu noktalar içsel büyüme modellerinin temel karakteristiğini oluşturan varsayımlardır. Bu varsayımlar tutarlı teorik bir model oluşturarak model içerisinde birbirlerini tamamlayıcı niteliktedirler.

1-)Koşullu Yakınsama Hipotezi: Sermayenin azalan getirisinden dolayı ortaya çıkan göre az gelişmiş ülkelerin gelir seviyesi gelişmiş ülkelere yaklaşacağını öngören yakınsama hipotezini yapılan ampirik çalışmalar ile çürütmüş. Aksine az gelişmiş ülkelerin önlem almazsa bu farkın daha da artacağı öngörülmüştür. Yakınsam hipotezi yalnızca gelişmiş ülke grupları arasında beşeri sermaye ile fiziki sermaye oranı yakın olan ülkelerde bilgi taşmaları yolu ve kullanım kapasitesinin olacağı geçerli olacağını varsayılmıştır.

2-)Artan Verimler Yasası: Fiziki sermayenin içinde veyahut yanında beşeri sermayede ele alındığı için neoklasik iktisadın aksine artan getiriler yasası geçerlidir. Ve buda aslında gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarının düşmemesini gösteren çok iyi bir kanıt sunmaktadır.

3-)Eksik Rekabet Piyasaları: Neoklasik iktisattaki tam rekabet piyasaları yerine yatay ya da dikey inovasyon süreciyle oluşturulan ürünlerin. Monopol piyasalara yol açması ve bunun sonucunda oluşan tekel rantının da yenilikler için motivasyon kaynağı oluşturduğu varsayılmıştır.

4-)Dışsallıklar: Bir malın üretiminin ve tüketiminin o malın satıcıları ve alıcıları dışındaki üçüncü kişilere bir maliyet yüklemesine veya bir yarar sağlamasına dışsallık denir. İçsel büyüme modellerinde daha çok pozitif dışsallıklara yer verilmiştir. Firmalar üretim sürecinde elde ettikleri bilgileri yayılma ve taşma yoluyla diğer firmalara ulaştırmakta ve pozitif bir dışsallık oluşturmaktadır. Bu yayılma ve taşmaların etkisi içsel büyüme modellerinde ekonomik büyümeyi açıklamakta önemli bir yer tutmaktadır

5-)Kamu Politikaları: Neoklasik iktisadın aksine eğitim seviyesi, doğurganlık oranı, dış ticaret vergi, gelir dağılımı kültürel yapı gibi faktörler uzun dönem ekonomik

büyüme üzerinde etkilidir. Optimal büyüme oranına ulaşılması için gerekli hallerde devlet müdahaleleri gereklidir.

2.3.İçsel Büyüme Modellerinin Sınıflandırılması

İçsel büyüme modellerinde büyümenin uzun vadede içsel değişkenler tarafından belirlendiği ortak görüştür. Bunun yanında içsel büyüme modellerini oluşturan yazarlar birbirlerinden farklı kavramları ortaya çıkardıkları ve büyümenin temel sürükleyicisi olarak farklı konuları ön plana çıkardıkları için büyümeyi tek bir model ile açıklanması söz konusu değildir. Bu noktada büyüme modellerini sınıflandırma da literatürde en çok kullanılan beş farklı yaklaşımdan söz etmek mümkündür.

- 1-) AK Modeli
- 2-) Bilgi Üretimi ve Taşmalar
- 3-) Beşeri Sermaye Modeli
- 4-) AR-GE Modeli
- 5-) Kamu Politikası Modeli

2.3.1.AK Modeli Modeli

AK modeli endojen büyüme modelini basit yolla açıklamaya çalışan üretim fonksiyonudur. Neoklasik üretim fonksiyonunun dışsal saydığı teknolojik gelişme model içine dahil edilerek açıklanmaya çalışılmaktadır. Rebelo tarafında geliştirilip, Romer ve Lucas tarafından da benimsenmiştir. Solow büyüme modelinde yer alan sabit dışsal tasarruf oranı ve teknoloji seviyesinin sabit kaldığı iki temel varsayım bu modelde geçerlidir. Fakat neoklasik modellerde yer alan azalan verimler yasası yer almamaktadır. Bundan dolayı AK modelini neoklasik büyüme modeli ile içsel büyüme modelleri arasında yer alan bir model olduğu söylenebilir (Gülmez,2009:21). AK modelinde sermaye stoku artarken sermayenin getirisinin azalmayacağı varsayımı üzerine kurulduğundan yüksek sermaye stokuna sahip ülkeler yatırımlarını arttırarak ekonomik büyümelerini hızlandırabilirler.

AK üretim fonksiyonu şu şekilde oluşur;

$$Y = F(K,L) = AK^a (HL)^{1-a}$$

Modelde A dışsal bir sabit olan teknolojiyi, K fiziki sermayeyi, H işgücünün sahip olduğu bilgi, tecrübe ve becerileri kapsayan beşeri sermayeyi göstermektedir. Modelde işçilerin daha fazla fiziki sermaye ile çalışmalarının sonucu olarak bilgi ve becerilerinin arttığı ve bundan dolayı beşeri sermayenin işçi başına sermaye ile aynı yönlü hareket ettiği kabul edilmektedir.

$$H = (K/L)$$

Bu durumda beşeri sermaye (H) yerine işgücü başına fiziki sermaye (K/L) yazılırsa;

$$Y = AK^a (K/L) L^{1-a}$$

$$Y = AK^a (K)^{1-a} \text{ elde edilir.}$$

Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında a ve (1-a) esneklik değerleri toplamı 1'e eşit olması sonucunda aşağıdaki üretim fonksiyonu elde edilir.

$$Y = AK$$

Bu üretim fonksiyonunda K hem fiziksel sermaye hem de beşeri sermayeden oluşmaktadır. Fiziksel sermayenin beşeri sermaye üzerinde pozitif bir etkisi vardır. Fiziksel sermayenin artması hem fiziksel sermayenin artması hem de beşeri sermayenin artması anlamına geldiği için Solow modelinin aksine azalan verimler yasası değil ölçeğe göre sabit getiri varsayımı geçerlidir. Bu da üretim fonksiyonun diğer önemli karakteristiğini oluşturmaktadır (Taban, 2010: 48).

2.3.2. Bilgi Üretimi ve Taşmalar

Romer çalışmasında üretim sürecinde bir yan ürün olarak teknik bilginin üretildiğini, bu bilginin yeni üretimde bedava girdi olarak kullanıldığını ve yeni üretim sürecinin daha düşük maliyetle ve daha yüksek kaliteyle yapıldığını belirtmiştir. Üstelik bu bilgi taşmalar yoluyla diğer firmalarda pozitif dışsallık olarak etkileyerek bütün ekonominin faydalanacağını belirtmiştir.

Romer çalışmasında iki gözlemden etkilenmiştir. Birincisi gelişmiş ülkelerde büyüme hızının düşeceğine dair bir gösterge yoktur. İkinci olarak sürdürülebilir büyüme sadece sermaye birikiminin azalan getirisi olmadığı zaman gerçekleşebilir diğer bir ifadeyle yeni yatırımlar reel getiri oranı düşürürse, sürekli büyüme gerçekleşmez (Rebelo, 1997: 97).

Çalışmanı birinci ayağında ki Romer'in hareket noktası Arrow'un 1962 yılında yayınladığı "The Economic Implications Learning by Doing (Yaparak Öğrenmenin Ekonomik Uygulamaları)" adlı makalesindeki yaparak öğrenme kavramıdır. Bu çalışmada, öğrenme; bir problemi çözmeye çalışırken bir aktivite sırasında ortaya çıkar. İşgücü üretim sürecinde ortaya çıkan bir deneyimin ürünüdür ve insanın algısının şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Bu yüzden bir problemin çözümünde önceki deneyimler önemli bir rol oynar (Arrow, 1962:155-156).

Firma daha çok üretim yaptıkça işi daha iyi öğrenmekte bu noktada maliyetleri azaltıp verimliliğini yükseltmektedir bu da üretim düzeyi artışı ve dolaylı olarak ekonomik büyümeye sebep olmaktadır. Bununla birlikte bütün bu süreç uzun zaman aldığı için bir maraton yarışına benzetilmekte ve geç başlayan daha dezavantajlı konuma düşmektedir (Tüylüoğlu, 2004).

Çalışmanın ikinci ayağında ise bu üretilen teknik bilgi ve teknolojilerin yayılması yoluyla diğer firmalara ulaşma süreci incelenmiştir. Yeni bilgi üzerinde mülkiyet haklarının tam olarak uygulanması mümkün değildir. Firma yeni bir teknik bilgiyi üretim sürecinde geçici olarak gizli tutulabilir, bu bilginin yayılmasını tam olarak engelleyemez. Firmalar arası teknik eleman transferi ve ürün taklidi yoluyla diğer firmalar bu bilgiyi ele geçirilebilir. Bilgi transferi istenmemesine rağmen yayılır ve bu bilgi için herhangi bir bedel ödenmez (Berber, 2011:151). Sonuç olarak Firma tarafından kullanılan bilgi iyi bir şekilde saklanamayacağı ve patent yapılamayacağı için diğer firmalar için pozitif bir dışsalılık oluşturacaktır (Romer, 1986:1003).

Bu süreçte bilgi taşmaları bilinçli bir süreçten ziyade yan ürün olarak ortaya çıkar. Bilginin taşmalarını şirket yatırım kararı alırken ihmal eder Bilgi üretimi bilinçli olarak ortaya çıktığı AR-GE temelli büyüme modellerinden ayrı tutulmalıdır (Yülek, 1997: 8).

Romer'e göre bir ülkede ne kadar çok yatırım yapılmışsa diğer bir deyişle sermaye stoku ne kadar büyükse o kadar çok ekonomik bilgi üretilmiş olacaktır. Bu noktada Romer üretilen bilginin göstergesi olarak ülkedeki mevcut sermaye stokunu ele almıştır (Berber, 2011:151 Yülek,1997).Gelişmiş ülkelerin büyüme hızı gelişmekte olan ülkelere göre nispeten daha hızlıdır. Bundan dolayı yakınsama hipotezi sadece gelişmiş ülke gruplarında açıkça görülebilir. Bunun sebebi bilgi sürecinin aktarımı gelişmiş ülkelerde görülür az gelişmiş ülkelerde görülmesi mümkün olmaz (Romer, 1986:1013).

Ayrıca bilgi artan marjinal verimlilik kanuna tabidir fakat üretim sürecine girdi olarak giren bilgi iki katı olarak çıkmaz. Çıktının büyüme hızı işgücünün büyümesiyle sınırlıdır bundan dolayı nüfusun büyüme hızıyla orantılıdır (Romer, 1986:1006).ABD, Japonya, Fransa, Danimarka, Kanada, Norveç gibi gelişmiş ülkeler arasında bir karşılaştırmaya tabi tutularak nüfus etkisinden söz edilecek olursa büyüme oranı ile nüfus doğru orantılıdır. Üretim sürecinde ortaya çıkan ve taşmalar sonucunda yayılan bilgi nüfusu yüksek ülkelerde daha çok insan tarafından kullanılacaktır.

Modeli genel hatlarıyla özetleyecek olursak Üretim süreci sonunda fiziksel çıktının yanı sıra bir yan ürün olarak teknik bilgi üretilir. Bu üretilen teknik bilgi yeni üretim sürecinde bir nevi bedava girdi olarak kullanılır. Bundan sonraki süreçte yeni üretim süreci daha düşük maliyet ve daha yüksek kaliteyle yapılır. Son olarak bu teknik bilgi taşmalar sonucu diğer şirketler tarafından kullanılmaya başlar ve ekonomik büyüme gerçekleşir.

2.3.3. Beşeri Sermaye Modeli

Beşeri sermayenin oluşumu neoklasik çalışmalar içerisinde 1960' yıllarda Arrow, Becker, Schultuz, Mineer gibi iktisatçılar tarafından başlamıştır. Daha sonra IBM bağlamında Lucas (1988), Rebelo (1991), Romer (1992), beşeri sermayeyi, fiziksel sermayenin yanında ayrı bir üretim faktörü kabul ederek buradan hareketle çalışmalar yürütmüşlerdir.

Lucas "On The Mechanics of Economic Development (Ekonomik Kalkınma Mekanikleri Üzerine)" adlı çalışmasında Japonya, Hong Kong, Güney Kore, Singapur, Tayvan'da ki beş Asya ülkesinde 1965-2000 yıllarında ortaya çıkan yüksek

ve sürdürülebilir büyüme oranlarının yalnızca fiziki sermaye birikimi ile ulaşılamayacağından yola çıkarak beşeri sermayenin büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Bu noktada Lucas; okullaşma oranı ve iş içerisindeki eğitimi vurgulayarak beşeri sermayenin dinamik yönüne dikkat çekmiştir ve uzun süreli ekonomik büyümenin temel kaynağı olarak beşeri sermayeyi ele almıştır (Sengupta, 2011: 23).

Lucasın modelinde;

Çıktı Düzeyi (Y) , Fiziki Sermaye(K) ,Etkin Emek (N^e)olarak gösterilir.

$$Y=F(KN^e)$$

Bu noktada $N^e = uhN$

h =toplumun ortalama yetenek düzeyi

u =işçinin üretimde harcadığı zaman

N =ülkedeki işgücü arzı

Formülde yerine yazarsak;

$Y=F(K,uhN)$ işçilerin yetenek düzeyi, üretimde harcadığı zaman ve işgücü arzı ile genel çıktı arasında doğru yönlü bir ilişki vardır.

Serbest piyasa şartlarında kar maksimizasyonu güdüsüyle hareket edileceğinden dolayı beşeri sermaye yatırımları karlı görülmeyecek ve beşeri sermaye düşük düzeyde arz edilecektir. Şirketler her ne kadar çalıştırdıkları elemanlara bir eğitim sağlayabilseler de bireylere temel eğitimi sağlamak devletin üstleneceği bir görevdir Bundan dolayı önemli bir pozitif dışsallığa sahip sosyal sermaye yatırımları sırasında devlet devreye giderek okullaşma sayısını ve temel eğitim süresini arttırmaya yönelmelidir (Yülek, 1997:9). Devlet temel eğitim süresini arttırmasıyla doğurganlığın düşmesine sebep olacak daha az çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuklarının daha nitelikli olarak yetişmelerine yol açmaktadır buda çocuk büyütmenin maliyetini arttırmak ile birlikte sonuç olarak daha yüksek kaliteye sahip bir beşeri sermaye oluşmaktadır. Sonuç olarak daha fazla eğitilmiş işgücü yeni teknolojilerin

geliştirilmesi ve yeni teknolojiye uyum sağlamada daha başarılı olacaklardır (Barro, 1991:422).

Lucas öğrenmenin taşıma etkisini de (spillover) içsel büyümenin önemli kavramı olarak görmüştür. Bu taşıma etkisi aratan verimlerden dolayı hızlı verimli büyümenin kaynağıdır. Burada ilk akla gelen soru büyük ölçekler halinde neden zengin ülkelerden fakir ülkeler aktarılamamaktadır. Bu noktada Lucas taşıma etkisinin gelişmemiş ülkelerde çok az olduğunu belirtmektedir. Ve taşıma etkisinin uzun dönemli bir temele dayanarak süreklilik arz etmesi gerekmektedir (Sengupta, 2011:23). Lucas'a göre beşeri sermaye ile fiziki sermaye oranı (H/K) başlangıçta aynı olan fakat sermaye büyüklükleri farklı olan iki ülkede büyüme oranlarında farklı olabilir. Beşeri sermayesi mutlak olarak daha yüksek olan ülke doğan pozitif dışsallıktan ötürü fiziki sermayesinden daha yüksek verim almaktadır. Bu noktada beşeri sermaye sahibi ülkeler daha hızlı büyümektedir ve geleneksel yakınsama hipotezi gerçekleşmemektedir (Üzümcü, 2015: 298).

Beşeri sermaye göçü gelişmemiş ülkelerin daha da yoksullaşmasını devamına zengin ülkelerinde durgunluğa girmelerine engel olmaktadır. Beşeri sermaye göçü yüzünden ölçek ekonomisi oluşturabilecek yeterli fiziki sermaye ve nüfus büyüklüğüne sahip gelişmekte olan ülkeler bile beklenen ekonomik büyümeyi gerçekleştirememektedir.

Ayrıca beşeri sermayenin oluşumu fiziki sermayeye göre çok daha fazla zaman alır ve bununla birlikte fiziki sermaye stokundaki zarara daha kolay giderilebilir. Bu noktada 2. Dünya savaşı sonrası Almanya ve Japonya fiziki sermayesi büyük ölçüde tahrip olmasına rağmen yüksek düzeydeki beşeri sermaye birikimleri sayesinde hızlı bir büyüme periyodu içerisine girmişlerdir (Üzümcü, 2015:298). Son olarak uluslararası sermaye akımı artmasıyla işgücü verimliliği de artacaktır bu yüzden ülkeler yabancı sermaye yatırımına açık olmalıdırlar (Taban, 2010:63-64).

2.3.4.AR-GE Modeli

Romer'in geliştirdiği AR-GE modelinde ekonomik büyüme, kar maksimizasyonuna ulaşmak amacıyla teknolojik yeniliğe yatırım yapan firmalar tarafından oluşturulmaktadır. Burada kullanılan teknoloji girdi olarak rekabete konu

olmayan ama kısmen dışlanabilir mallardan oluşmaktadır. Romer tasarımlar üzerinden verdiği örnekte, yeni teknolojinin(bilginin) firmaların AR-GE faaliyetleri sonucu ortaya çıktığını fakat yine de rekabete konu olmayan bir mal olduğunu çünkü bu teknoloji bir kere üretildiğinde diğer firmalar tarafından da kullanılmaya başladığını belirtmiştir. Aynı zamanda yeni teknoloji patent haklarıyla kısmen kullanımı dışlanabilir. Sonuç olarak AR-GE çalışmalarına yöneltilmiş beşeri ekonomik büyümenin belirleyicisidir. Bu noktada dünya piyasaları ile birleşme büyüme oranını arttırırken büyük nüfus oranı büyümenin oluşması yeterli değildir (Romer, 1990:71-74).Burada dikkat edilmesi gereken nokta teknolojiden farklı olarak beşeri sermaye rekabete konu olan bir maldır çünkü aynı zaman da birden fazla yerde kullanılması söz konusu değildir yalnızca sahip olan firmanın tasarrufu altındadır (Romer, 1990: 74-75) .

Özel firmalar sadece yenilik sürecindeki ödülünü düzgün şekilde koruyabilecek mülkiyet hakları türleri ve etkili bir patent sistemi var ise AR-GE çalışmalarına yatırım yaparlar. Bu patent sistemi oraya çıkarılan teknolojinin kullanıcı sayısını geçici monopolle sınırlandırılır. Aslında kısa dönemli perspektiften bu monopol durumu arzu edilen bir durum değildir. Diğer firmalarında bu yeni üretilen ürünün üretimin yaparak piyasada rekabet oluşturmaları arzu edilir. Fakat bu durum özel sektörde yeni ürünler için AR-GE çalışmaları yapacak firmaların sayısını azaltır(hevesini). Piyasanın monopolistik doğası AR-GE çalışmalarının yatırımlarının yapılması için gereklidir ve bu noktada tüketicinin genel refahını etkilemesini ihmal eder (Rebelo, 1997).

Aggion ve Howwit, Schumpeter'in yaratıcı yıkım kavramı üzerine kurulmuş ekonomik büyüme modeli sunmaktadır. Rekabetçi firmalar arasındaki yenilik oluşturma yarışı teknolojik geliştirmeyi oluşturur buda ekonomik büyümenin kaynağını oluşturur. Bura da kar saikiyle hareket eden araştırma firmaların temel motivasyon kaynağı gelecekte ortaya çıkacak muhtemel tekel rantlarıdır ve patentlenebilen inovasyona yönelirler. Buradaki inovasyon süreci diğer çalışmaların aksine yatay değil dikey bir süreçtir. Daha kaliteli ara mal üretmeye çalışırlar ki buda tüketim mallarının kalite ve verimlilik artışına sebep olmaktadır (Aggion ve Howwit, 1992: 349).

Cari dönemdeki AR-GE faaliyetlerinin sayısı gelecek dönemde yapılması muhtemel AR-GE çalışmalarına bağlıdır ve olumsuz yönde etkileyebilir. Şimdiki araştırma faaliyetleri gelecekte yapılması muhtemel çalışmaları iki farklı yoldan etkileyebilir.

1-) Cari dönemde yapılan araştırmaların maliyeti ileriki bir zamanda elde edilecek muhtemel tekel rantı tarafından karşılanacaktır. Bu muhtemel rant geliri de bir sonraki inovasyon sürecinde sonlanacaktır. Bu noktada tekel rantından faydalanma süreci bir sonraki inovasyon sürecine varış hızına bağlıdır. Sonuç olarak gelecek dönemde daha fazla AR-GE faaliyeti beklentisi cari dönemdeki AR-GE çalışmalarını caydıracaktır (Agion ve Howwit, 1992:324).

2-) Üretim ve araştırma faaliyetlerinde kullanılan nitelikli işgücü ücretleri yoluyla AR-GE çalışma faaliyetlerinin sayısı etkilenebilir. Yukardakine benzer bir mantıkta gelecek dönemde daha fazla AR-GE çalışması yapılması beklentisi ile birlikte gelecek dönemde nitelikli işgücüne talep edileceğini ve bu nedenle nitelikli işgücü reel ücretlerini arttıracığını buda tekel rantını azaltacaktır. Bundan dolayı daha fazla ar ge yapma beklentisini caydıracaktır (Agion ve Howwit, 1992:324).

Grosman ve Helpman oluşturduğu modelde AR-GE çalışmaları uzun dönem büyümenin çerçevesini oluşturur. AR- GE faaliyetleri sonucunda oluşacak üründeki kalite artışı ve buna bağlı karlılık AR-GE faaliyetlerinin yapılmasını cezbederek daha fazla kaynak ayrılmasını sağlayacaktır (Grosman ve Helpman, 1991: 34).

Tüketim malları endüstrisinde girdi olarak kullanılan ara malların ar ge çalışmalarıyla kalitesi yükseltilmeye çalışılacak ve böylece eski üretim yapısına göre daha kaliteli ve karlı tüketim malları üretilecektir. Eğer ülkedeki patent sistemi etkili bir şekilde yenilik yapan firmanın ürettiği ürünün mülkiyet hakkını koruyabiliyor olması gerekir. AR-GE çalışmalarına yatırım yapan firma çabalarının karşılığı olarak monopol rantını alacaktır. Bu karı rakip firmanın aynı ürünün daha kaliteli versiyonunu keşfedip yapmasına kadar sürecektir. Bütün bu süreci kalite merdiveni olarak adlandırılabilir (Grosman ve Helpman, 1991: 33). Ara mallar sürekli geliştirilecek bu sayede tüketim mallarının verimliliği yükselecek bu yolla ekonomik büyüme artacaktır. Endüstriyel AR-GE karları ekonomik büyümeyi etkiler. Bu

modelde her endüstrinin süreci tamamlama ve başarılı olma süresi farklı olabilir. İkincil firma ya da ülkeler imitasyon yoluyla ürünü taklit etmeye başlayabilirler.

2.3.5.Kamu Politikaları Modeli

İçsel büyüme modellerinde devletin ekonomiye müdahalesinin rolünü ortaya koyan çalışmadır. Bu bağlamda kamu altyapı yatırımları ve kamu politikalarının büyüme sürecine olan etkilerini inceler (Taban, 2010: 92).

Hükümetin tüketim harcamaları programları ve vergilemenin özel sektör verimliliği ve tasarruflar üzerine olumsuz etkisi vardır. Bu durumda dolaylı olarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu noktada hükümet harcamalarını kamu yatırımı sayılabilecek eğitim ve milli savunma mülkiyet haklarının korunması gibi alanlara yöneltirse eğer hem özel sektör yatırımlarını olumsuz etkilemeyecek hem de beşeri sermaye oranını yükseltecektir (Barro, 1991:430). Kamu politikası bağlamında temel eğitim yatırımları yapmak, AR-GE sektörüne teşvik sağlayarak bilginin arttırılıp yayılmasını önlemek ve sektörlerde girdiler için tamamlayıcı niteliği olan kamusal malları üretmek gibi bir dizi görevi üstlenmelidir

Barro az gelişmiş ülkelerin gelir seviyesi gelişmiş ülkelere yaklaşacağını öngören yakınsama hipotezini reddetmiş. Ancak belirli koşullarda koşullu bir yakınsama oluşabileceğini belirtmiştir. Neoklasik iktisatta ki varsayıma göre fiziki sermayenin yeniden üretebilme kapasitesinin düşmesinden dolayı azalan verimler yasası geçerlidir. Buda yakınsama hipotezin temel argümanını oluşturmaktadır. Fakat yapılan çalışmalarda gelişmemiş ülkelerin gelişmiş ülkelere daha hızlı büyüyebileceği hipotezi yanlıştır (Barro, 1991: 407).

Fiziki sermaye ölçeğe göre getirisi azalan olabilir fakat burada ihmal edilen nokta sermaye kavramı yalnızca fiziki sermayeyi değil beşeri sermayeyi de kapsamaktadır ve beşeri sermaye de bilginin yayılması ve diğer pozitif dışsallıklardan dolayı ölçeğe göre getiri artan veya sabit olabilir. Bu noktada daha yüksek sermaye birikimine daha yüksek büyümeye sebep olmaktadır. Eğer gelişmemiş ülkeler kişi başına düşen milli gelirleri nispetinde beşeri sermayeye sahip olurlar ise gelişmiş ülkeleri yakalayabilirler (Barro, 1991:429).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

3.1.Fikri Mülkiyet Haklarını Tanımı, Kapsamı ve Temel Özellikleri

Fikri mülkiyet genel kapsamda: icatlar; edebi ve sanatsal çalışmalar ve ticarete kullanılan semboller, isimler ve görüntüler olarak tanımlanabilir. Fikri mülkiyet hakları sınai mülkiyet ve telif hakkı olmak üzere ikiye ayrılır (WIPO, 2016a :4).

Sınai mülkiyet hakları patentler, endüstriyel tasarımlar (endüstriyel ürünlerin görünümüyle ilgili estetik eserler), ticari markalar, hizmet markaları, entegre devrelerin yerleşim tasarımları, marka ve coğrafi işaretleri kapsamaktadır (WIPO, 2016a :4).

Telif hakkı; kitaplar, müzik, resim ve heykeller, filmler ve teknoloji tabanlı eserler (bilgisayar programları ve elektronik veri tabanları gibi) gibi edebi ve sanatsal eserleri kapsamaktadır. Bazı dillerde, telif hakkı, yazarın hakları olarak adlandırılmaktadır. Telif hakkı ifadesi, edebi ve sanatsal eserlerde yalnızca yazar tarafından veya yazarın izniyle yapılabilecek orijinal bir eserin kopyalanması eylemini ifade eder. Yazarın izniyle eserin üçüncü şahıslar tarafından basılması çoğaltılması ya da pazarlanması yapılabilir, örneğin yazarın bir lisans alan bir yayıncı tarafından da kullanılabilir (WIPO, 2016a :6).

İngilizcedeki “intellectual property” ve Fransızcadaki “propriete intellectuelle” terimleri için Türkçe ‘de “fikri mülkiyet” veya “ fikri ve sınai mülkiyet” karşılıkları kullanılmaktadır (Tekinalp, 2005:1).

Fikri mülkiyet hakları, hukuken diğer alanlardan farklı, kendine özgü (sui generis) niteliklere sahiptir. Fikri mülkiyet haklarının nitelikleri şu şekilde özetlenebilir:

i)Fikri ürünler maddi bir varlığa sahip olmayıp, soyuttur. Örneğin bir şiir, resim, şarkı veya markanın ayırım gücü elle tutulamaz.

ii)Fikri mülkiyet hakları ülkesellik ilkesi gereği ülkesel çapta korunur. Fikri ürünler kural olarak hangi ülkede koruma talep ediliyorsa o ülke mevzuatına göre korunması değerlendirilir.

iii)Fikri mülkiyet hakları süreye tabidir. Tescile tabi haklardan patent 20 yıl, faydalı model 10 yıl, marklar yılda bir yenilenmek kaydıyla süresiz; tasarımlar 5 ‘er yıllık dönemler halinde yenilemek kaydıyla maksimum 25 yıl korunur ve son olarak telif hakları, eseri meydana getiren kişinin ömür boyu +70 yıl süreyle korunmaktadır.

iv) Fikri ürünler eşyadan farklı bir hukuki rejime tabidir. Örneğin maddi varlığa sahip bir kitap nüshasını korunması eşya hukukuna tabiyken, kitap içerisindeki somutlaşmış fikir ürünleri ise fikri mülkiyet hukukun alanına girer.

v) Fikri mülkiyet hakları, kullanmakla tükenmez.

vi)Fikri mülkiyet hakları, kural olarak devir, lisans, rehin ve haciz gibi hukuki işlemlere konu olabileceği gibi mirasla da intikal eder.

vii) Fikri mülkiyet hakları, sahibine tekel niteliğinde yetkiler veren anti- rekabetçi karakterdedir. İlgili hak, ticari amaçla sadece hak sahibi ve onun izin verdiği kişilerce kullanılabilir. Fikri mülkiyet hakları bu yapısından dolayı özgün çalışmaları tetiklediği için ülke ekonomisine rekabetçi bir nitelik kazandırır (Karahan vd., 2012: 4-6).

Fikri mülkiyet haklarının bireysel ve toplumsal açıdan korunmasına dair düzenlemeler yapılmasının temelinde iki ana sebebi vardır. Birincisi fikri ürünler üzerinde yasal haklar tanımlayarak, bireylerin zihinsel çabalarını ödüllendirmek, üretilen bu fikirlerin korumak ve teşvik edici unsur olarak yeni ürünler ortaya çıkarmasını teşvik etmektir. İkincisi; üretilen bu fikirleri paylaşmayı teşvik ederek, ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeyi sağlamaktır. Birinci ve ikinci gelişme çelişiyor gibi gözüktse de ilk aşamada tekel hakkı sağlanarak bireysel bir menfaat elde edilmekte fakat bu menfaat belirli bir süre için sağlanmakta, sürenin bitimiyle fikri ürünün serbestçe kullanılarak kullanımı yayılarak toplumsal bir nitelik sağlanmaktadır. Sonuç olarak aslında ne kadar bireysel menfaat amacı ile yapıldığı gözüktse de fikri mülkiyet haklarının temelinde toplumun geliştirilmesi yer alır (Geren, 2011:330-331).

3.2.Fikri Mülkiyet Haklarının Tarihsel Süreci

Prof. Dr. E. Hirş'in fikri ve sınai hakların evrimi konusunda beş aşamadan söz ettiği görülür. Bunlar matbaanın icadından önceki devre, imtiyazların hüküm sürdüğü devre, milli mevzuat devresi, uluslararası anlaşmalar devresi ve sonrası olarak özetlenebilir (Hirş, 1948:16).

Fikri hakların korunması tarihsel geçmişine baktığımızda telif haklarının tarihçesi ve patent, tasarım, marka gibi sınai hakların tarihsel seyri farklı bir yol izlemiştir. Telif hakları 13-14. Yüzyıl civarı ortaya çıkmaya başlarken sınai hakların modern doğuşu sanayi devriminden sonra mümkün olmuştur. Patent, marka gibi sınai hakların ortaya çıkışı daha eski zamanlara dayanmasına rağmen uzun zaman kesintisinden sonra sistemin kanunlaşması, yerleşmesi ve gelişmesi ile ilgili hukuki düzenlemeleri 18. yy ortaya çıkmıştır.

Tarihte sınai mülkiyet haklarının korunmasında iki farklı sistem uygulanmıştır: Üretime dayalı sınai mülkiyet hakları (imtiyazlar) ve ürüne dayalı sınai mülkiyet hakları (patent). Ülkeler imtiyazlı üretime dayalı sınai mülkiyet sistemi ile sanayileşmelerini tamamlamışlar ve ürüne dayalı sınai mülkiyet sistemine geçmişlerdir.

Erken dönemde imtiyazlar yalnızca belirli bir teknolojinin belirli bir dönem zarfında belirli bir bölgede istisnai kullanım ya da satışıyla sınırlandırılmamaktaydı; belirli bir yerde iş kurma yetkisi, onursal unvanların verilmesi, maaşlar, para ödülleri, bedava ev, icada yapılan sermaye yatırımları, göç etme izni ve vatandaşlık hakkı verilmesi, vergilerden, askeri yükümlülüklerden ve lonca düzenlemelerinden muafiyet gibi diğer faydalar da imtiyazlara dahildir (Bülbül ve Özbay, 2010:39).

3.2.1.Matbaanın İcadından Önceki Dönem

Fikri üretim insanlık tarihi kadar eski olsa da fikri ürünlerin hukuken korunması ise insanlık tarihiyle kıyaslandığında oldukça yenidir. Roma hukukunda bile bireylere fikri mülkiyet hakkı tanınmıyordu. Bir kağıttaki şiir üzerinde bulunduğu eşyanın (kağıdın) hukuki rejimine, dolayısıyla eşya hukukuna tabi tutulurdu. Özetlemek gerekirse kağıdın maliki olan kişi şiirin de sahibi olarak kabul ediliyordu.

Telif hakları ilk kez 13. Yüzyılda yayınevlerine tanınan imtiyazlar verilmesi ile hukuki metinler kabul edilmiş ve imtiyazlar zamanla kanunlaşamaya doğru evrilmiştir (Suluk ve diğ., 2017: 28).

Ortaçağ'da fikri ürünlerin ayrı bir hak konusu olabileceği düşüncesi gelişmemişti. Bu çağda herkesin istediği eseri kopya ettirmesinin önünde bir engel bulunmuyordu. Eser sahibinin fikri ürününü kopyalanmasına itiraz hakkı bulunmuyordu. (Tekinalp,2012: 84) Yazar esere ait şan ve şeref gibi gayri maddi haklara sahip oluyordu, eserin kopya edilmiş nüshası ise kopya edene aitti. Burada yazar sadece kitaptan elde ettiği şan, şöhrete zarar gelmemesi için kopyanın doğru bir biçimde yapılmış olmasına hususiyetle dikkat ederdi (Hirş, 1948:18).

Bu dönemde fikri mülkiyet haklarının tanınmamasının ve hak sahibinin korunmamasının en temel sebeplerinden biri de o dönemlerde eserin çoğaltılmasını mümkün kılacak teknolojinin yoksunluğuuydu. Çoğaltma olmadığı için eserin ekonomik bir değerinin olmamasından kaynaklanıyordu (Tekinalp, 2005: 80). Bu dönemin başka bir özelliği ise, sanatçılar ve bilim adamlarının çoğunun bir lonca veya kiliseye bağlı olarak çalışmalarıydı. Kilise ve lonca bunların maişetini sağlıyordu ve bunu karşılığında ise eserlerde kilise veya loncada kalıyordu (Tekinalp, 2012: 85).

3.2.2.İmtiyazların Hüküm Sürdüğü Dönem

Matbaanın icadı ve Avrupa'ya yayılması ile beraber o zaman kadar sadece sınırlı sayıda kopya edilebilen eserin çoğaltılması mümkün hale gelmiş, satışından kar elde etmeye başlayan müteşebbis sınıfın (matbaacılar) aracılığıyla kamuya arz edilmesiyle eserler ekonomik değere kavuşmuşlardır. Yayınevi ilk öce satılma şansı yüksek bir eser bulup daha sonra bunu ilk basıma hazırlamak için maliyete katlanıyordu. Halbuki başka bir yayınevi ilk baskıyı kullanarak daha az bir maliyetle eserin diğer baskılarını yapabiliirdi. Bu da haksız rekabete neden olmaktaydı. Bundan dolayı eserlerin basılıp çoğaltılması hakkı yörenin hâkimi tarafından para karşılığı belirli bir süre için imtiyaz olarak verilmeye başlanmıştır. Bu imtiyazlar eser üzerinde ki yazarın hakkını bertaraf edip mülkiyeti yayınevine veriliyordu. Eserin mülkiyetini kazanan yayınevi basım haklarını elinde tutuyordu. İngilizcede "yayınevinin hakkı " anlamını taşıyan copyright kelimesinin kökeni "owner of copy" teriminden

gelmektedir ve bu deyim telif hakkı değil basım ve taksir hakkı anlamında kullanılmıştır.

Bir eserin yaratıcısı maddi unsurun sahibini sıfatını kazanır ve bu eserini başka birine satabilirdi. Eserin çoğaltılması oldukça zor olduğundan eser sahibi eserin geniş çapta üretimi ve dağıtımından ekonomik bir fayda sağlamadığından dolayı ilerde tekrar çoğaltılarak yararlanılması eser sahibinin ekonomik çıkarları açısından bir zarara yol açmamaktaydı (Pen, 1994:18).

Telif hakkı yasası başlangıçta, entelektüel yaratıcılığın teşvik edilmesinden daha çok, basım ve yayıncılık işlerinin düzenlenmesini kapsıyordu. Rönesans İtalya'da, hak sahibinin izni olmadan başkaları tarafından korunan kitapların yayınlanmasını veya ithal edilmesini yasaklayan yayıncılara imtiyazlar verildi. Venedik, 16. yüzyılda, baskı yetkisinin yazarın veya hemen varislerinin izni üzerine şartlı olduğu ilk genel telif hakkı yasasını tanıttı. Bu süre zarfında, diğer ülkeler de yayıncılık endüstrisini kontrol etmenin ve sansür kullanmanın bir yolu olarak telif hakkı yasası ve diğer düzenlemeleri getirdiler (Bülbül ve Özbay, 2010:39).

Bu dönemde sınai mülkiyet haklarını devletler tarafından sistematik olarak korunması genellikle Rönesans dönemindeki İtalya'da görülmektedir. Bu dönemde Venedik'te nitelikli zanaatkarlar dünyaca ünlü cam ürünlerini üretimini gerçekleştiriyorlardı. Sektörün önemini nedeniyle hükümet, ürünlerin ihracatını teşvik etmekle beraber zanaat sırrının ihracatını yasakladı. İyi cam yapmanın sırları loncalar tarafından sıkı sıkıya korunuyordu. Ancak ticaret büyüdükçe, daha fazla cam üreticisi Venedik para cezalarını göze alarak başka yerlerde dükkân açmaya başladı. Bunun üzerine Venedik hükümeti, cam ürünlerin yapımında kullanılan teknik bilgiyi açıkça tanımayı seçti. 13. yüzyıldan başlayarak, cam yapımının çeşitli yönleri için birkaç patent verilmiştir. 15. yüzyıldan itibaren patentler, Venedik'e yeni bilgiler getiren yabancıları ödüllendirmek ve yerel zanaat loncalarını korumak için düzenli olarak verilmeye başlamıştır. Bu dönemde, patent bir teknoloji transfer aracı olarak kullanıldı. Patent inovasyonun bir kolu olarak kullanılması aşamasına geçilmesi için sanayi devrimine kadar beklenmesi gerekiyordu. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ise merkezi aşamaya geçmeye başlamıştı.

3.2.3.Ulusal Mevzuat Devresi

18. Yüzyıl ortalarında, sanayi devrimi ile beraber, imtiyazlar devri kapanıp, ulusal kanunlar devrine geçilmişti. Sınaî mülkiyetin temel ilkelerinin belirlendiği bu dönemde İngiltere’yi daha sonra diğer ülkeler de izledi. (Bülbül ve Özbay,2010:41)

Patent, marka ve tasarım gibi sınai haklar sanayi devrimi ile beraber ortaya çıkmıştır. İlk patent kanunu Venedik’te 1474’de kabul edilmesine karşın, sistemin kanunlaşması, yerleşmesi ve gelişmesinde İngiltere’nin öncü olması söz konusuydu. 1474- Venedik 1624- İngiltere (tekel Kanunu) 1790-Amerika 1791- Fransa 1799- İsviçre 1835-Osmanlı (İhtira Beratı) (Suluk vd., 2017:28).

Bu dönemde telif hakları açısından Fransız ihtilali bir dönüm noktası olmuş, ihtilale beraber loncalar ve imtiyazlar ortan kalktığı için eser sahipleri önce tamamen korumasız kalmış daha sonra yazarın eser sahibi üzerinde mülkiyet hakkı bulunduğu kabul edilerek bu doğrultuda hukuki düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır (Tekinalp, 2005:82-83). 18. yüzyılda, telif hakkı yasası korsanlığı önleme ve kraliyet lehine bir rejim olmaktan ziyade sanatsal ve edebi üretimi teşvik etmeye yönelik modern biçimini almaya başladı (Bülbül ve Özbay, 2010:39).

Telif hakkını yayınevine değil yazara veren ilk düzenleme 10.02.1710 tarihinde İngiltere’de yürürlüğe giren Kraliçe Anne Kanunudur. Daha sonra telif hakları konu alan kanun 1791 yılında Fransa’da yürürlüğe girmiştir. Ve sırasıyla Almanya İsviçre ve diğer Avrupa ülkeleri benimsemiştir (Suluk vd., 2017:28).

3.2.4.Uluslararası Anlaşmalar ve Uluslararası Kurumlar Devresi

19. Yüzyıla gelince, teknolojik buluşların iktisadi ve toplumsal hayata etkileri ulusal sınırları zorlamaya başladı ve özellikle sanayileşmesini tamamlama durumunda olan ülkeler, bu durumun kendilerine sağladığı üstünlükleri korumak için iş birliği zorunluluğu duymaya başladılar. Uluslararası anlaşmalar devri olarak da nitelenen bu

dönemde, fikri ve sınaî mülkiyet haklarını koruma altına almak için ülkeler arasında birçok uluslararası sözleşme ve antlaşmalar imzalanmıştır (Soyak, 2005:4).

3.2.4.1.Paris Sözleşmesi (1883)

1883 yılında kabul edilen Paris Sözleşmesi, patentler, ticari markalar, endüstriyel tasarımlar, faydalı modeller, hizmet markaları, ticari isimler, coğrafi işaretler ve haksız rekabetin bastırılması dahil olmak üzere, sınai mülkiyete haklarına ilişkin uluslararası düzenlemelerin temelini oluşturmaktadır. Bu anlaşma, yaratıcıların entelektüel çalışmalarının diğer ülkelerde korunmasını sağlamalarına yardımcı olmak için atılan ilk büyük adımdır (Şehirali, 1998:29).

Sözleşmeye göre birliğe üye ülkeler kendi vatandaşlarına sağladıkları korumayı diğer üye ülkelerin vatandaşlarına da sağlamak zorundadırlar. Sözleşmedeki bir diğer önemli nokta ise sınai haklar üzerinde rüçhan hakkı ilkesi kabul edilmesidir. Ayrıca üye ülkelerin uyması gereken ortak krallardan oluşmaktadır. (Şehirali,1998:30)

Sözleşme, 1891’de Madrid’de yorumlayıcı bir protokol ile tamamlanmıştır. Daha sonra 1900’de Brüksel’de, 1911’de Washington’da, 1925’de La Haye’de, 1934’de Londra’da, 1958’de Lizbon’da, 1967’de Stockhlom’de çeşitli değişikliklere uğrayarak yeniden düzenlenmiştir (Şehirali, 1998:29).

3.2.4.2.Bern Antlaşması (1886)

Bern Antlaşması en eski ve en kapsamlı uluslararası telif hakkı sözleşmesidir. Bu anlaşma imzalayan her bir ülkeye karşılıklı telif hakkı koruması sağlar. Bern Sözleşmesi ulusal muamele ilkesini belirler ve formaliteler olmadan korunma, korumanın bağımsızlığı ve belirli asgari haklar sağlar. 1989’a kadar, Birleşik Devletler, Bern Sözleşmesinin bir üyesi değildi (Bird ve Jain, 2008: 6).

Bern Antlaşması; edebi, dramatik, müzikli ve sanatsal eserler için koruma sağlamıştır, ancak ses kayıtları, filmler ve yayınlar gibi benzer eserler için herhangi bir koruma sağlamamıştır.

Bern sözleşmesinde telif hakkı korumasının bir eserin yaratılmasından sonra otomatik olarak ortaya çıktığını belirtmekle beraber telif hakkının asgari koruma süresinin yazarın yaşam süresi artı 50 yıl olması gerektiğini belirtilmiştir. WIPO tarafından Birleşmiş Milletler kuruluğu olan Cenevre'de yönetilmektedir (Coloston, 2010:9).

3.2.4.3.Evrensel Telif Hakları Sözleşmesi (1952)

1952 yılında Bern ve Buenos Aires Sözleşmelerine üye ülkelerin büyük kısmının katılımıyla imzalanmıştır. Evrensel Telif Hakları Sözleşmesi (Universal Copyright Convention) eser sahiplerini koruma düzeyi Bern Sözleşmesinin ulaşılmış olduğu düzeye sahip olmasa da Bern ve Buenos Aires sözleşmeleri arasında köprü rolü oynamıştır. UCC, Bern Sözleşmesi'nden iki noktada ayrılır. Birincisi UCC, karşılıklılık ilkesine yer vermediği için otomatik koruma sağlamamaktadır. Sözleşmede ön görülen formaliteler yerine getirildiğinde telif hakkının sahibi ile basım tarihini gösteren © harfi kullanılır. İkinci farklılık ise üye ülkelere eser sahibine kendi ülkesinden daha fazla koruma sağlamaya zorunlu değildir (Tekinalp,2012:70).

3.2.4.4.Patent İşbirliği Antlaşması (1970)

1970 yılında Washington'da imzalanmıştır. Bu anlaşma ile buluşlar için sağlanan korumayı kolaylaştırmak ve daha ekonomik hale getirmek için kurulmuştur. Antlaşma ile patent alanında uluslararası işbirliği sistemi kurulmuştur ve böylece patent başvurularının merkezileştirilmesi amaçlanmıştır. Patent İşbirliği anlaşmasından önce aynı buluş için farklı mülklerde ayrı ayrı patent başvuruları yapılmak zorundaydı. Anlaşmanın kabulü ile beraber üye ülkelerin herhangi birindeki patent başvurusu uluslararası geçerlilik kazanmıştır. Böylece tek bir başvuruyla talep edilen patent koruması anlaşmaya taraf bütün ülkelerde geçerli olmakta başvuru sahiplerinin patent alma maliyetlerini, idari yüklerini ve çeviri masraflarını azaltmaktadır (Şehirli, 1998:32).

3.2.4.5. Dünya Fikri Haklar Örgütü (WIPO)(1970)

WIPO 14 Temmuz 1967 yılında Stockholm’de imzalanan ‘‘Dünya Fikri Mülkiyet Örgütünün Kuruluşuna Dair Antlaşma’’(Convention Establishing The World Intellectual Propert Organization) ile kurulmuş, fakat antlaşma 1970 yılında yürürlüğe girmiştir.

WIPO, yaratıcılığı ve yenilikçi faaliyeti teşvik etmeyi arzulayan uluslararası bir organizasyondur. Mucitler ve yazarların yaratıcılıklarından dolayı takdir edilmeleri ve ödüllendirilmelerini sağlayarak haklarının dünya genelinde korunmasını amaçlamaktadır. WIPO üye devletler arasında fikri hakların korumasını sağlamak için kurallar ve uygulamalar ortaya koymak kuralları uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır. Gelişen teknolojiyle beraber fikri hakların korumasını sağlamak için gerektiğinde yasal ve idari düzenlemeleri güncelleştirerek çağa uygun hale getirmektedir (Coloston, 2010:10-12).

Fikri mülkiyet haklarını koruması için yeni uluslararası sözleşmeler imzalanması için çalışır. Aynı zamanda ulusal mevzuatların modernize edilmesine çaba harcayarak gelişmekte olan ülkelere teknik yardımda bulunur, bilgi toplayarak yayımlar (Tekinalp, 2005:81).

3.2.4.5.TRIPS (1994)

Dünya ticaretindeki gelişmeler ile beraber GATT’ın önemini yitirme tehlikesi, ülkelerin fikri haklar konusundaki yasaların uluslararası ticarete aksaklıklara sebep olması, gelişmekte olan ülkelerde korumanın yetersizliği sebebiyle korsan ürün ve taklitçiliğin artması gibi nedenlerden dolayı ABD’nin öncülüğüyle TRIPS metni hazırlanmıştır. 1994 yılında görüşmeye katılan üye ülkelere imzalanmıştır (Şehirli,1998:34).

1994 tarihli TRIPS Anlaşması, Dünya Ticaret Örgütü’nün tüm üyeleri tarafından kabul edilecek asgari düzeyde uyumlaştırılmış fikri mülkiyet hukuku belirlemektedir. En az gelişmiş ülkelere gerekli değişiklikleri yapmaları için belirli bir süre verilmiştir. Anlaşma, Paris ve Bern Sözleşmelerinin esas hükümlerini somutlaştırarak ve yeni hükümler ekleyerek oluşturulmuştur.

Genelde TRIPS olarak bilinen, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması en kapsamlı fikri mülkiyet anlaşması olarak kabul edilir. TRIPS'ten önce ülkeler kendi kültürel ve politika yapılarına göre fikri haklar üzerinde farklı koruma seviyeleri uyguluyordu.

Yaptırımlar, aynı ticaret alanındaki imtiyazların kaldırılması veya bir Devletin ihracatına kotaların ve kısıtlamaların getirilmesi de dahil olmak üzere DTÖ avantajlarının geri çekilmesini içerebilir. DTÖ antlaşmanın ihlali durumda uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin karara varma ve yapılan işlemi hızlı bir sonuca ulaştırmakla sorumludur. 1997 yılında ABD'den gelen şikâyet sonrası Hindistan'ın TRIPS Anlaşması'nın 70. Maddesine uygun olarak, ilaç ve tarımsal kimyasal ürünler için patent koruması için geçiş düzenlemelerini yapılması istenmiştir (Coloston, 2010:10).

TRIPS'i uygulamayı kabul etmiş olan ülkeler, kendi yasaları aracılığıyla patentlere, telif haklarına ve ticari markalara önemli korumalar sağlamalıdır. Antlaşmaya taraf bütün ülkeler yabancı fikri mülkiyet hak sahiplerine yerli hak sahipleriyle aynı şekilde davranmayı taahhüt etmişlerdir.

Ayrıca, ülkelerin anlaşma metninde yer fikri mülkiyet haklarını uygulanması DTÖ tarafından garanti altına alınmış bulunmakta; antlaşmayı ihlal eden ülkelerin ihracatına izin verilmemektedir. Anlaşma, ülkelerin en az 20 yıl boyunca patentleri korumalarını şart koşarak patent sürelerinin uzunluğunu uyumlaştırmaktadır. TRIPS'e göre, bütün ülkeler teknolojinin alanına bakılmaksızın hemen hemen her buluşa veya sürece patent koruması sağlamak zorundadırlar (Bird ve Jain, 2008: 7-9).

TRIPS sözleşmesinin genel özellikleri şöyle sıralanabilir: (Tekinalp, 2012: 82)

- Sınai ve fikri mülkiyet ayrımı ortadan kaldırılarak ‘‘ fikri mülkiyet’’ kavramına geniş anlam ve kapsam verilmiştir.
- Paris ve Bern sözleşmeleri başta olmak üzere mevcut uluslararası sözleşmelerin uygulama alanı genişletilmiştir.
- Anlaşmanın ihlal eden Ülkelerden DTÖ'nün sağladığı hak ve imkanlar çekilmesi kararlaştırılmıştır.

- Fikri ve sanat eserlerinde kiralama ve ödünç verme hakkı koruma altına alınmıştır.
- İhtilafların çözümü için yeni mekanizmalar oluşturulmuştur

3.3.Türk Hukukunda Fikri Mülkiyet Haklarının Tarihsel Serüveni

Ülkemizde yasal düzenlemeler çok eskiye (19yy) dayanmasına rağmen hak sahiplerinin haklarına kayıtsız kalmasından dolayı fikri mülkiyet hakları ile ilgili kanunlar ya hiç uygulanmamış ya da çok az uygulanmıştır. Fikri mülkiyet haklarının ekonomik değeri artmasıyla beraber hak arama girişimleri hem dünyada hem ülkemizde hız kazanmıştır Osmanlı Döneminde 1850 yılında telif hakları ve 1872 yılında markalarla ilgili ilk düzenlemeler Fransız hukukunun etkisiyle yapıldı. 1879 yılında Osmanlı ihtira Beratı kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun yüz on yıl yürürlükte kalmasıyla beraber dünyanın altıncı patent kanunudur (Suluk vd.2017:3031).

Osmanlı devletinde 13.yy’ dan beri varlığını sürdüren loncalar marka kullanılması konusunda bir rol üstlenmemişler sadece loncalardaki mesleki kuralları düzenlemekle yetinmişlerdir. Türkiye’de markalara ilişkin ilk hukuki kanun 1872 tarihli nizamnamedir. Daha sonrada 1888 yılında ‘‘ Fabrikalar Mamulatı ile Eşyayı Ticariyeye Mahsus Alameti Farikalara dair Nizamname’’ yürürlüğe girmiştir (Tekinalp, 2005: 338).

3.4.Fikri Mülkiyet Hakları

3.4.1.Telif Hakları

Buluşların korunmasından farklı olarak, telif hakkı yasası ve ilgili haklar, fikirlerin kendilerini değil, yalnızca fikirlerin ifade biçimini korur. Telif hakkıyla korunan eserler, kelimeler, notalar, renkler ve şekiller gibi ifade araçlarının seçimi ve düzenlenmesi bakımından yaratıcıdır. Telif hakkı, sanatçıların orijinal çalışmalarının ifade edildiği belirli formu kopyalayan veya başka şekilde alan ve kullananlara karşı korur. Yazarların ve yaratıcıların, başka bir yazar veya yaratıcının eserine

kopyalanmadıkça, telif hakkını ihlal etmeden, başka bir yazar veya yaratıcının yaratılmasına çok benzer bir eseri yaratması mümkündür.

Buluşlar ile edebi ve sanatsal eserler arasındaki bu temel farktan, her birine sağlanan yasal korumanın da farklılaştığı görülmektedir. Buluşların korunması bir fikirden yararlanma tekeli verdiğinden, bu tür koruma süresi kısadır - genellikle yaklaşık 20 yıl. Buluşun korunduğu gerçeği ayrıca halka duyurulmalıdır. Bu, belirli ve tam olarak tanımlanmış bir buluşun belirli bir yıl boyunca belirli bir sahibinin mülkü olduğuna dair resmi bir bildirimde bulunulmasını içerir. Başka bir deyişle, korunan buluş resmi bir kayıt defterinde kamuya açıklanmalıdır.

Buna karşılık, edebi ve sanatsal eserlerin telif hakkı altında yasal olarak korunması, fikir ifadelerinin yalnızca izinsiz kullanılmasını önler. Bu, telif hakkı ve ilgili haklar için korunma süresinin patentlerden çok daha uzun olmasının bir nedenidir. Telif hakkı yasası - ve çoğu ülkede - basitçe beyan edilebilir, yani yasa, orijinal bir eserin yazarının diğer kişilerin işi kopyalamasını veya başka bir şekilde kullanmasını önleme hakkına sahip olduğunu belirtebilir. Bu nedenle oluşturulan bir eser var olduğu anda korunmuş sayılır ve bir telif hakkı korumalı eserin halka açık olması gerekmez. Yazar veya yaratıcının hiçbir eylemine veya formalitesine gerek yoktur (WIPO, 2016 :6).

Telif hakkı iki tür hakkı korur. Ekonomik haklar, hak sahiplerinin eserlerinin başkaları tarafından kullanılmasından maddi ödül kazanmalarını sağlar. Ahlaki haklar, yazarların ve yaratıcıların çalışmalarıyla bağlantılarını korumak ve korumak için belirli eylemlerde bulunmalarına izin verir. Yazar veya yaratıcı, ekonomik hakların sahibi olabilir veya bu haklar bir veya daha fazla telif hakkı sahibine devredilebilir. Birçok ülke ahlaki hakların devrine izin vermez (WIPO, 2016a :9). Ahlaki haklar sadece bireysel olarak yazarlara verilir ve eserin ekonomik haklarını devredilse bile yazarlar ile birlikte kalırlar.

3.4.2.Sinai Mükliyet Hakları

3.4.2.1.Patent

Patentin ilk olarak nerede çıktığı ile ilgili olarak bir fikir birliği yoktur. Bir görüşe göre ilk patent Floransa Cumhuriyeti'nde 1421 yılında ünlü mimar Filippo Brunelleschi'ye, ünlü mimari eseri Duomo of Florence'e Carraran mermeri taşımak için tasarlanmış gemisi için verildiği iddia edilmektedir. Bir diğer görüşe göre ise ilk patent 1416'da Venedik'te verilmiştir. Patent ilk nerde çıktığı ile ilgili tartışmalar olsada ilk patent yasasının nerde çıktığı bilinmektedir. İlk Patent yasası 19 Mart 1474'te Venedik Cumhuriyeti'nde yürürlüğe girmiştir. Bundan sonraki süreçte patent hakkındaki hukuki düzenlemeler İtalya'nın diğer kısımlarına ve sonra da kuzeye, ilk olarak Alman prensliklerine, ardından Fransa'ya, İspanya'ya, Hollanda ve Belçika'ya, son olarak da İngiltere'ye yayılmıştır (Bülbül ve Özbay, 2010:40).

Patent kelimesi Latince'de "açık mühür ile kapatılmamış" anlamına gelmektedir. Bener şekilde İngiltere'de de önceleri "letter(s) patent" yani "Açık mühürle kapatılmamış mektup, berat" anlamında kullanılmış zamanla sadece "patent" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. O dönemde bazı kişilere imtiyazlar ve mevkiler bahşedildiği zaman bir kimse yüksek bir mevkiye atandığında, bir yerin işletme hakkını aldığı veya bir buluş yaptığı kendisine inhisarı nitelikte yararlanma hakkına sahip olduğunu gösteren rulo halinde sadece arkası mühürlü açık bir mektup verilirdi. Söz konusu belge sadece rulo haline getirilip ve açık olmadığı için "letters patent" diye isimlendirilmiştir. Fakat bu belgelere en çok yeni buluşlar için verildiğinden bir zaman sonra buluş üzerinde mutlak hakkı saptayan resmi belge ile özdeşleştirilmiştir (Tekinalp, 2005:487).

Buluşların korunması ile ilgili çoğu kanun aslında bir icadın ne olduğunu tanımlamaz. Bununla birlikte, bazı ülkeler buluşları teknik sorunlara yeni çözümler olarak tanımlamaktadır. Sorun eski veya yeni olabilir, bir buluş olarak kabul edilmek için yeni bir çözüm olmalıdır. Sadece doğada zaten var olan bir şeyi keşfetmek, genellikle bir buluş olarak nitelenmez; yeterli miktarda insan ustalığı ve yaratıcılık dahil edilmelidir. Ancak bir buluşun teknik olarak karmaşık olmasına gerek yoktur: çengelli iğne "teknik" bir sorunu çözen bir icattır.

Patentler, teknik buluşları korumanın en yaygın yoludur. Patent sistemi, inovasyonun tanıtımına ve teknolojinin aktarılmasına ve yayılmasına, mucitlerin, kullanıcılarının ve kamunun karşılıklı avantajına katkıda bulunmak üzere tasarlanmıştır (WIPO, 2016b: 8). Bütün buluşlar patentlenebilir değildir. Bir buluşun patent alabilmesi için aşağıdaki patent verilebilirlik şartları yerine getirmesini gerektirir:

- *Patent verilebilir konu:* Buluş, ulusal yasalarla tanımlandığı şekilde patent verilebilir konu kapsamında olmalıdır. Bu konunun kapsamı ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Birçok ülke, bilimsel teoriler, matematiksel yöntemler, bitki veya hayvan çeşitleri, doğal maddelerin keşifleri, tıbbi tedavi yöntemleri konularında herhangi bir buluşun patentlenebilmesi mümkün değildir.
- *Endüstriyel uygulanabilirlik:* Buluşun tarım dâhil sanayinin herhangi bir dalında üretilebilir, uygulanabilir veya kullanılabilir nitelikte olması gerekir.
- *Yenilik:* Buluş, teknik alanda mevcut bilgi birikimine bilinmeyen bazı yeni özellikler kazandırmalıdır.
- *Yaratıcı adım (Tekniğin Bilinen Durumunun Aşılması):* Buluşun ilgili olduğu teknik alandaki uzman bir kişinin aşikâr bir şekilde düşünüp uygulamaya koyamayacağı nitelikte olması gerekir (WIPO, 2016b:9).

Firmalar geliştirdikleri bazı teknolojilerin patent yapmaya değer görmedikleri için patent almak istemezler. Bazen de üretim sürecinde bilgiyi saklı tutmak daha değerli olabileceği için bilginin açığa çıkmaması için patent almak istemezler. Ticari sır kavramını, şirketlerin rakiplerinin öğrenmemesi için saklı tuttuğu teknik bilgi olarak basitçe tanımlayabiliriz. Ticari sır tescil edilemediği için patent, ticari marka ve telif haklarından farklıdır. Bu yüzden yasal legal olarak korunamaz. Fakat firma bilginin korunması için bütün tedbirleri aldığını ve illegal bir şekilde ihlal edildiğini ispatlayabilirse hakkını mahkeme aracılığıyla koruyabilir. Herhangi bir zaman sınırı olmadığı ve bilginin kamuya ulaşması söz konusu olmadığı için diğer fikri mülkiyet haklarından farklıdır (Bird ve Jain, 2008: 6).

3.4.2.2.Endüstriyel Tasarımlar

Yasal olarak, endüstriyel tasarım, bir tasarım sistemine bağlı olarak, bir ürünün orijinal, süs ve işlevsel olmayan özelliklerini korumak için bir kayıt sistemine göre birçok ülkede verilen hakkı ifade eder. Endüstriyel tasarımlar çok çeşitli endüstriyel ürünlere ve el sanatlarına uygulanır. Çizgilerin veya renklerin kompozisyonlarını veya bir ürüne veya el sanatına özel bir görünüm veren üç boyutlu formları içeren bir ürünün süs veya estetik yönlerine atıfta bulunurlar. Tasarımın estetik çekiciliğe sahip olmalıdır ve endüstriyel yollarla çoğaltılabilmesi gerekir; tasarımın “endüstriyel” olarak adlandırılmasının nedeni budur. Estetik çekicilik, tüketicileri ürün seçiminde etkileyen ana faktörlerden biridir. Farklı üreticiler tarafından sunulan bir ürünün teknik performansının nispeten benzer olması durumunda, tüketiciler seçimlerini fiyat ve estetik çekiciliğe göre yapacaklardır (WIPO, 2016b:13).

3.4.2.3.Marka

Bir malı veya hizmeti benzerlerinden ayırt etme fikri eski Mısır medeniyetine kadar uzanmaktadır. Eski çağlarda vazolar ve günlük kullanıma ait eşyalar üzerindeki semboller ve figürler, savaş aletleri üzerinde bulunan işaretler marka fikrinin bu döneme özgü örnekleri olduğu söylenebilir. Markanın ticari ürünler ve faaliyetleri ayırt etme amacı ile kullanılması ise loncalar ile beraber Ortaçağda Avrupa’da yaygınlaşmıştır. Bu dönemde marka bir malın hangi loncaya ait olduğunu ifade etmek amacıyla kullanılıyordu. Markanın günümüzde kullanılan klasik fonksiyonlarının belirlenmesi ile birlikte kapsamlı bir şekilde düzenlenmesi ve korunması 19. yy’da başlamıştır. Marka ile ilgili hukuki düzenlemeler sırasıyla ile Fransa (1857), Avusturya(1858), İngiltere(1862), Almanya(1874) yapılmıştır. Marka hakkında ilk uluslararası düzenlemelerde Paris Anlaşması(1883) ve Madrid Anlaşması(1891) ile yapılmış ve birtakım düzenlemeler ile günümüze kadar uzanmıştır (Ülgen, 2013:341).

Marka; firmaların ürettiği mal veya hizmetlerin diğer işletmelerin ürettiği mal veya hizmetlerden ayırt etmeye yarayan sözcükler, şekiller, harfler sayılar, malların biçimi gibi baskı her türlü işarettir. Marka olacak işaretin çizimle görüntülenebilen, baskı yoluyla yayınlanabilen ve çoğaltılabilen son olarak ta ayırt edici karaktere haiz bulunması gerekir. Bundan dolayı her işaret marka olamaz (Bilgili, 2013:183-184).

Markanın temel işlevi köken belirtme ve ayırt etmedir. Ancak ticari ve sosyal hayattaki gelişmelere paralel olarak zamanla ekonomik işlev olarak garanti tesisi ve reklam işlevlerinde eklenmiştir. Marka, kaynak gösterme, garanti ve tanıtımdan oluşan üç ana fonksiyona sahiptir.

Kaynak gösterme fonksiyonu; Marka, mal veya hizmetin hangi işletme tarafından üretildiği veya yerine getirildiği ortaya koyarak mal veya hizmetin kaynağını gösterir.

Garanti Fonksiyonu: Müşteri marka sayesinde mal ve veya hizmetin kalitesinin değişmediğini ayırt ederek müşterinin mal veya hizmet kalitesini her defasında yeniden denemekten kurtarır. Böylece iyi mal ve hizmetin yerine kötülerinin konulmasına karşı müşterileri korumaktadır.

Tanıtım(Reklam) Fonksiyonu: Günümüzde marka önemli bir reklam aracı olarak görülmektedir. Markasız tanıtım ve reklam olamayacağı için işletmeler için önemli bir yere sahiptir (Bilgili, 2013:186).

3.4.2.4.Faydalı Model

Teknolojik artı değer kazandırmak yerine pratik çözüme dayanan küçük yararlar ve kolaylıklar sağlayan, buluş basamak düzeyinin düşük olması sebebiyle küçük ve orta dereceli işletmeler tarafından sık tercih edilen bir FMH türüdür. Özellikleri sebebiyle “küçük patent” diye de anılmaktadır. (Tekinalp, 2005:667) Faydalı modeller, daha ziyade küçük buluşların hukuken korunması ihtiyacından doğmuştur. Patent korumasının cevap vermediği buluşların koruma altına alınması amacıyla kullanılmaktadır. Faydalı modeller yeni ve sanayiye uygulanabilir olması yönüyle patente benzer fakat patentten farklı olarak buluş basamağı şartı aranmaz. Patente oranla daha ucuz, daha hızlı ve daha düşük koruma şartı öngörülerek koruma sağlamaktadır (Suluk vd., 2017:299-300).

3.4.2.5.Coğrafi İşaretler

Coğrafi bölgeden kaynaklanan mal ve hizmetleri başka bir coğrafi bölgeden kaynaklanan mal ve hizmetlerden ayırt ederek aynı isim altında taklit üretim yapanları engelleyerek üreticilere koruma sağlar. Coğrafi işaretler bireysel değil kolektif düzeydedir. Ürünün üretildiği yer ile ürün kalitesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Ürüne

bir kimlik kazandırarak ürünü piyasada farklılaşmasını sağlar. Bu sayede piyasada asimetrik bilgiyi engeller ve pazarlama olanaklarını artırır (Gökovalı, 2007:143).Coğrafi işaretler menşe adı ve mahreç işareti olarak ikiye ayrılır.

Çok büyük finansman gerektiren AR-GE harcamalarına ihtiyaç duymadığı ve ayrıca başvuru ve tescil maliyetleri daha az olduğu için gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında bir farklılık göstermez (Gökovalı, 2007:143).

Coğrafi işaretlerin üç temel işlevi vardır.

- 1-) Üreticilere koruma sağlar.
- 2-) Ürünlerin pazarlama olanaklarını artırır.
- 3-) Kırsal kalkınmayı destekler.

3.4.2.6.Yeni Bitki Çeşidi

Her geçen gün dünya nüfusunun artışına bağlı olarak besin ihtiyacı da artış göstermektedir. Bu ihtiyacı gidermek için bir yandan zirai ilaçlar ile verimi arttırma diğer yandan ıslah faaliyetleri ile yeni bitki çeşitleri geliştirilmektedir (Suluk vd., 2017:349). Bitkiye yeni özellikler kazandırmak için yapılan iyileştirmeye ıslah, yapan kişiye de ıslahçı denmektedir. Bitki ıslahı içi yapılan çalışmalar oldukça uzun zaman alan, ekonomik külfeti yüksek, olumlu sonuç ve yatırım garantisi içermeyen çalışmalardır. Bu yüzden Islahçıya, yaptığı çalışmalardan ötürü fikri mülkiyet hukuku bağlamında ödüllendirilerek bitki çeşidi üzerinde belli bir süre tekel hakkı verilir (Suluk vd., 2017:359). Özellikle tarımın sanayileşmesi ve gen bilimindeki baş döndürücü ilerlemenin etkisiyle 1950’li yıllara ile beraber yeni bitki çeşitlerinin ve ıslahçı hakların korunması başlamış kanunlara ve uluslararası sözleşmelere konu olmuştur.

Bu haklar ABD başta olmak üzere bazı ülkelerde uzun süre patent kanunları ile korunmuş, Türkiye dâhil birtakım ülkelerde ise bu haklara uzun süre bir koruma sağlamamıştır (Tekinalp, 2005:689) .

3.4.2.7.Entegre Devre Topografyası

Entegre Devre; ‘Elektronik bir işlevi veya bunun gibi diğer işlevleri yerine getirmek üzere tasarlanmış, en az bir aktif elemanı olan ve ara bağlantılarından bir kısmının ya da tümünün bir parça malzeme içerisinde ve/veya üzerinde bir araya getirilmiş ara veya son formdaki bir ürün’ kastedilmektedir (Entegre Devre Topografyalarının Korunması Hakkında Kanun[EDTHK], 2004: madde 2).

Entegre Devre Topografyası; ‘Entegre Devreyi oluşturan tabakaların üç boyutlu dizilimini gösteren, üretim amacıyla hazırlanmış ve herhangi bir formatta sabitlenmiş görüntüler dizisi olup, her görüntü Entegre Devrenin üretiminin herhangi bir aşamasındaki yüzeyinin tamamının veya bir kısmının görünümü’ olarak ifade edilmektedir (Entegre Devre Topografyalarının Korunması Hakkında Kanun [EDTHK], 2004: madde 2).

Entegre devrelerden önce elektronik aletlerde, devre elemanı olarak lambalar kullanılıyordu.1950’li yıllar ile beraber pek çok transistörün fonksiyonel ve fiziksel olarak bir silikon levhaya yerleştirilmesi ile ilk entegre devreler geliştirilmiştir. Ardından 1959 yılında ise ticari olarak patent lisansı ile üretilen ilk entegre devreler piyasaya sürüldü. Entegre devre topografyaları bu yüzyılın en belirgin buluşlarından biridir. Bilgisayar ve telekomünikasyon alanının her geçen gün gelişmesi ve pazarının genişlemesi ile entegre devre endüstrisinin hızla büyümesine neden oldu. İlk zamanlar patent lisansları ile korunmaya çalışılsa da tasarım ve patent gibi var olan mülkiyet hakları bu modellere yeterli korumayı sağlayamamıştır. Bundan dolayı entegre devrelerin korunması için yeni hukuki düzenlemelere ihtiyacı doğrultusunda ilk defa 1984 yılında Amerika’da ‘Semi Conductor Chip Protection Act’ adlı düzenleme ile kanun metinlerinde yerini almıştır. Ülkemizde ise 2004 yılında kabul edilen kanunla özel olarak düzenlenmiştir (Yüce, 2010:36-39).

3.4.Fikri Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Son dönemde hızlanan küreselleşme süreci ile beraber ve fikri mülkiyet hakları daha fazla önem kazanmaktadır. Özellikle dünyanın bilgi ekonomisine doğru hareket etmesi nedeniyle fikri mülkiyet küresel toplumun önemli bir parçası haline gelmiştir.

Fikri mülkiyet haklarının inovasyona dayanan bir dünyada ekonomik faaliyet için önemi açıktır, ancak ülkeden ülkeye farklılık gösterir ve bir yandan bir ülkenin yeni bir bilgi yaratılması için tahsis ettiği kaynakların miktarına bağlıdır. Fikri mülkiyetin korunması, ekonomik büyüme ve gelişme ile ilgili teorilerin onu görmezden gelmesine veya küçümsemesine rağmen, ekonomik politikanın bir parçası olarak kabul edilmektedir (Ilie, 2004).

Fikri mülkiyet, ekonomistler için yeni bir çalışma alanı sayılabilir. Bu alandaki araştırmaların çoğu 1960'larda başlamış ve patentler ve teknolojik ilerlemeye olan katkısı üzerine yoğunlaşmış durumdadır. İktisatçılar fikri mülkiyet kavramını bütün yönleriyle ilgilenmektedirler (Lévêque ve Ménière, 2004:1).

Kanunlar neden icatları ve sanatsal çalışmaları koruyor? Hukukçuların cevabı, fikri mülkiyet kanununun yenilikçiliği ve yaratımı teşvik etmeyi amaçladığı yönündedir. Bu temel ilke, fikri çalışmalarını bilgi üretimine indirgeyen ekonomik analiz ile vurgulanır, ancak bu, kaynakların tahsisi açısından iki sorun ortaya çıkarmaktadır (Arrow, 1962).

İlk olarak, bilgi dışlanamaz bir maldır. Bunun anlamı birey, üretme maliyetine katkıda bulunmasa bile bu malın kullanmasının dışında bırakmanın mümkün olmadığı anlamına gelir. Örneğin, bir yayıncı aynı kitabın ödünç alınmasını ve birkaç kişi tarafından okunmasını engelleyemez. Bilginin dışlanamaz bir mal olma özelliğinden dolayı, girişimcilerin bunları üretmesi için bir teşvik eksikliğine sebep olur.

İkincisi, bilgi rakip olmayan bir maldır. Bir kişinin kullanımı, diğer insanlar için mevcut olan miktarı azaltmaz. Örneğin, televizyonda futbol maçı izlemek diğer izleyicilerin aynı programı tüketmesini engellemez. Dünyadaki çok sayıda futbol maçını izleyicilerin varlığı bir futbol maçı izlemenin keyfini azaltmaz. Bilgi doğası gereği rakipsiz olması ve ayrıca geliştiricilerin başkalarını kullanmasını engellemenin zorluğundan dolayı bir kamu yararı şeklinde ortaya çıkar.

Fikri mülkiyet hukuku sınırlı bir süre için münhasır bir hak sunarak, bu iki sorunu sırayla ele alır. Başlangıçta yasal koruma mekanizması sayesinde bilginin kullanımını kısıtlanır. Böylece kullanıcılar, sunulan hizmetler için telif ücreti ödemek

zorunda kalırlar. Daha sonra, bilgi herkesin kullanımına açıldığında tüm tüketiciler ücretsiz olarak erişebilir (Lévêque ve Ménière, 2004:5-6).

Kar saikiyle hareket eden piyasa ekonomisi bağlamında, firmaların yenilikçiliğe teşvik edilmeleri gerekmektedir. AR-GE ve inovasyon sonuçlarına yatırım yapmak, şirketlere yapılan yatırımları geri kazanmaları için zaman vermek ve bu yatırımları sürdürmeleri için motive edilmeleri için daha fazla koruma anlamına gelecektir. Fikri mülkiyet koruma sisteminin iki temel ekonomik amacı vardır; Birincisi, yeni geliştirilen teknolojileri, malları ve hizmetlerin özel kullanım haklarını belirleyerek bilgi yaratma ve iş inovasyonuna yapılan yatırımları teşvik etmektir. Bu tür hakların olmaması durumunda, ekonomik olarak değerli bilgiler, rekabetçi rakipler tarafından hiçbir bedel ödemedi kullanılabılır. Bu da şirketleri araştırma, geliştirme ve yeniliğe yatırım yapmalarını caydıracaktır. İkinci amaç, bireylerin icatlar ve fikirler üretimini teşvik ederek yeni bilgilerin yaygın şekilde yayılmasını teşvik etmektir (Maskus, 2000: 474-473).

Ekonomik açıdan bakıldığında, yenilikçi fikre geniş erişim sağlamak sosyal olarak verimlidir. Fikri mülkiyet haklarının bulunmadığı bir serbest piyasada, yeni ürünler ve teknolojiler, marjinal maliyetle topluma fayda sağlayacak şekilde kolayca yayılabilir. Kamu yararı kavramına göre, bilgiyi herkese özgürce paylaşmanın daha verimli olduğu, ancak kullanım için bir fiyat belirleyerek kullanımlarını kısıtladığı söylenebilir. İki hedef arasında bir denge sağlanmalıdır: Aşırı korumalı bir sistem, sonuçların yayılmasını ve kullanımını sınırlayarak sosyal kazancı sınırlayacaktır; Zayıf bir koruma sistemi, yeterli yatırım getirisi bulunmamasından dolayı inovasyonu azaltacaktır.

Fikri mülkiyet hakları aracılığıyla geçici münhasır haklar sağlamak, marjinal maliyetin üstünde fiyatlandırmaya ve AR-GE ve inovasyona yapılan yatırımın geri dönüşüne yol açacaktır. Bu açıdan FMH, kullanımda verimsizlik, en sorunlu olan tekelleşmenin yaratılması olan çarpıtmalara neden olmaktadır. Tekel, tüketimde hem eşitsizliğe hem de kaynak tahsisindeki bozulmalara yol açmaktadır. Öte yandan, bilgi ve bilginin serbest dağıtımı, inovasyonu teşvik etmede problem yaratacaktır. Bu nedenle yasal sistem bir yandan fikri mülkiyet haklarını, diğer yandan tekelleşmenin

kötüye kullanımını sınırlamak için anti-tröst sistemini içerir. Rekabet politikası ile fikri mülkiyetle ilgili politikalar arasında bir denge kurulmalıdır: fikri mülkiyet hakları pazar gücü yarattığından, bunların kullanımı potansiyel olarak anti-rekabetçi suiistimallere maruz kalır. Piyasa gücü, özellikle fiyatı etkilemek için piyasayı etkileme yeteneğidir. Fikri mülkiyet hakları, bir mucit veya yaratıcının münhasır kullanım haklarına sahip olduğu sınırları tanımlar. Bu haklar, diğer firmalar tarafından rekabete giriş kısıtlamaları ile birleştirilmediği sürece nadiren güçlü tek el pozisyonları yaratır.

FMH'nin güçlendirilmesi, uygun koşullarda büyüme ve gelişmeyi artırma potansiyeline sahip olsa da diğer yandan ekonomik ve sosyal maliyetleri de artırabilir. Nitekim, gelişmekte olan ekonomiler kısa vadede net refah zararları yaşayabilir., FHM rejiminin koruma maliyetlerinin çoğu faydalardan daha erken ortaya çıkabilir. Gelişmekte olan ekonomilerin çoğunda, imitasyon sektöründe kullanılan önemli miktarda emek vardır. Bu ülkeler yasalarını ve uygulama faaliyetlerini geliştirirken, bu işçilerin alternatif iş bulmaları gerekiyor. Bu yerinden etme sorunu, politika yapımcılar için daha güçlü FMH sunumu konusunda zorluk teşkil etmektedir. (Maskus, 2000: 489)

Diğer yandan ülkeler kendi araştırma faaliyetlerine dayanmaksızın, başka ülkelere geliştirilen teknolojiyi çeşitli kanallarla transfer edebilir. Teknoloji transferi markanın devri, patent lisansı sağlanması ve teknik bilgi sağlanması şeklinde gerçekleşebilir. Uluslararası teknoloji transferi veya yayılması, bir ülkedeki bir firmanın başka bir ülkede geliştirilen teknolojiye erişim kazanıp kullandığı süreci ifade eder. Teknoloji transferi üç farklı kanalla aktarılır. Bu kanallar uluslararası mal ticareti, çok uluslu işletmelerdeki doğrudan yabancı yatırım ve bağlı olmayan firmalara, yan kuruluşlara ve ortak girişimlere sözleşmeli lisans verilmesidir. (Maskus,2000:481). Teknoloji transferinin seviyesi ülkelerin taklit kabiliyeti ve FMH yapısıyla yakından ilişkilidir. Gelişmekte olan ülkelerdeki daha güçlü FMH koruması gelişmiş ülkelerin teknoloji transferini teşvik etmektedir (Falvey ve Foster, 2006:4).

3.4.1.Fikri Mülkiyet Hakları İle İktisadi Büyümeyi Olumlayan Çalışmalar

Taylor (1994); Bu çalışmada dinamik denge analizi yapılarak fikri mülkiyet haklarının dünya ticareti, büyüme ve teknoloji transferi üzerinde etkisi incelenmiştir. Eğer mucitler teknolojilerini sınır ötesine taşıyabilirler ise bölgelerde faktör fiyatları eşit hale gelir, dünyadaki teknik kaynakların tahsisi gelişir ve dünyada ekonomik büyüme artar. Bununla birlikte, bu yararlar, ülkelerin fikri mülkiyet için yalnızca kısmi koruma sağlaması durumunda tahakkuk etmeyecektir. Kısmi FMH koruması yapıldığı veya hiç yapılmadığı zaman dünya genelinde ekonomik büyüme olumsuz etkilenecektir

Torstensson (1994); Yatay kesit veri yöntemi kullanılarak 1976-1985 yılları arasındaki dönemde 68 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede mülkiyet haklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre mülkiyet hakları korunmadığı, keyfi müsadereleler ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır. Mülkiyet haklarını korumasının zayıf olması yatırım fonlarının tahsisinin yetersiz olmasına ve beşeri sermaye verimliliğinin azalmasına neden olmaktadır. Aksine mülkiyet hakları korunduğunda ise ekonomik büyüme yaşandığı vurgulanmıştır.

Gould ve Gruben (1996); FMH korumasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek için 1960-1988 periyodunda en küçük kareler yöntemi kullanılarak 95 ülke ele alınmıştır. Çalışmada Rapp ve Rozek (1990) endeksi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre FHM koruması ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisidir. FMH'nın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kapalı ekonomilere nispeten açık ekonomilerde daha güçlüdür. Ayrıca çalışmada dışa açık serbest piyasa ekonomilerinde inovasyonu üzerinde olumlu bir etkiye sahipken rekabet gücü düşük olan kapalı ekonomiler inovasyon üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.

Thomsan ve Rushing (1996); 1970-1985 arasındaki dönemde yatay kesit yöntemini kullanarak 112 ülke incelenmiştir. Söz konusu çalışmada Rapp-Rozek'(1990) endeksi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre; fikri

mülkiyet haklarının koruması arasındaki ilişki sadece belirli bir ekonomik gelişmişlik düzeyinde ki ülkeler arasında söz konusudur. Çalışmada yapılan analiz sonucunda gelişmişlik düzeyi olarak 1980 yılı fiyatıyla kişi başına düşen gelir 3400\$ olarak bulunmuştur. Kişi başına gelirin bu düzeyin altında olan ülkelerde fikri mülkiyet hakları rejimi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamazken, kişi başına gelirin bu düzeyin üstünde olan ülkelerde fikri mülkiyet hakları koruması ile büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Park ve Ginarte (1997); FMH ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1960-1990 periyodunda 60 ülke yatay kesit veri analizi kullanılarak incelenmiştir. Analizde kullanılmak üzere beşer yıllık veriler kullanarak FMH'nin sayısal bir indeksi oluşturulmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre FMH fiziksel sermaye ve AR-GE gibi girdi faktörlerinin birikimini teşvik ederek ekonomik büyümeyi dolaylı yoldan pozitif olarak etkilemektedir. Aynı şekilde AR-GE gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisidir. FMH gelişmiş ülkelerde AR-GE faaliyetlerinin nedeni iken bu durum az gelişmiş ülkelere de geçerli değildir. Güçlü bir FMH sistemi ekonomik büyümeye katkı yapılabilmesi için yalnızca yasaların iyi uygulanması ile oluşmamakta özellikle AR-GE çalışmalarına daha fazla yatırım yapılmalıdır. AR-GE faaliyetleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisidir. Gelişmiş ülkelerde FMH sistemi AR-GE çalışmaları için önem arz ederken gelişmemiş ülkelerde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Lai (1998); FMH korumasının etkilerini Kuzey ülkeleri ile Güney ülkeleri arasındaki ilişkiyi esas alarak dinamik genel denge modeli çerçevesinde ele almıştır. Yazara göre mevcut literatürdeki yaygın kanın aksine imitasyon üretim aktarımını gerçekleştirmek için tek yol değildir. Bunun yanında doğrudan yabancı yatırım kanalıyla da gerçekleştirilebilir. FMH korumasının etkilerini anlamak için Kuzey ülkelerinden Güney ülkelere üretim transferinin gerçekleştirilirken izlenen yol önemli olduğu belirtilmiştir. Eğer Kuzey ülkelerinden Güney ülkelere üretim transfer edilirken imitasyon yoluyla transfer edilirse sıkı FMH koruması, Kuzey ülkelere nispeten Güney ülkelerindeki yenilik oranını, teknoloji transfer oranını ve ücretleri düşürecektir. Eğer doğrudan yabancı yatırım yoluyla üretim transferi

Thomsan ve Rushing (1999); 1975-1990 yılları arasında 55 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi Rapp-Rozek (1990) endeksini kullanarak analiz yapmışlardır. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak yatay kesit veri analizi kullanılmıştır. FMH korumasının toplam faktör verimliliğini ve dolayısıyla da ekonomik büyümeyi pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda ekonomik anlamda daha liberal olan ve güçlü bir AR-GE altyapısına sahip olan ülkelerde patent koruma düzeyinin yüksek olduğu belirtilmiştir.

Kanwar and Evenson (2003); 1981 ile 1990 dönemin kapsayan periyotta Park and Ginarete (1997) kullanarak 32 ülkeyi kapsayan çalışmasında fikri mülkiyet haklarının korunmasıyla teknolojik değişme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre fikri mülkiyet korumaları AR-GE yatırımlarını ve teknolojik değişmeyi pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilemektedir. Bu yolla da ekonomik büyümeyi sağlamaktadır.

Chen ve Puttitanun (2005), 1975-2000 yılları arasında 64 ülke panel veri analizi kullanılarak incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre fikri mülkiyet haklarının korunması gelişmekte olan ülkelerdeki yerli yatırımları arttırdığı saptanmıştır. Fikri mülkiyet haklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, ülkelerin sahip oldukları farklı teknolojik kabiliyetler nedeniyle ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak değiştiği belirtilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, fikri mülkiyet haklarının korunması ve ekonomik gelişmişlik düzeyi arasında U-biçimli bir seyir izleyen ilişki olduğu ortaya konmuştur. Chen and Puttitanun 2007:489).

Park (2005) Diğer benzer çalışmalardan farklı bir yöntem izleyerek iki ayrı veri seti kullanılarak FMH'nin AR-GE çalışmaları ve verimlilik artışı üzerinde oynadığı rolü incelemeye çalışılmıştır. İlk veri setinde 1980-1995 periyodunda 41 ülke incelemiştir. Elde edilen sonuca göre fikri mülkiyet hakları büyümenin verimliliğini direk olarak etkilememektedir fakat AR-GE faaliyetlerini teşvik eder dolaylı yoldan etkilemektedir İkinci veri setinde 21 ülke ve 18 İmalat sanayi ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre FMH koruması verimliliği hem doğrudan, hem de AR-GE çalışmalarını teşvik ederek dolaylı yoldan artırmaktadır. Park, FMH çeşitlerindeki farklara vurgu yaparak patent hakları ve bu hakların korunmasının üretim verimlilik üzerinde olumlu

etkiye sahipken diğer yandan telif hakları ve marka korumasının verimlilik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi görülmemektedir.

Schneider (2005); Çalışmada 1970-1990 periyodunda panel veri analizi kullanılarak 47 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke incelemiştir. Yüksek teknoloji transferinin rolü ve FMH korumasının ülkelerin inovasyon oranları ve ekonomik büyüme üzerine etkisi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre piyasanın büyüklüğü gelişmiş ülkelerden teknoloji transferi, beşeri sermaye stoku, AR-GE harcamaları, altyapı ve FMH koruması inovasyonun önemli bir belirleyicisidir. Gelişmekte olan ülkelerde piyasa büyüklüğü ve altyapı inovasyonu oluşturan ana faktörken, gelişmiş ülkelerde yüksek teknoloji ithalatı, beşeri sermaye ve AR-GE harcamaları ana faktördür. Son olarak FMH koruması gelişmiş ülkelerde yerli teknolojinin (inovasyon yaratıcı) oluşumunu pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilerken gelişmekte olan ülkelerde FMH koruması yerli teknoloji oluşumunu negatif olarak etkilemektedir.

Branstetter vd. (2006) ABD merkezli çokuluslu işletmelerin ve yerli sanayi üretiminin fikri mülkiyet hakları reformuna verdiği yanıtları analiz edilmiştir. Çalışma 1982-1999 dönemi arası dönemi ele almakla birlikte 16 ülkeyi kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, Güneydeki güçlü FMH, bu ülkelere üretimin transferini hızlandırmaktadır. Buna ek olarak, reform sonrasında bu ülkelere ABD çokuluslu şirketler bağlı ortaklık faaliyetlerini arttırmış ve teknolojiyi yoğun olarak kullanan firmalar reformdan daha fazla faydalanarak faaliyetlerin artışı daha belirgin olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak yazarlara göre daha güçlü FMH koruması Güney’de, üretimin değişmesine hız kazandırmış ve sanayinin gelişimini arttırdığını vurgulamışlardır.

Falvey vd. (2006); FMH korumasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1975- 1994 periyodundaki Park ve Ginartre endeksini kullanarak 79 ülkeyi ele almışlardır ve eşik analizi ile ifade etmişlerdir. Yaptıkları analiz sonucunda, kişi başına gelirin yüksek olduğu ülkelerde gelişmiş AR-GE sistemlerinden dolayı fikri mülkiyet korumalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde ithalatı ve yurt içine yabancı sermaye yatırımlarını teşvik ettiği için fikri mülkiyet korumalarının ekonomik büyüme üzerinde

pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir Son olarak orta gelir düzeyine sahip ülkelerde, fikri mülkiyet korumalarının ekonomik büyüme üzerinde bir etkinin bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Gancia ve Bonfiglioli (2008), 1965-1990 dönemi arasında panel veri analizi kullanılarak 53 ülkede yapılan çalışmada, pazar entegrasyonunun zengin ve yoksul ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını artırabileceği ve dünya büyüme oranını düşürebileceği basit bir model ileri sunmuştur. Fikri mülkiyet haklarının zayıf olduğu gelişmemiş ülkelerde bir dünyada, piyasa entegrasyonunda teknik ilerleme zengin ülkeler lehine kaydırmaktadır. Bundan dolayı, serbest ticaret uluslararası ücret farklılıklarını arttırabilir. Aynı zamanda, FMH'nin zayıf korunduğu ülkelerle entegrasyon, küresel büyüme oranını yavaşlatabilir. Son olarak, fikri mülkiyet haklarının korunmasının en fazla açık ekonomilere yararlı olmasıdır.

Hu ve Png (2009) Yapılan çalışmada etkili patent sisteminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi saptanmaya çalışılmıştır. 1981-2000 yılları arasında 72 ülkede 54 imalat endüstrisini panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, güçlü patent sisteminin patent yoğun endüstrilerde yüksek büyüme ile ilişkili olduğu saptanmış ayrıca bu etki yüksek gelirli ülkelerde daha büyük çıkmıştır. Sonuç olarak patent hakları hem faktör birikimini hem de faktör verimliliği arttırarak ekonomik büyümeye sebep olmaktadır.

Yueh (2009) Çalışmada patent kanunları ve fikri mülkiyet hakları korumasının reform dönemindeki Çin'de inovasyona sebep olup olmadığı araştırılmıştır. Reform dönemi Çin'in dünya ticaretine açılma politikası izlediği 1991-2003 yılları arasını ifade eder. Çalışmada Poisson regresyon analizini kullanmıştır. Patent sisteminin tam olarak uygulanamamasına rağmen patent başvuruları tüm ülkede hızlı bir ekonomik büyümeye sebep olmuştur. Ayrıca AR-GE çalışanları patentlerin sağladığı başarının en önemli sebebidir. Son olarak Çin'deki yetersiz FMH sistemine rağmen AR-GE personelinin niteliği ve yapılan yenilikler ülkenin ekonomik gelişimini sağlamışlardır.

McLennan ,Le (2011): Bu makalede, FMH ihlallerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada 1996-2006 döneminde en küçük kareler yöntemi kullanılarak 71 ülke analiz edilmiştir. FMH ihlallerini ölçmek için yazılım

korsanlığı verileri kullanılmıştır. Mülkiyet hakları ihlal oranlarında artış olan ülkeler düşük büyüme oranlarına sahip olma eğilimindedir. Fikri mülkiyet haklarını korumak güçlü politikalar yürürlüğe koyan ülkelere daha yüksek ekonomik büyüme oranlarına ulaştığı sonucuna varmışlardır. Bundan dolayı hükümetler ekonomik büyümeyi arttırmak için FMH koruyacak güçlü politikalar yürürlüğe koymalıdır. Çok uluslu şirketlerin başarılı bir şekilde iş yapması için en büyük engel zayıf FMH korumasıdır. Bundan dolayı gelişmekte olan piyasaların sıkı bir FMH koruması hem ekonomik büyümelerini hem de küresel rekabeti artıracaklarını belirtmişlerdir.

Sattar ve Mahmood (2011): Fikri Mülkiyet Haklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizini kullanarak 11 gelişmiş ülke 16 orta gelişmiş ülke ve 11 az gelişmiş ülke ele alınarak toplamda 38 ülke incelenmiştir. 1975- 2005 yılları arası esas alınarak Ginarte and Park Endeksi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre fikri mülkiyet hakları ekonomik büyüme üzerinde önemli derecede pozitif etkiye sahiptir. Diğer yandan elde edilen diğer bulgulara göre fikri mülkiyet hakları yüksek gelire sahip ülkelerde orta gelirli ülkelere ve gelişmemiş ülkelere oranla daha etkiliyken benzer şekilde orta gelire sahip ülkelere ise az gelişmiş ülkelere göre etki daha yüksektir

Kim vd., (2012) Bu çalışma, patentlerin ve faydalı modellerin inovasyon ve ekonomik büyümedeki rolünün ekonomik gelişme düzeyine göre nasıl değiştiğini incelemektedir. 70'ten fazla ülkeden oluşan bir panel veri kümesi kullanarak, patent korumasının yenilikçiliğin önemli bir belirleyicisi olduğunu ve patentlenen yeniliklerin gelişmiş ülkelere ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu sonucuna varılmıştır. Gelişmekte olan ülkelere ise patent korumasının bir etkisi olmadığı, bunun yerine faydalı modeller ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Koreli firma düzeyinde verileri bir vaka çalışması olarak kullanarak, faydalı modeller, teknolojik olarak geri kalmış firmaların buluşları öğrenme aracı olabileceği gibi daha sonra patent alabilen yenilikler geliştirmeleri için bir sıçrama tahtası görevi gördüğünü belirtmişlerdir. Teknolojik kapasiteleri daha yüksek seviyelere ulaşan firmalar FMH korumasında patentlere önem verirken, faydalı modellere daha az önem verdikleri belirtilmiştir. Sonuç olarak patent korumasının, yenilikçi araştırma yürütme kapasitesinin mevcut olduğu ülkelere inovasyonu ve

ekonomik büyümeyi arttırdığı yönündedir. Bu kapasitenin zayıf olduğu yerlerde ise, faydalı modeller ekonomik büyümeye daha fazla katkı sağlamaktadırlar.

Hudson ve Minea (2013); 1980-2009 periyodunda 62 ülkeyi kapsayan çalışmada panel veri analizini kullanmışlardır. Literatürdeki mevcut çalışmaların aksine FMH'nin yenilikler üzerindeki etkisinin hem FMH'nin başlangıç seviyesine hem de ekonomik gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak değişmektedir. Yazarlar, literatürdeki hâkim görüşün aksine daha önce düşünülenenden daha karmaşık bir ilişki olduğunu ve bu ilişkide bir takım lineer olmayan durumların söz konusu olduğunu ifade etmişleridir. Bu nedenle, tüm ülkelere tek bir fikri mülkiyet politikası önermek veya uygulamak işlevsiz olacaktır. Bu nedenle, genelleyci ve karma ülkelerden oluşan örneklemle analiz yapmak yerine, mümkün olduğunca heterojenlikten arındırılmış, daha küçük ve birbirine benzer ülkelere ele alınacak örneklem kullanılması gerektiği söylenebilir.

Arıcioglu ve Uçan (2015); 1995-2005 dönemi arasında 11 gelişmiş Avrupa ülkesi ve Türkiye'nin incelendiği çalışmada, FMH 'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak SUR tekniği kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; FMH ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bundan dolayı FMH'nin korunması ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Parlakıyıldız (2015); Fikri Mülkiyet Hakları'nın G8 ülkelerinin ekonomik büyümeleri üzerindeki etkilerini analiz edilmiştir. 1970-2005 dönemi Görünürde İlişkisiz Regresyon (GİR) yöntemi kullanılarak incelenmiştir Çalışmada elde edilen bulgulara göre G8 ülkelerinde FMH korumasının ekonomik büyümeyi ve AR-GE yatırımlarını pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Rehman vd. (2015); Bu çalışmada, 1993-2012 dönemindeki orta gelirli ülkeler durumunda, ARDL yöntemini kullanarak patent hakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; patentler PMG ve DFE tahmincisine göre sadece kısa vadede orta gelirli ülkelerin GSYİH'ini olumlu yönde etkilediğini ortaya koydu. MG tahmincisine göre ise hem kısa hem de uzun vadede patentlerin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi olmadığı gözlenmiştir.

Bu ülkelerdeki aktif AR-GE sektörünün mevcut gelişim aşamasının, yerli patentlerin cesaret verici sonuçlarının alınmasında da önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler, patentli kuruluşlardan yeterli AR-GE olanakları sağlayarak, yatırımcılara teşvikler sağlayarak, yeterli altyapıyı inşa ederek ve yerli patentleri teşvik ederek fayda sağlayabilirler.

3.4.2.Fikri Mülkiyet Hakları İle İktisadi Büyümeyi Olumsuzlayan Çalışmalar

Mansfield vd. (1981); Yeni üretilen bir ürünün imitasyon maliyeti, inovasyon oranı ve FMH koruması arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Yazarlar FMH korumasının, imitasyon maliyetleri ve inovasyon oranı üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında patent korumasının imitasyonu caydırmakta çok da etkili olmadığını ifade etmişlerdir. ABD’de dört endüstride (kimya, ilaç, elektronik ve makine) endüstrilerine ilişkin olarak kendi firma analizleri yapmışlardır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, yaygın görüşün aksine patent korumasının piyasaya girişe engel olamadığına ve FMH ile koruma altına alınan inovasyonların %60’ının dört yıl içerisinde taklit edildiği ve çok kısa süre için koruma sağladığı belirtilmiştir. Patent korumasının sadece ilaç sanayinde imitasyon maliyetleri arttırdığını bunun haricinde piyasada ki çoğu endüstride yeniliklerin geliştirilmesi için gerekli olmadığı belirtilmiştir.

Gilbert ve Newbery (1982); yapılan çalışmalarında yenilik gerçekleştiren firmaların yeniliklerini patentleyerek koruma sağlamaları durumunda monopol gücü oluşturduklarını ifade etmektedirler. Yazarlar, monopol gücüne sahip firmanın potansiyel rakiplerinden önce yeni teknolojileri patentleme yöntemi ile koruyarak mevcut monopol güçlerini sürdürmeye çalışacaklarını belirtmektedirler. Bu davranış sonucunda patenti alınmış bir yeniliğin başkaları tarafından kullanımdan saklamak yoluyla yeniliklerin işlevsiz kalması neden olmaktadır. Sonuç olarak, firmaların rakiplerinin kullanımdan saklamak için buluşları önceden patentleme yoluna giderek firma hem monopol gücünü artırıcı etki yaratarak piyasaya yeni girişleri önlemektedir hem de yeniliklerin etkin kullanılamamasına yol açmaktadır.

Chin ve Grossman (1988); Çalışmada serbest piyasada benzer malı satan bir Güney firması ile Kuzey firması arasındaki rekabet kısmı denge analizi bağlamında incelenmiştir. Kuzey’de ki firma üretim maliyetlerini düşürmek için AR-GE çalışmalarında bulunurken Güney’de ki firma ise maliyetsiz bir biçimde bunu taklit etme yoluna gidecektir. Bu noktada FMH koruması Kuzey ile Güney ülkeleri arasında genel bir çıkar çatışması oluşacaktır. Burada Güneydeki hükümetin FMH korumaları uygulanması hakkında tutunacağı tavır önemlidir. Kuzey ülkelerinin uyguladığı AR-GE projelerinin verimlilikleri yüksek olduğu takdirde FMH koruması küresel verimliliği arttıracaktır. İnovasyonlar küçük ya da önemsiz nitelikte olduğu zaman, sıkı FMH koruması küresel verimliliği etkilemeyecektir.

Deardorff (1992); çalışmasında patent korumasının genişletilmesinin refah etkileri incelenmiştir. Çalışmada elde sonuca göre patent koruması dünyada daha büyük alana yayıldıkça dünyadaki toplam refahın giderek azalacağı savunulmuştur. Yazar yeniliklerin patent ile korunmasının, yenilik sahiplerine çabalarının bir ödülü olarak teke gücü elde etmeleri ve tekel karı sağlarken diğer taraftan da tüketicilerin yeniliklerden optimal olarak faydalanmaları engellenmektedir. Bundan dolayı, yaratıcı fikirlerin teşviki ve tüketicilerin yeniliklerden faydalanmaları arasında bir denge kurabilmek için patent korumasının sınırlı bir zaman ve sınırlı bir coğrafya çerçevesinde geçerli olması gerektiğini savunmaktadır. Patent korumasının genişletilmesi yeniliğin gerçekleştirdiği ülkenin refahını artırırken, diğer ülkelerin refahı düşürecektir. Fakat diğer ülkelerde ki refahındaki azalma buluşun gerçekleştiği ülkedeki refahın artışından fazla olacaktır ve buna bağlı olarakta dünyadaki toplam refah azalacaktır.

Helpman (1993); FMH’nin etkileri iki ülkeden oluşan model çerçevesinde Kuzey ve Güneyi bulunan ülkeleri çerçevesinde dinamik genel denge analizi ile incelenmiştir. Kuzeyde bulunan, inovasyon yapan gelişmiş ülkeler ile güneyde bulunan, imitasyon yapan az gelişmiş ülkeler arasında FMH’nin korunması açısından bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Bu bölgelerde FMH ticaret hadleri, üretimin bölgeler arası dağılımı, ürün ulaşılabilirliği ve ülkelerin AR-GE yatırım modelleri ile dört farklı kanaldan etkilediği vurgulanmıştır. Yapılan çalışmada az gelişmiş ülkelerde imitasyon, uluslararası ürün transferi için tek yol olduğu için Güney ülkelerinde

uygulanan sıkı FMH korumasının imitasyon oranını düşüreceği gibi Kuzeyde bulunan ülkelerin inovasyon ve büyüme oranını uzun dönemde hiçbir şekilde arttırmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Kuzey ülkelerinde inovasyon gerçekleştiren firmaların monopol gücünü ve dolayısıyla inovasyondan elde edilen kazançları artacağından dolayı sonrasında ücretlerin ve inovasyon maliyetlerinin yükselmesi ile sonuçlanacaktır. Sonuç olarak Güney ülkelerindeki güçlü FMH koruması yenilik ve büyüme oranı üzerinde olumsuz etkiye sahip olacaktır.

Sakakibara ve Branstetter (1999); çalışmalarında 1988 yılında uygulamaya konulan ‘Japonya Patent Yasası Reformu’nun Japonya’daki firmaların yenilikçi faaliyetlerini etkileyip etkilemediği araştırmışlardır. 1980-1994 dönemi arasında çeşitli endüstrilerde üretim yapan 307 Japon firması yatay kesit analizi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre patent reformunun Japon firmalarının AR-GE yatırımlarını çok az değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır

Takalo ve Kanniainen (2000); Çalışmada yaygın olarak kabul edilen patentlerin teknik ilerlemeyi artırıp artırmadığı kendi oluşturdukları model çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre Patent bu süreçte iki farklı etkiye sebep olabilir. Birincisi patentler gerçekleştirilecek olan projenin muhtemel değerini arttıracak için piyasaya erken girişleri teşvik eder. İlk etkinin aksine ikincisinde patent piyasaya yeni ürünlerin girmesini geciktireceği için teknik ilerlemeyi yavaşlatacaktır. Sonuç olarak yazarlar patentlerin teknik ilerlemeyi hızlandıracağı savını reddederken patentlerin ürün geliştirme aşamasında zaman sağlayarak riskleri azaltacağını öngörmüşlerdir.

Léger (2005); Yazar Meksika’nın, FMH’ye önem veren ilk gelişmekte olan ülkelerden biri olduğunu belirterek, FMH’nin teknolojik yenilikleri uyarıcı etkide bulunduğu görüşünü Meksika mısır endüstrisi için analiz etmiştir. 1990-1999 periyodunda 18 şirket ve kamu kuruluşundan 25 mısır üreticisi ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen istatistikî veriler FMH’nin mısır endüstrisinde etkili olmadığı sonucunu ortaya koymuştur. Çalışmada bu durum FMH sistemini uygulayan ve düzenleyen kurumsal çevrenin yeterince gelişmemesine bağlanmaktadır.

McCalman (2005); çalışmasında TRIPS sözleşmesi öncesi ve sonrasında FMH korumasının etkileri 27 ülke için Park ve Ginarte (1997)'nin oluşturduğu endeks kullanılarak en küçük kareler yöntemi ile ayrı ayrı incelenmiştir. Kısa dönemde TRIPS sözleşmesi sonrasında FMH korumasının birçok ülkeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ancak uzun dönemde TRIPS sözleşmesi etkileri gelişmiş ülkeler için olumlu sonuçlar doğururken, oluşan etkiler, tüm ülkelere eşit derecede dağılmamaktadır ve birçok gelişmekte olan ülke için olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirtmişlerdir. Sonuç olarak yazar, FMH korumasının yalnızca gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde rol oynadığını ve TRIPS sözleşmesinin etkilerinin gelişmekte olan ülkeler üzerinde çelişkili sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir.

Janjua (2007); 1960-2005 periyodunda 10 orta gelire sahip gelişmekte olan ülke panel veri analizi kullanılarak FMH sisteminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmada Ginarte and Park endeksi(1997) kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre incelenen gelişmekte olan ülkelerde FMH rejiminin ekonomik büyümeye herhangi bir katkısı yoktur. Bu ülkelerin altyapı gelişimleri ve ekonomik seviyeleri ile beklenen sonuçları veremeye hazır değildir. Bu ülkelerde Güçlü FMH sistemi enflasyonist baskıya, işsizlik ve ödemeler dengesi problemine sebep olabilir.

Murray ve Stern (2007); yapılan çalışmada birçok bilim insanı FMH'nin kümülatif inovasyon üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu öne sürse de, gelişmekte olan yaygın görüşe göre FMH'nin bilimsel bilgi üzerindeki olumsuz rolü göz ardı edilmemelidir. 1997-1999 yılları arasındaki 169 adet patent sahibi akademik yayın incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, fikri mülkiyet haklarının korunması bilimsel araştırmaların yayılımını azalttığı sonucu elde edilmiştir. Bilginin patent yoluyla yayılımının engellenmesi kendisinden sonra gelecek olan bilgilere öncülük etmesini engellemektedir.

Qian (2007); 1978-2002 döneminde 26 ülkede patent korumasının ilaç endüstrisindeki AR-GE harcamaları ve inovasyonları üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre bir grup ülkede patent kanunların uygulaması yerli inovasyonu uyarlamamıştır. Diğer yandan kişi başına düşen gelirin, eğitimin ve

ekonomik özgürlüklerin yüksek olduğu gelişmiş ülkelerde sonuç patent kanunları yerli inovasyonu uyarmaktadır. Sonuç olarak patentlerin inovasyonlar üzerinde etkili olabilmesi ülkelerin gelişmişlik seviyesine bağlıdır. İnovasyon ile FMH arasın ‘ters U’ ilişkisi vardır bundan dolayı FMH korumaları arttırmak yenilikleri azaltabilir.

Adams (2009); 1985-2003 arasındaki zaman periyodunda SUR metodu kullanılarak 73 gelişmekte olan ülkede FMH’nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre güçlü FMH sistemi çalışma yapılan ülkeler üzerinde negatif etkiye sahiptir. Fakat diğer yandan yurtiçi yatırımlar ve doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olmakla beraber ekonomik büyümenin temel belirleyicileridir. FMH’NİN ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olmasının sebebi; bu ülkelerdeki inovasyonların uyarlanabilir ve taklide dayalı doğasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı yabancı firmaların çok güçlü FMH korumaları yerli firmaları masraflarını arttırmaktadır.

Bessen ve Maskin (2009); Çalışmada FMH korumalarının etkilerini statik ve dinamik olmak üzere iki farklı model ile analiz etmiştir. Patent korumalarının etkisi endüstriden endüstriye değişkenlik göstermektedir ve her zaman daha sıkı koruma daha iyidir görüşü yanlıştır. Statik modelde imitasyonun var olması mucitlerin çalışmalarını olumsuz etkilemektedir. Bundan dolayı patent koruması imitasyonu engelleyerek yenilikleri teşvik ettiği belirtilmiştir. Dinamik modelde yenilikler hem ardışık hem de tamamlayıcı olduğu için imitasyon ürünler hem mucide fayda sağlamakta hem de genel olarak toplumun refahını arttırmaktadır. Bu nedenle dinamik modelde imitasyonlar yeniliği olumlu yönde etkilemektedir yaygın görüşün aksine sıkı patent koruması yenilikleri olumsuz etkilemektedir.

Suzuki (2015); Bu çalışmada, ticari sırların ek bir koruma yöntemi olarak sunulduğu patent korumalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Patent korumanın güçlendirilmesi, yenilik yapmak için teşvikler üzerinde iki asimetric etkiye neden olur. Birincisi, rakipler teknolojik bilgileri serbestçe kullanamadıkları için başarılı yenilikçilerin daha fazla kar elde etmesine yardımcı olur. İkincisi, bilginin daha az açıklanması AR-GE verimliliğini azaltır. Ticari sırların sızıntı riski düşük olduğunda, şirketler patent korumasına bağlı değildir ve bu nedenle

patent korumasını güçlendirmenin yenilikçilerin karları üzerindeki etkisi çok sınırlıdır. Bu durumda, güçlü patent koruması ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkiler. Sonuç olarak ticari sırlar firmalar için nispeten güçlü bir koruma sağlarsa, patent koruması zayıf olmalıdır. Buna karşılık, sızıntı riski yüksek olduğunda, şirketler patentlerini alarak icatlarını korurlar ve patent korumasını güçlendirmek firma karlarını önemli ölçüde artırır. Bu durumda, patent korumasının güçlendirilmesi büyümeyi artırır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, patent korumasını arttırmak, ticari sırların ortaya çıkma riski yüksek olduğu zaman ekonomik büyümeyi artırabilir. Tersine, risk düşük olduğunda, daha güçlü patent koruması büyümeyi engeller. Ekonomik büyüme ve patent koruması arasındaki ilişki, U şeklinde bir eğri ile temsil edilir. Bu durumda, politika yapıcılar mevcut patent korumanın gücünü dikkate almalıdırlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE BRİCS ÜLKELERİNDE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

4.1. Araştırmanın Önemi

Günümüzde yaşanan hızlı küreselleşme süreci bireyler, firmalar, ülkeler olduğu kadar küresel ekonomiyide değiştirmektedir. Dünyanın bilgi ekonomisine doğru hareket etmesi nedeniyle fikri mülkiyet küresel toplumun önemli bir parçası haline gelmektedir.

Günümüzde ülkeler, ekonomik büyüme sağlayabilmek için bilgiye dayalı yüksek teknolojili ürünlerin üretimine yönelmektedir. Bu ürünlerin üretimini gerçekleştirmek için ülkeler ya dışardan teknoloji transferi yolunu yada AR-GE faaliyetlerine ağırlık vermeyi tercih etmektedirler. Bu noktada ülkenin FMH sisteminin yapısı önem kazanmaktadır. Birincisi ülkeler lisanslama, uluslararası mal ticareti, doğrudan yabancı yatırım, imitasyon kanalıyla ülkeler teknoloji transferini gerçekleştirebilir. Gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler doğrudan yatırım yapacakları zaman gelişmekte olan ülkelerin FMH rejiminin yapısını dikkate almaktadırlar. Yüksek teknolojili ürünleri üretmenin bir diğer yolu ise ülke sınırları içerisinde gerçekleşen AR-GE faaliyetleridir. Bu noktada başarılı AR-GE çalışmalarının temelini oluşturan yarıcalı fikirlerin ödüllendirilmesi, teşvik edilmesi ve korunması için ülkelere güçlü bir fikri haklar rejimine ihtiyaç duymaktadırlar. Bundan dolayı fikri mülkiyet haklarının korunmasını ülkelerin ekonomik performansları üzerinde ne derecede etkiye sahip olduğunu belirlemek ülkelerin oluşturduğu büyüme politikalarına dahil edilmesi açısından öneme sahiptir.

4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Amacı

Fikri mülkiyet hakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre gelişmiş ülkelerde fikri mülkiyet rejimini güçlendirmek ekonomik büyümeyi olumlu yönde

etkilediği yönünde literatürde bir fikir birliği vardır. Fakat gelişmekte olan ülkelere için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Gelişmekte olan ülkelerde daha güçlü fikri mülkiyet haklarının ekonomik büyümeyi desteklediği konusunda tartışmalar devam ettiği için bir fikir birliğine varılamamıştır. Bu noktadan hareketle gelişmekte olan ülkeler gurubunda yer alan ve yükselen piyasa ekonomileri olarak tanımlanan BRICS ülkeleri bu çalışmanın kapsamı olarak ele alınmıştır.

Benzer ekonomik koşullara sahip ülkeler incelenerek hem ülkeler arasında daha sağlıklı bir ekonomik bir karşılaştırma yapılabilmekte hem de sonuçlar doğru yorumlanabilmektedir. Bu nedenle büyüme hızları ve doğrudan yabancı yatırımları çekme gücü gibi benzer ekonomik koşullara sahip olan BRICS ülkelerinin ve Türkiye'nin seçilerek daha sağlıklı karşılaştırma yapılması mümkündür.

Araştırmanın temel amacı, BRICS ülkeleri (Brezilya,Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ve Türkiye'de ki fikri mülkiyet hakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektir. Buna bağlı olarak çalışmada PMG (Pooled Mean Group) yöntemi kullanılarak panel hata düzeltme modeli öncelikle yapısal kırılmalar dikkate alınmadan (Model 1) ve yapısal kırılmaların dikkate alındığı (Model 2) ayrı ayrı tahmin edilmiştir .

4.3. Araştırmada Kullanılan Veri Seti

Çalışmanın bu bölümünde BRICS ülkeleri ve Türkiye'de Dünya Bankası verileri kullanılarak 2007-2017 yıllar arasına sabit yerel para birimi bazında yıllık GSYH büyüme oranı ekonomik büyümeyi temsilen alınmıştır. Fikri mülkiyet hakları değişkenini temsilen 'Uluslararası Mülkiyet Hakları Endeksi (IPRI:International Property Rights Index)' kullanılmıştır. 2007'den bu yana, tüm dünyada mülkiyet haklarının korunması için çalışmalar yürüten Mülkiyet Hakları İttifakı (PRA), IPRI Uluslararası Mülkiyet Hakları Endeksi'ni yılda bir defa olmak üzere yayımlamaktadır.IPRI, mülkiyet haklarının kapsamlı bir şekilde tanımlanmasını yapmak ve kavramsallaştırmak için mülkiyet hakları literatürünün geniş bir incelemesi yapılmıştır. Bu indeks dünyadaki mülkiyet haklarını bir barometre görevi görecektir şekilde geliştirilmiştir (IPRI,2017:3).

Uluslararası Mülkiyet Hakları Endeksi ülkelerin fikri mülkiyet haklarının korunma seviyesini göstermeye çalışan bir endekstir. Bu endeksin üç bileşeni ve bu bileşenlerin altında kategorileri mevcuttur. Üç temel bileşen sırasıyla şunlardır: Yasal ve Politik Çevre, Fiziksel Mülkiyet Hakları, Fikri Mülkiyet Hakları. Çalışmamızda sadece Fikri Mülkiyet Hakları(IPR: Intellectual Property Rights Endeks) başlıklı alt endeks kullanılmış olmakla beraber, Fikrî Mülkiyet Haklarının Korunması, Patent Koruması, Telif Haklarına Yönelik Korsanlık bu endeksin alt kategorilerini oluşturmaktadır.

IPRI'nin puanları ve sıralaması, uluslararası kuruluşlar tarafından halka açık olarak sunulan resmi kaynaklardan elde edilen verilere dayanmaktadır.Ülkeler arasında ve IPRI'nin ayrı bileşenleri ile genel puanlar arasında doğru bir şekilde karşılaştırma yapmak için veriler yeniden ölçeklendirilir.IPRI'nin genel derecelendirme ölçeği [0 - 10] arasında değişmektedir; burada 10, bir mülkiyet hakları sistemi için en yüksek değerdir ve 0, bir ülkedeki mülkiyet hakları sistemi için en düşük değerdir.Aynı yorum mantığı, üç bileşene ve 10 maddeye veya göstergeye uygulanır (IPRI, 2017:8).

4.4. Araştırmanın Kısıtları

Fikri mülkiyet hakları ve Ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmeye yönelik olarak yapılan bu çalışmada birtakım kısıtlar bulunmaktadır. Bu kısıtlardan ilki araştırmada incelenen ülke grubuna ilişkindir. Araştırma kapsamında sadece BRİCS (Brezilya,Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ve Türkiye olmak üzere toplamda altı ülke ele alınmıştır. Bu konuyla ilgili yapılan daha önceki çalışmalarda bu ülke grubunun incelenmediği görülmüş ve gelişmekte olan ülkelere içerisinde en yüksek büyüme potansiyeline sahip ve hızlı büyüme performansı sergileyen ülkelere başı çeken altı ülke seçilmiştir.

İkinci bir kısıt çalışmanın dönem aralığına aittir. Uluslararası Mülkiyet Hakları Endeksi ilk olarak 2007 yılında yayımlanmaya başladığından dolayı fikri mülkiyet hakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek için 2007-2017 dönemi seçilmiştir.

4.5.Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Fikri mülkiyet hakları ve Ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelenmesi amacıyla büyüme modeli oluşturulmuş ve Denklem 4.1’de gösterilmiştir..

$$GSYİH_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 IPR_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4.1)$$

Denklem 4.1’de t döneminde Türkiye ve BRICS ülkeleri için $GSYİH$, 2010 sabit fiyatları ile kişi başına reel GSYİH büyüme oranını; IPR , fikri mülkiyet haklarını ve ε ise hata terimini ifade etmektedir.

Çalışmanın temel hipotezi, Fikri mülkiyet hakları rejminin güçlendirilmesi ekonomik büyüme üzerinde önemli bir rol oynadığıdır. Bu bağlamda çalışmanın alt hipotezleri ise şu şekilde oluşturulmuştur;

$H_1 =$ Güçlü fikri mülkiyet hakları rejimi ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkiler.

$H_2 =$ Güçlü fikri mülkiyet hakları rejimi ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler.

4.5.1. Yatay Kesit Bağımlılığının Test Edilmesi

Yatay kesit bağımlılığının test edilmesinde çeşitli testler kullanılmaktadır(Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004; Pesaran vd., 2008).

Paneli oluşturan birimlerin birbirinden bağımsız olduğu ve paneli oluşturan birimlerde belli bir şok geldiğinde diğer yatay kesit verilerinin ne derecede etkilendiği araştırılmalıdır. Fakat günümüz dünyasında ülkelerin karşılıklı bağımlılığı kaçınılmaz bir sonuçtur. Bundan dolayı bu durum analizlerde hatalı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu eksikliği gidermek için analiz yapılmadan önce serilerde yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olup olmamasının, yani yatay kesit bağımlılığının varlığının araştırılması gerekmektedir. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı incelenmesi ile birincil yada ikincil kuşak birim kök testlerinden hangisinin uygulanacağına karar verilmektedir. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığın reddedilmesi durumunda

birinci kuşak birim kök testleri uygulanırken yatay kesit bağımlılığın varlığı halinde ikinci kuşak birim kök testleri uygulanmaktadır.(Gövdeli, 2018: 78).

Serilerde yatay kesit bağımlılığı testleri Breusch-Pagan (1980) $CDLM_1$ testi, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen $CDLM_2$ testi ve Pesaran v.d. (2008) tarafından geliştirilen Sapması Düzeltilmiş LM (LM_{adj}) testleri tarafından sınanmaktadır.(Gövdeli,2018:78) Bu testlerde hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Testin sonucunda elde edilecek olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğunda H_0 hipotezi % 5 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmektedir (Pesaran, Ullah ve Yamagata, 2008).

Breusch-Pagan (1980) $CDLM_1$ testi panelin zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğunda ($T > N$), Pesaran (2004) $CDLM_2$ panelin yatay kesit boyutu zaman boyutundan büyük olduğu durumda ($N > T$) kullanılır. Fakat bu testler grup ortalaması sıfırken bireysel ortalamalar sıfırdan farklı olduğunda sapmalı olmaktadır. Bu durumda sapması Düzeltilmiş $CDLM(adj)$ testi kullanılmaktadır (Pesaran, Ullah ve Yamagata, 2008). Breusch-Pagan (1980) $CDLM_1$ testi denklem (3.3)'de ifade edilmiştir:

$$CDLM_1 = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (4.2)$$

Bu denklemde yatay kesit bağımlılığı yok iken; N, ülke sayısını; T, zaman boyutun ve $\hat{\rho}_{ij}$ ise artıklar arasında yatay kesit korelasyonlarının tahminlerini göstermektedir. Yatay kesit bağımlılığı yok iken N sabit T sonsuza gitmektedir. İstatistik $N(N-1)/2$ serbestlik derecesi ile Ki-kare asimtotik dağılımı vardır. Pesaran (2004) $CDLM_2$ testi Denklem 3.4'de ifade edilmiştir:

$$CDLM_2 = \left(\frac{1}{N(N-1)} \right)^{1/2} 10 \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \left(T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1 \right) \quad (4.3)$$

$CDLM_2$ test istatistiği yapılan düzeltmeyle Sapması Düzeltilmiş LM testi LM_{adj} denklem (3.5)'de gösterilmiştir:

$$Lm_{adj} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{1/2} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \left[\hat{p}_{ij}^2 \left(\frac{(T-K-1)\hat{p}_{ij} - \hat{\mu}_{Tij}}{v_{Tij}} \right) \right] \sim N(0,1) \quad (4.4)$$

Bu denklemde v_{Tij} , varyansı ve μ_{Tij} , ortalamayı göstermektedir. Buradan elde edilecek olan test istatistiği asimtotik olarak standart dağılım göstermektedir (Pesaran, Ullah ve Yamagata, 2008).

4.5.2. Birim Kök Testleri

Zaman ve panel serilerde meydana gelen şokların geçici ya da kalıcı olduğunu anlayabilmek için serilerin durağanlığının test edilmesi gerekmektedir. Panel durağanlık testleri, zaman serilerine ilişkin durağanlık testlerinde olduğu gibi sadece zaman boyutunu dikkate almadıkları için bu testlere göre istatistiksel olarak daha güçlü olduğu düşünülmektedir (Charemza ve Deadman, 1997: 119).

Paneli oluşturan yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olup olmadıkları panel durağanlık sınavasında karşılaşılan sorunlardan biridir. Bu bağlamda panel birim kök testleri birincil ve ikincil nesil testler olmak üzere ikiye ayrılırken birinci nesil testler de kendi içerisinde paneli oluşturan yatay kesitlerin homojen ya da heterojen olmalarına göre ikiye ayrılmaktadır. Levin, Lin ve Chu (2002), Breitung (2005) ve Hadri (2000) homojenlik varsayımına dayanırken; Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999), Choi (2001) heterojenlik varsayımına dayanmaktadır.

İkinci nesil birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin bağımsız olmadığı ve paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şokun, diğer birimleri farklı düzeyde etkilediği varsayımına dayanmaktadır. İkinci nesil birim kök testleri Taylor ve Sarno (1998) tarafından geliştirilen MADF (Multivariate Augmented Dickey Fuller), Breuer, Mcnown ve Wallace (2002) tarafından geliştirilen SURADF (Seemingly Unrelated Regression Augmented Dickey Fuller) ve Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CADF (Cross-sectional Augmented Dickey Fuller)'dır. Ancak bu testler seride yapısal kırılma olduğunda, yanlış biçimde, panelde birim kök olduğu

yönünde sapmalı sonuçlar verebilmektedir (Lee ve Strazicich, 2004; Carrion-i-Silvestre, Barrio-Castro ve Lopez-Bazo, 2005). Testlerin bu eksikliğini gidermek için Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009), yatay kesit bağımlılığı ve çoklu yapısal kırılmaların varlığı durumunda, serilerin durağanlığını test etmeye yönelik bir yöntem geliştirmiştir. Bu test, paneli oluşturan serilerin ortalama ve trendlerinde yapısal kırılmaların varlığı durumunda, serilerin durağanlığını test edebilmektedir.

Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009) testi en fazla beş tane yapısal kırılmaya izin vermekte olup kırılma noktalarını içsel olarak belirlemektedir. Kırılma noktalarını, Bai ve Perron (2003) algoritmasını kullanarak ve Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemi (Quasi-GSL) yardımıyla, dinamik programlama süreci ile birlikte, hata terimleri toplamını minimize ederek elde etmektedir. Diğer taraftan, bu test tekniği küçük örneklerde de etkin sonuçlar verebilmektedir (Carrion-i-Silvestre ve diğerleri, 2009). Testte kullanılan rassal veri üretme süreci Denklem 3.6 ve 3.7’de verilmektedir:

$$y_t = d_t + u_t \quad (4.5)$$

$$u_t = au_{t-1} + v_t, \quad t=0,1,\dots,T \quad (4.6)$$

Denklem 3.6 ve 3.7’de y_t , durağanlığı sınanan seriyi; d_t , deterministik trendi; u_t , rassal hata terimini; a , seriye ait katsayıyı; u_{t-1} , rassal hata teriminin bir gecikmeli değerini; v_t , hata terimini ve t , örnek boyutunu göstermektedir. Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009), bu süreçte elde edilen serilerin durağanlıklarını test etmek için aşağıdaki beş farklı test istatistiğini geliştirmiştir. Bu testler Denklem 3.8, 3.9, 3.10, 3.11 ve 3.12’de gösterilmektedir:

$$P_T(\lambda^0) = \{S(\bar{a}, \lambda^0) - \bar{a}S(1, \lambda^0)\} / s^2(\lambda^0) \quad (4.7)$$

$$MP_T(\lambda^0) = [c^{-2}T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 + (1-\bar{c})T^{-1} \tilde{y}_T^2] / s(\lambda^0)^2 \quad (4.8)$$

$$MZ_a(\lambda^0) = [T^{-1} \tilde{y}_T^2 - s(\lambda^0)^2] (2T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2)^{-1} \quad (4.9)$$

$$MSB(\lambda^0) = (s(\lambda^0)^{-2} T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2)^{\frac{1}{2}} \quad (4.10)$$

$$MZ_t(\lambda^0) = (T^{-1}\tilde{y}_T^2 - s(\lambda^0)^2(4s(\lambda^0)^2T^{-2}\sum_{t=1}^T\tilde{y}_{t-1}^2)^{\frac{-1}{2}} \quad (4.11)$$

Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009) durağanlık sınamasında kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

$$H_0 = \text{Yapısal kırılmalar altında birim kök vardır.}$$

$$H_1 = \text{Yapısal kırılmalar altında birim kök yoktur.}$$

Boş hipotezi test etmek için gerekli olan asimtotik değerler, öz çıkarım yöntemi ile üretilebilmektedir. Hesaplanan test istatistiği, kritik değerden küçük olduğunda, H_0 hipotezi reddedilmekte ve seride yapısal kırılmaların varlığı durumunda, birim kökün olmadığı, yani serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Göçer ve diğerleri, 2013: 8).

4.5.3. Panel Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme testlerinde de yapısal kırılmaların göz önünde bulundurulması sapmalı sonuçlar elde etmemek için oldukça önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada, paneldeki serilerin düzeyde durağan olmadığından hareketle, Westerlund ve Edgerton (2008)'un yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi uygulanmaktadır.

Hem yapısal kırılmaları hem de enine kesit bağımlılığını dikkate alan bir panel eşbütünleşme testi, Westerlund ve Edgerton (2008) tarafından geliştirilmiştir. Ayrıca, yapısal kırılmalar, farklı panel üyeleri için farklı tarihlerde yer alabilir. Westerlund ve Edgerton (2008), bu genel koşullar altında kullanılabilecek hiçbir eşbütünleşme olmayan boş hipotezini test etmek için iki versiyon önermektedir

İki farklı versiyona sahip olan bu test, yatay kesit bağımlılığı ve yapısal kırılmaları dikkate aldığı gibi, aynı zamanda değişen varyans ve serisel korelasyona da izin vermektedir. Ayrıca bu test sabit terimde ve eğimde (trend) her bir ülke için farklı tarihlerdeki kırılmalara da olanak sağlamaktadır. Boş hipotezi, eşbütünleşme yoktur olarak geliştirilen testin istatistiği aşağıdaki gibidir.

$$Z_{\phi}(N) = \sqrt{N} \overline{LM}_{\phi}(N) - E(B_{\phi}) \quad (4.12)$$

$$Z_{\tau}(N) = \sqrt{N} \overline{LM}_{\tau}(N) - E(B_{\tau}) \quad (4.13)$$

Bu test Lagrange Multiplier (LM) temelli, (Schmidt ve Phillips (1992), Ahn (1993) ve Amsler ve Lee (1995)) birim kök testlerinden geliştirilmiştir. Modelin varsayımları aşağıdaki gibidir

$$y_{it} = \alpha_i + \eta_{it} + \delta_i D_{it} + x'_{it} \beta_i + (D_{it} x_{it})' \gamma_i + z_{it}, \quad (4.14)$$

$$x_{it} = x_{it-1} + w_{it}, \quad (4.15)$$

$$\overline{LM}_{\phi}(N) := \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N LM_{\phi} i \quad (4.16)$$

$$\overline{LM}_{\tau}(N) := \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N LM_{\tau} i \quad (4.17)$$

4.5.4. Uzun Dönem Tahmincileri

Pesaran, CCE tahmincisinde eğim parametresinin heterojen ve yatay kesit bağımlılığının olduğu varsayımı altında uzun dönem regresyon katsayılarının tahmin edilmesini sağlayan Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup tahmincisini (Common Correlated Effects Mean Group, CCEMG) önermiştir. Pesaran yine aynı makalesinde eğim parametresinin homojen ve yatay kesit bağımlılığının olduğu varsayımı altında Ortak İlişkili Etkiler Havuzlanmış tahmincisini (Common Correlated Effects Pooled, CCEP) önermiştir. CCEMG ve CCEP yaklaşımında uzun dönem katsayısı sırasıyla aşağıdaki gibi elde edilmektedir (Pesaran, 2006; Yapraklı ve Kaplan, 2015).

$$\hat{b}_{CCEMG} = \sum_{i=0}^N \hat{b}_i \quad (4.18)$$

$$\hat{b}_{CCEP} = \left(\sum_{x=i}^N X_i' \overline{M} X_i \right)^{-1} \sum_{x=i}^N X_i' \overline{M} y_i \quad (4.19)$$

Çalışmada ele alınan modellerin katsayılarının tahminlerinde ise Pesaran'ın (2006) Ortak İlişkili Etkiler (Common Correlated Effect, CCE) tahmincisi kullanılmıştır. Bu yöntemde bağımsız değişkenlerin ve ortak faktörün durağan ve dışsal oldukları varsayılmaktadır. Bununla beraber, serilerin birim kök içermeleri

CCE tahminlerini etkilemeyecektir (Kapetanios, Pesaran ve Yamagata, 2006). CCE yöntemi aşağıdaki modele dayanmaktadır.

$$y_{it} = \alpha_i' d_t + \beta_i' x_{it} + e_{it} \quad (4.20)$$

$$e_{it} = \gamma_{it}' f_t + \varepsilon_{it}, \quad (4.21)$$

4.5. Analiz Sonuçları

BRICS ülkeleri ve Türkiye’de ekonomik büyüme ve fikri mülkiyet hakları arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada ilk olarak yatay kesitler (ülkeler) arasındaki bağımlılık incelenmiştir. Paneli oluşturan yatay kesitler arasındaki bağımlılığın dikkate alınıp alınmaması elde edilecek tahmin sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Bu nedenle öncelikle serilerde ve eş-bütünleşme denkleminde yatay kesit bağımlılığının varlığının test edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu durumun birim kök ve eş-bütünleşme testlerinin seçiminde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan analizler hatalı sonuçlar verebilecektir. Bundan dolayı çalışmada ilk olarak yatay kesit bağımlılığının varlığı, Breusch-Pagan (1980) tarafından bulunan ve Pesaran vd. (2008) tarafından sapması düzeltilen L_{Madj} (Adjusted Lagrange Multiplier) testiyle incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1: Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları

	GSYİH		IPR		Model
	Sabit	Trend	Sabit	Trend	
<i>CD_{BP}</i>	29,734**	52,286*	61,626*	69,533*	46,672*
<i>CD_{LM}</i>	2,690*	6,804*	8,513*	9,956*	5,782*
<i>CD</i>	-2,103**	-2,050**	- 1,404***	-1,117	2,848*
<i>LM_{adj}</i>	8,577*	9,242*	12,502*	9,580*	3,553*

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerini temsil etmektedir.

Tablo 4.1.’deki GSYİH ve IPR serilerine ilişkin test istatistiklerine göre “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde kurulan boş hipotez güçlü biçimde reddedilmiştir.

Serilerde ve denklemdede yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuç ülkelerden birine gelen bir şokun diğerlerini de etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, analizin ilerleyen aşamalarında kullanılacak yöntemler seçilirken yatay kesit bağımlılığını dikkate alan test yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmanın sonraki bölümlerinde, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel birim kök testi ve yine yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel eş-bütünleşme analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Analizde ikinci aşama panel verilerin zaman içerisinde durağan olup olmadığının incelenmesidir. Panel birim kök sınavasında karşılaşılan ilk sorun, paneli oluşturan yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olup olmadıklarıdır. Panel birim kök testleri bu noktada birinci ve ikinci nesil testler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci nesil testler de paneli oluşturan yatay kesitlerin homojen ya da heterojen olmalarına göre ikiye ayrılmaktadır. Levin, Lin ve Chu (2002), Breitung (2005) ve Hadri (2000) homojenlik varsayımına dayanırken; Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999), Choi (2001) heterojenlik varsayımına dayanmaktadır.

İkinci nesil birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin bağımsız olmadığı ve paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şokun, diğer birimleri farklı düzeyde etkilediği varsayımına dayanmaktadır. Başlıca ikinci kuşak birim kök testleri arasında Taylor ve Sarno (1998) tarafından geliştirilen MADF (Multivariate Augmented Dickey Fuller), Breuer vd. (2002) tarafından geliştirilen SURADF (Seemingly Unrelated Regression Augmented Dickey Fuller) ve Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CADF (Cross-sectional Augmented Dickey Fuller)'dır. Ancak bu testler seride yapısal kırılma olduğunda, yanlış biçimde, panelde birim kök olduğu yönünde sapmalı sonuçlar verebilmektedir (Lee ve Strazicich, 2004; Carrion-i-Silvestre vd. 2005). Testlerin bu eksikliğini gidermek için Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009), yatay kesit bağımlılığı ve çoklu yapısal kırılmaların varlığı durumunda, serilerin durağanlığını test etmeye yönelik bir yöntem geliştirmiştir. Bu test, paneli oluşturan serilerin ortalama ve trendlerinde yapısal kırılmaların varlığı durumunda, serilerin durağanlığını test edebilmektedir. Bu nedenle serilerin durağanlığı, yatay kesit bağımlılığı ile yapısal kırılmaları dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden

Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009) testi ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 4.2’te gösterilmiştir.

Tablo 4.2: Yatay kesit bağımlılığını ve Yapısal kırılmaları dikkate alan Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009) Panel birim kök test sonuçları

GSYİH		
Test	Düzy	1.Fark
Z	0,733	-1,508***
P	0,643	2,451*
P_m	15,148	24,010*
Z^*	5,034	-1,508***
P^*	-0,449	2,451*
P_m^*	9,802	24,010*
IPR		
Test	Düzy	1.Fark
Z	0,858	-1,525***
P	-1,060	2,595*
P_m	6,805	24,712*
Z^*	0,858	-1,525***
P^*	-1,060	2,595*
P_m^*	6,805	24,712*

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerini temsil etmektedir. P^* ve P_m^* sırasıyla basitleştirilmiş MSB istatistikleri ile hesaplanan ve P ve P_m istatistiklerine karşılık gelen olasılık değerlerini ifade etmektedir. Standart normal dağılıma sahip Z ve P_m istatistiklerine ilişkin kritik değerler %1 ve % 5 anlamlılık düzeyleri için sırasıyla 2,326 ve 1,645’tir. Ki-kare dağılımına sahip P istatistiğine ilişkin kritik değer %1 anlamlılık seviyesi için 23,337’dir. Ortak bileşen sayısı Bai ve Ng (2002) tarafından önerilen BIC kriteri dikkate alınarak belirlenmiştir.

Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009) Z^* ve P^* test istatistiklerinin örneklem sayısının küçük olduğu durumlarda kullanıldığını ve basitleştirilmiş kümenin düzey ve trendde kırılma modeli için uygun olduğunu iddia etmektedirler

(Liddle ve Messinis, 2015). Bu nedenle birim kök testinde bu iki istatistik kullanılmıştır. Tablo 4.2’te elde edilen sonuçlara göre “serilerin birim kök içerir” şeklinde kurulan boş hipotezin GSYİH ve IPRS serilerinin düzey değerlerinde reddedilemediği, birinci farklarında ise reddedildiği görülmüştür. Bu durum, GSYİH ve IPR serilerinin birinci farklarında durağan olduğunu göstermektedir.

GSYİH ve IPR serilerinin birinci fark değerlerinde durağan olduklarının tespit edildikten sonra bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla yatay kesit bağımlılığı ve eş-bütünleşme ilişkisinde yapısal kırılmanın varlığı durumunda, düzeyde durağan olmayan seriler arasında, eş-bütünleşme ilişkisinin varlığını sınavan ve Westerlund ve Edgerton (2008) tarafından geliştirilen LM-based testi ile araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 4.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.3: Yatay kesit bağımlılığını ve Yapısal kırılmaları dikkate alan panel eş-bütünleşme test sonuçları

Model	$Z\phi(N)$	$Z\tau(N)$
Kırılma Yok	-2,806*-	2,505*
Sabitte Kırılma	-21,637*	-21,893*
Trende Kırılma	-2,991*	-3,863*

LM-based testine göre $Z\phi(N)$ ve $Z\tau(N)$ test istatistikleri normal dağılım göstermektedir. Ortak bileşen sayısı Bai ve Ng (2004) tarafından önerilen bilgi kriteri dikkate alınarak belirlenmiştir. Maksimum bileşen sayısı ise 5 olarak seçilmiştir.

Tablo 4.4.’te $Z\phi(N)$ ve $Z\tau(N)$ test istatistiklerinin %1 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum, yatay kesit bağımlılığı ve yapısal kırılmaların varlığı altında GSYİH ile IPR arasında panel eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Bu sonuçtan hareketle serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, paneli oluşturan ülkelerin eş-bütünleşme denklemlerinde tespit edilen sabit ve trende ilişkin yapısal kırılma tarihleri Tablo 4.4’te

sunulmuştur. Kırılma tarihleri dünyada meydana gelen büyük siyasi ya da ekonomik krizlerle ilişkilendirilebilmektedir.

Tablo 4.4: Tahmin edilen yapısal kırılma tarihleri

Ülke	Sabitte Kırılma	Trendde Kırılma
Brezilya	2009	2014
Çin	2009	2014
Hindistan	2013	2013
Rusya	2014	2009
Güney Afrika	2011	2009
Türkiye	2011	2011

Bir sonraki aşamada GSYİH ve IPR arasındaki kısa ve uzun dönemdeki ilişki araştırılmıştır. Bu bağlamda Pesaran vd. (1999) tarafından önerilen PMG (Pooled Mean Group) yöntemi kullanılarak panel hata düzeltme modeli öncelikle yapısal kırılmalar dikkate alınmadan (Model 1) ve devamında kırılmalar dikkate alınarak (Model 2) ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 4.5’da gösterilmiştir.

Tablo 4.5: PMG Tahmin Sonuçları

	Model 1	Model 2
Uzun dönem katsayısı		
<i>IPR</i>	0,281** (0,109)	0,170* (0,021)
<i>Kukla_Sabit</i>	-	-0,015 (0,009)
<i>Kukla_Trend</i>	-	-0,052* (0,007)
Hata düzeltme terimi		
<i>ECT</i>	-0,165** (0,071)	-0,248*** (0,145)
Kısa dönem katsayıları		
ΔIPR	-0,036 (0,025)	-0,017 (0,019)
<i>Trend</i>	-0,001 (0,003)	0,006 (0,007)
<i>C</i>	4,538** (1,888)	6,903*** (4,035)

Yapısal kırılmaların dikkate alınmadığı Model 1’de yer alan tahmin sonuçları, uzun dönem katsayısının %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir (0,281). Bu sonuç, BRICS ülkeleri ve Türkiye’de uzun dönemde fikri mülkiyet hakları indeksinde meydana gelen bir artışın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca hata düzeltme terimine bakıldığında, hata düzeltme teriminin %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir (-0,165). Hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, uzun dönemdeki sapmaların yaklaşık %17’sinin bir yıl içerisinde düzeltildiğini ifade etmektedir. Diğer bir değişle fikri mülkiyet hakları ve ekonomik büyüme ilişkisine dışardan gelen bir şoktan sonra ilişkinin uzun dönemde dengeye yöneleceğini göstermektedir. Kısa dönemli ilişki sonuçlarına bakıldığında ise cari dönem fikri mülkiyet hakları endeksine ilişkin katsayının istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Bu sonuç, kısa dönemde cari dönem ekonomik büyüme oranı üzerinde cari dönemdeki fikri mülkiyet hakları endeksinin etkili olmadığını göstermektedir.

Yapısal kırılmaları dikkate alan Model 2’de yer alan tahmin sonuçları incelendiğinde uzun dönem katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir (0,170). Model 2’de elde edilen uzun dönem katsayısının Model 1’e göre büyüklük olarak azaldığı ancak halen pozitif olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, Model 1’de olduğu gibi uzun dönemde fikri mülkiyet hakları indeksinde meydana gelen bir artışın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Diğer taraftan trendde kırılmayı temsil eden kukla değişkene ilişkin katsayı % 1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı iken sabitte kırılmayı temsil eden kukla değişkene ilişkin katsayı ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

Model 2’de yer alan hata düzeltme terimine bakıldığında, hata düzeltme teriminin %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir (-0,248). Hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, uzun dönemdeki sapmaların yaklaşık % 25’inin bir yıl içerisinde düzeltildiğini ifade etmektedir. Diğer bir değişle Model 1’de olduğu gibi fikri mülkiyet hakları ve ekonomik büyüme ilişkisine dışardan gelen bir şoktan sonra ilişkinin uzun dönemde

dengeye yöneleceğini göstermektedir. Kısa dönemli ilişki sonuçlarına bakıldığında Model 1’de olduğu gibi cari dönem fikri mülkiyet hakları endeksine ilişkin katsayının istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Bu sonuç, kısa dönemde cari dönem ekonomik büyüme oranı üzerinde cari dönemdeki fikri mülkiyet hakları endeksinin etkili olmadığını göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada 2007-2017 yılları arasında BRICS ülkeleri ve Türkiye’de ekonomik büyüme ve fikri mülkiyet hakları arasındaki ilişki panel veri yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu çalışmada ilk olarak yatay kesitler (ülkeler) arasındaki bağımlılık incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde kurulan boş hipotez güçlü biçimde reddedilmiştir. Böylece serilerde ve denklemde yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmiştir. Ardından panel verilerin zaman içerisinde durağan olup olmadığının incelenmiştir. Bu nedenle serilerin durağanlığı, yatay kesit bağımlılığı ile yapısal kırılmaları dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009) testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre serilerin “birim kök içerir” şeklinde kurulan boş hipotezin GSYİH ve IPR serilerinin düzey değerlerinde reddedilemediği, birinci farklarında ise reddedildiği görülmüştür. Böylece, GSYİH ve IPR serilerinin birinci farklarında durağan olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Daha sonra iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığının tespit edilmesi için yatay kesit bağımlılığı ve eş-bütünleşme ilişkisinde yapısal kırılmanın varlığı durumunda, düzeyde durağan olmayan seriler arasında, eş-bütünleşme ilişkisinin varlığını sınavan ve Westerlund ve Edgerton (2008) tarafından geliştirilen LM-based testi ile araştırılmıştır. Yapılan testin sonunda yatay kesit bağımlılığı ve yapısal kırılmaların varlığı altında GSYİH ile IPR arasında panel eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak GSYİH ve IPR arasındaki kısa ve uzun dönemdeki ilişki PMG (Pooled Mean Group) yöntemi kullanılarak yapısal kırılmalar dikkate alınmadan (Model 1) ve devamında kırılmalar dikkate alınarak (Model 2) oluşturularak ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Birinci modelden elde edilen sonuçlara göre BRICS ülkeleri ve Türkiye’de uzun dönemde fikri mülkiyet hakları indeksinde meydana gelen bir artışın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini kısa dönemde ise bir etkisinin olmadığı ortaya koyulmuştur. İkinci modelden elde edilen sonuçlara göre ise birinci modelde elde edilen sonuçların aynısı çıkmış yani uzun dönemde fikri mülkiyet hakları indeksinde meydana gelen bir artışın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini kısa dönemde ise bir etkisinin olmadığı ortaya koyulmuştur.

Günümüze kadar gelişen süreçte doğal kaynaklar, emek ve sermaye klasik üretim faktörleri olarak ekonomik büyümenin kaynağını oluşturan temel bileşenler olarak ele alınmıştır. Fakat emek kavramının kapsamı içinde sadece insanın üretim sürecinde kullandığı kas gücü olarak ele alınmış, insanın beyin gücü ile ürettiği bilgi ele alınmamıştır. Ancak son yıllarda bu anlayış hızla değişmektedir. Yeni büyüme teorileri bilgiyi bir üretim faktörü olarak modellere dâhil etmesinin yanında bilgi, üretim sürecini belirleyen en önemli faktör olarak kabul edilmektedir. Bilginin üretim süreçlerinde fonksiyonu arttıkça insanın zihinsel etkinliği de önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada FMH koruması ülke içerisinde yaratıcı çabayı ödüllendirerek teknolojik ilerlemeyi sağlamaktadır. Ülke içinde yaratıcı çaba korunmadığı zaman yeni teknoloji oluşturma saiki azalmaktadır. Çünkü yaratılan yeniliğin rakip firmalar tarafından kolayca taklit edilmesi durumunda firmalar yenilik yapma güdülerin kaybederek AR-GE harcamalarına yönelmezler. Bu bağlamda yenilikçi güdülerini koruyacak olan fikri haklar rejiminin güçlü olması ve iyi bir şekilde uygulanması gerekir. Fikri mülkiyet haklarının yarattığı güvence ekonomik sistemin işlemesi için önemli bir rol oynamaktadır. Fikri mülkiyet hakları, insan bilgisi birikimine elverişli bir ortam yaratarak inovasyonu ve ekonomik büyümeyi artırma eğiliminde olacaktır. AR-GE faaliyetleri sonucunda oluşan yeniliğin firmalara fayda sağlayacak biçimde korunmaması halinde ülkeler sahtecilik ve taklitçiliğe dayanan dinamik olarak verimsiz firmalara bağımlı hale gelebilir. Çünkü firmalar açısından marka bilinirliğinin ve dağıtım kanallarının oluşturulması oldukça maliyetli yatırımlar gerektirmektedir. Diğer yandan ülkeler kendi araştırma faaliyetlerine dayanmaksızın, başka ülkelerde geliştirilen teknolojiyi çeşitli kanallarla transfer edebilir. Bu kanallar; uluslararası mal ticareti, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ticari markaların sözleşmeli olarak lisans verilmesi yoluyla sağlanabilir. Uluslararası teknoloji transferi sürecinde gelişmekte olan ülkelerin fikri mülkiyet rejimlerine yönelik kurumsal ve hukuksal altyapıları önem kazanmaktadır. Bu ülkelerde fikri mülkiyet hakları rejimi ne kadar güçlüyse daha fazla uluslararası yatırım için avantajlı konuma geçmektedir.

İnovasyonların oluşum süreci kümülatif bir gelişim yapısına sahiptir. Yenilikler oluşturulurken genellikle önceki uygulamalardan ve bilgi birikiminden yararlanır. Her yeni ürün, insan bilgisi birikimine katkıda bulunur, böylece insan

bilgisi biriktikçe inovasyon maliyeti düşmektedir. Böylece, ekonominin büyüme hızı ve yeni ürünlerin piyasaya sürülme oranı artacaktır. Ancak çok sıkı politikalar uygulanırsa yeniliği gerçekleştiren firma tekel hakkına sahip olurken yeniliğin birikerek gelişen doğasına zarar verebilir. Bundan dolayı fikri mülkiyet haklarının korunması sırasında uygulanan politikalarda aşırıya gidilmesi ekonomik gelişmeye zarar verebilmektedir. Bundan dolayı bilginin yayılım sürecini kısıtlamaktan da kaçınılmalıdır.

Ayrıca farklı sektörlerde fikri mülkiyet hakları rejiminin ekonomik büyüme ve teknolojinin yayılımı üzerindeki etkisi farklılaşmaktadır. Sektörel bazda uygun değer koruma düzeyleri ve sürelerinin belirlenmesi için daha spesifik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, Samuel: “Intellectual property rights, political risk and economic growth in developing countries”, **Journal of Economics and International Finance**, 1, 2009, pp.127-134.
- Aghion, P.; P. Howitt : “A Model of Growth Through Creative Destruction” **Econometrica**, 60(2), 1992, pp.323-351
- Ahn, S. K. “Some tests for unit roots in autoregressive-integrated-moving average models with deterministic trends”. **Biometrika** 1993, 80(4), 855–868.
- Akdere, Çınla.,Büyükboyacı, Mürrüvet : Davranışsal İktisat ve Sınırlı Rasyonellik Varsayımı. D. Dumludağ, Ö. Gökdemir, L. Neyse, & E. Ruben içinde, **İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar**, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s.105-138.
- Aktan, Coşkun. Can. “Mülkiyet Hakları İktisadı: Mülkiyet Yapısı ve İktisadi Performans Arasındaki İlişki”. **Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, 2018, 7(19), 423-445
- Alchian, Armen, “Mülkiyet Hakları İktisadına Giriş”, 1978, (Çev. Rasim Kutlu), Ömer Demir (Der.), Devlet Rekabet Mülkiyet ve İktisat, Adapazarı: Değişim Yayınları, 2000, ss.197-220.
- Amsler, C. and J. Lee . “An LM test for a unit root in the presence of a structural change.” **Econometric Theory** 1995 11(2), 359–368.
- Arıcıoğlu Ebru , Ucan Okyay: “Intellectual Property Rights And Economic Growth İn Europe”, **Çukorova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 24, Sayı 2, 2015, s.123-136

Arrow, Kenneth J.: “The Economic Implications of Learning by Doing” **The Review of Economics Studies**, Vol.29, No:3, 1962, pp.155-173

Bai, Jushan.; Pierre Perron “Computation and analysis of multiple structural change models”, **Journal of applied econometrics**, vol. 18, Issue 1, 2003, pp.1-22.

Barro, Robert.J.: “Government Spending in a Simple Model of Endogenous” **Journal of political economy**, 98.5, Part 2 (1990): S103-S125.

Berber, Metin : **İktisadi Büyüme ve Kalkınma** Derya Kitabevi 4. Baskı Trabzon, 2011

Bessen, James, and Eric Maskin: "Sequential innovation, patents, and imitation." **The Rand Journal of Economics**, 40.4 2009, pp.611-635.

Bilgili Fatih, Demirkapı Ertan: **Ticari İşletme Hukuku**, Dora Yayıncılık, 4.Baskı, 2013

Bird Robert C., Jain, Subhash C.: **The continuing challenge of global intellectual property rights**, Edward Elgar Publishing, USA,2008

Blaug, Mark: **İktisat Kuramının Geçmişine Bakış**, Efil Yayınevi, Ankara, 2014

- Branstetter, Lee G., Raymond Fisman, and C. Fritz Foley, “Do Stronger Intellectual Property Rights Increase International Technology Transfer? Empirical Evidence from U.S. Firm-Level Panel Data”, **Quarterly Journal of Economics**, Vol. 121 No. 1, 2006, pp.321-49.
- Breitung, Jörg. “A Parametric Approach To The Estimation of Cointegration Vectors in Panel Data”, **Econometric Reviews**, vol. 24, Issue 2, 2005, pp. 151-173.
- Breuer, J. B.; R. Mcnown, M. Wallace “Series-specific unit root tests with panel data”, **Oxford Bulletin Of Economics And Statistics**, vol. 64, Issue 5, 2002, pp. 527-546.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. The lagrange multiplier test and its applications to model specification tests in econometrics, *Review of Economic Studies*, 1980 47(1), 239-53.
- Bübül, Yaşar ,Özbay Rahmi Deniz “’Sanayi Devrimi’nin Tartışmalı Bir Kurumu, Olarak Patent Ve Osmanlı’da İhtira Beratı Kanunu’”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt XXVIII, Sayı I, 2010, S. 37-55
- Carrion-i-Silvestre, J. L.; T. D. Barrio-Castro, E. Lopez-Bazo “Breaking the panels: an application to the GDP per capita”, **The Econometrics Journal**, vol. 8, Issue 2, 2005 pp.159–175.
- Charemza, W. W.; D. F. Deadman . **New directions in econometric practice**. Books.1997
- Chen, Yongmin,, Thitima Puttitanun, “Intellectual property rights and innovation in developing countries”, **Journal of Development Economics**, Vol 78 No 2, December 2005, pp.474-493.

- Choi, In. “Unit Root Tests For Panel Data”, **Journal of international money and Finance**, Vol. 20, Issue 2, 2001, pp. 249-272.
- Chin, Judith C., G.M.Grossman: “Intellectual Property Rights and North-South Trade”, **NBER Working Paper Series**, No.2769, 1988, p.1-27.
- Colston , Catherine, Galloway, Jonathan: **Modern Intellectual Property Law**, Routledge Series Text, Third Edition, London ,2010
- Commons, John R.: “Institutional Economics”, **The American Economic Review**, Vol. 21, No. 4, American Economic Association, 1931, pp.648-657.
- Çetin, Tamer: “Yeni Kurumsal İktisat”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi, **Sosyoloji Konferansları**, No: 45, 2012 -1, s.43-73.
- Deardorff, Alan V.: “Welfare Effects of Global Patent Protection, Economica”, **New Series**, Vol.59, No.233, 1992, p.35-51.
- Demsetz, Harold, “Mülkiyet Hakları Teorisine Doğru”, 1967, (Çev. Ali, Çağlayan), Ömer DEMİR (Der.), Devlet Rekabet Mülkiyet ve İktisat , Adapazarı: Değişim Yayınları, 2000, ss. 175-196.
- Dinar, Gülenay B.: “Veblen’in İktisadi Analizinde Sosyo-Ekonomik Evrim ve Darwinizm”, **Darwin ve Evrimsel İktisat Sempozyumu 2009, Hacettepe Üniversitesi Yayınları**, Ed. Muammer Kaymak ve Ahmet Şahinöz, 2011, pp.101-112

- [EDTHK] Entegre Devre Topoğrafyalarının Korunması Hakkında Kanun 2004: Madde 2
- ‘
- Eggertsson, T.: ‘Property rights, agency, and economic organization. In Economic Behavior and Institutions: Principles of Neoinstitutional Economics ‘, **Cambridge Surveys of Economic Literature**, 1990, pp. 33-58.
- Falvey, Rod and Foster-McGregor, Neil.: ‘‘The Role of Intellectual Property Rights in Technology Transfer and Economic Growth: Theory and Evidence’’, 2006
- Falvey, Rod, N. Foster, D. Greenway: ‘‘Intellectual Property Rights and Economic Growth.’’**Review of Development Economics**, Vol.10, No.4, 2006, p.700-719.
- Freeman, C. ve Soete, L.: **Yenilik iktisadı.** (E. Türkcan. Çev.) Ankara: TÜBİTAK, 2004
- Gilbert, Richard J., G. Newbery: ‘‘Preemptive Patenting and the Persistence of Monopoly.,’**The American Economic Review**, Vol.72, No.3, 1982, p.514-526.
- Gino Gancia ‘‘North-South trade and directed technical change,’’
,Alessandra Bonfiglioli: **Journal of International Economics**, 76, (2), 2008, 276-295

- Gould, David M. , W. C. Gruben: “The Role of Intellectual Property Rights in Economic Growth.Journal of Development Economics”, Vol.48, 1996, p.323-350.
- Göçer, İ., Mercan, M. ve Peker, O. “Kredi Hacmi Artışının Cari Açığa Etkisi: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi”. **Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi**, 18, 1-17.
- Gökovalı, Ümmühan: “Coğrafi İşaretler Ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi** ,21 (2), 2007, s.141-160
- Gövdeli, Tuncer. “Enerji Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi”, Doktora Tezi, 2018, Gaziantep Üniversitesi, S.B.E. Gaziantep.
- Grossman, G.M.; Elhanan Helpman: “Quality Ladders and Product Cycles”, **Quarterly Journal of Economics**, 106(2), 1991, pp. 557-586.
- Gülmez, Ahmet: “Endojen Büyüme Teorileri Kapsamında Türkiye ve Güney Kore'de Ekonomik Büyümenin Karşılaştırmalı Analizi” Doktora Tezi , Sakarya Üniversitesi, 2004
- Gürkan, Ceyhun: “Veblen, Schumpeter ve Teknoloji”, **Kurumsal İktisat**, Ed. Eyüp Özveren, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s.237-283.
- Hadri, Kaddour. “Testing For Stationarity In Heterogeneous Panel Data”, **The Econometrics Journal**, vol. 3, Issue 2, 2000, pp.148-161.

- Hart, Oliver D.: “Incomplete Contracts and the Theory of the Firm”. **JL Econ. & Org.**, 1988, 4: 119.
- Helpman, Elhanan: “Innovation, Imitation, and Intellectual Property Rights”, **Econometrica. Journal of The Econometric Society**, Vol.61, No.6, 1993 p.1247-1280.
- Hirş, Ernst: **Fikri Ve Sınai Haklar**, Ankara Ar Basımevi, Ankara,1948
- Hodgson, Geoffrey M.: “Institutional Economics into the Twenty-First Century”, **Studi e Note di Economia**, Vol. 14, 2009, pp.03-26.
- Hodgson, Geoffrey M.: “What Are Institutions?”, **Journal of Economic Issues**, Vol. XL, No. 1, **Association for Evolutionary Economics**, 2006, pp.1-25.
- Hodgson, Geoffrey M.: “The Approach of Institutional Economics”, **Journal of Economic Literature**, Vol. 36, No. 1, American Economic Association, Mar.1998, pp.166-192
- Hu, Albert Guangzhou and Ivan P. L. Png. “Patent Rights and Economic Growth: Cross-Country Evidence.” 2009.
- Hudson John and Minea Alexandru: “Innovation, Intellectual Property Rights, and Economic Development: A Unified Empirical Investigation”, **World Development**, 46, (C), 2013, 66-78

- Im,Kyung.S.,
M.Hashem.Pesaran,and
Yongcheol,Shin. “Testing for unit roots in heterogeneous panels.”
Journal of Econometrics,2003, 115(1), 53–74
- Janjua, Pervez , Samad, Ghulam: “Intellectual Property Rights and Economic Growth: The
Case of Middle Income Developing Countries”, **The
Pakistan Development Review**, 46, 2007, 711-722.
- Jones, J Charles: **İktisadi Büyümeye Giriş**, (Çevirenler: Sanlı Ateş,
İsmail Tuncer), Literatur Yayınları, İstanbul, 2001
- International Property Rights Index (IPRI) International Property Rights Index (IPRI). **Property
Rights Alliance**, Washington DC:2017
- Kama, Özge: “ Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri”, **İktisadi
ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13(2), 2011, s.1-22.
- Kanwar, Sunil, Robert Evenson: “Does Intellectual Property Protection Spur Technical
Change?” **Oxford Economic Papers**, Vol. 55 No. 2,
April 2003, s.235-264.
- Karahan, Sami v. d.: **Fikri Mülkiyet Haklarının Esasları**, Seçkin Yayınevi,
3. Baskı, Ankara, 2012
- Kazgan, Gülten: **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**,
İstanbul, Remzi Kitabevi, 16. Basım, 2011.
- Maskus ,Keith E.: “Intellectual Property Rights and Economic
Development”, 32 **Case W. Res. J. Int'l L.**471 2000

- Kibritçioğlu, Aykut: “ İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, No.1–4, Ocak-Aralık, 1998, s.207-230
- Küçükcalay, Abdullah M.: **İktisadi Düşünce Tarihi**, İstanbul, Beta Basım Yayıncılık, 4.Baskı, 2015
- Lai, Edwin L.C.: “International Intellectual Property Rights Protection and The Rate of Product Inovation”, **Journal of Development Economics**, Vol.55, 1998, p.133-153.
- Le Quan V. ,Patrick G. ,McLennan: "The Effects of Intellectual Property Rights Violations on Economic Growth," **Modern Economy**, Vol. 2 No. 2, 2011, pp. 107-113
- Lee, J.; M. C. Strazicich “Minimum LM unit root test with one structural break. Manuscript”, **Department of Economics, Appalachian State University**, 2004, pp.1-16.
- Léger, Andréanne: “Intellectual Property Rights in Mexico: Do They Play a Role?”, **World Development**, Vol.33, No.11, 2005, p.1865-1879.
- Lévêque, François, Mérière Yann: **The Economics of Patents and Copyright**, The Berkeley Electronic Press, Paris, 2004
- Levin, A.; C. F. Lin, C. S. J. Chu “Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample propertie”, **Journal of econometrics**, vol. 108, Issue 1, 2002, pp.1-24.

- Livia Ilie: “Intellectual Property Rights: An Economic Approach”, **Procedia Economics and Finance**, Volume 16, 2014, Pages 548-552.
- Lucas, R.E., Jr.: “On the mechanics of economic development”, **Journal of Monetary Economics** 22, 1988 pp.3–42.
- Madalla, G. S.; S. Wu. “A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test”, **Oxford Bulletin Of Economics And Statistics**, Vol. 61, Issue 1, 1999 pp.631-652.
- Mansfield, Edwin, M. Schwartz, S. Wagner: “Imitation Costs and Patents: An Empirical Study”, **The Economic Journal**, Vol.91, No.364, 1981, p.907-918.
- Matur, Eser Pirgan: ” Kurumsal İktisat Açısından Firma Kuramı”, **Kurumsal İktisat**, (Ed.) Eyüp Özveren. Ankara: İmge Yayınevi. 2007, s.283-308
- McCalman, Phillip: “Who Enjoys TRIPs Abroad? An Empirical Analysis of Intellectual Property Rights in the Uruguay Round”, **The Canadian Journal of Economics**, Vol.38, No.2, 2005, p.574-603.
- Murray, Fiona , Stern, Scott: “Do Formal Intellectual Property Rights Hinder the Free Flow of Scientific Knowledge? An Empirical Test of the Anti-Commons Hypothesis”, **Journal of Economic Behavior & Organization**, 63,2007, pp. 648-687.

- North, Douglass: **Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans** (Çev. G. Çağalı Güven). 2002, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Özçelik, Emre, ‘‘Kurumsal İktisat’ın Dünü, Bugünü, Yarını’’
Özveren, Eyüp: **Ekonomik Yaklaşım** 2015, 26(96): 17-57
- Özveren, Eyüp: ‘‘Kurumsal İktisat: Aralanan Karakutu’’, **Kurumsal İktisat**, Ed. Eyüp Özveren, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s.15-44.
- Özveren, Eyüp: ‘‘(Kurumsal) İktisat-Felsefe İlişkisi: Ne Seninle Ne Sensiz?’’, **İktisadi Felsefeyle Düşünmek**, Ed. Ozan İşler, Feridun Yılmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Parada, Jairo J.: ‘‘Original Institutional Economics: A Theory for the 21st Century?’’, **Oeconomicus**, Volume V, 2001, pp. 46-60.
- Park, Walter G.: ‘‘Do Intellectual Property Rights Stimulate R&D and Productivity Growth? Evidence from Cross-National and Manufacturing Industry Data’’, in Jon Putnam, ed., Intellectual Property Rights and Innovation in the Knowledge-Based Economy, Calgary: **University of Calgary Press**, 2003
- Park, Walter, and Juan Carlos Ginarte: ‘‘Intellectual Property Rights and Economic Growth’’, **Contemporary Economic Policy**, Vol.15 No. 3, July 1997, 51-61.

- Park, Walter G. “Do Intellectual Property Rights Stimulate R&D and Productivity Growth? Evidence from Cross-national and Manufacturing Industries Data”, in Jonathan Putnam (ed.), **Intellectual Property and Innovation in the Knowledge-Based Economy**, Industry Canada, Ottawa, 2005, pp. 9:1 9:51.
- Parlakıyıldız, F , Güvel, E .: "Fikri Mülkiyet Hakları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: G8 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama". **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 24, 2015, s.75-92
- Pen Yazarlar Derneği: **Fikri Hakların ABC’si** Çev.Deniz Ilgaz ,Gürsel Üstün Unesco/Pen, 1994
- Pesaran, M. Hashem. “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”. **Cambridge Working Papers in Economics**, 2004, No. 435.
- Pesaran, M. Hashem. “Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure.” **Econometrica**, 2006,74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. Hashem. and Yamagata, Takashi “Testing Slope Homogeneity in Large Panels”. **Journal of Econometrics**, 2008,142(1), 50-93.
- Pesaran, M. Hashem., Ullah, A. ve Yamagata, Takashi. “A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence.” **Econometrics Journal**, 2008, 11, 105-127.

Pesaran, M. Hashem., Y. Shin, and R. P. Smith “Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels.” **Journal of the American Statistical Association**, 1999, 94(446), 621–634.

Qian, Yi: “Do National Patent Laws Stimulate Domestic Innovation in a Global Patenting Environment? A Cross-Country Analysis of Pharmaceutical Patent Protection, 1978-2002”, **Review of Economics and Statistics**, Vol. 89, No. 3, 2007.

Richard T. Rapp, Richard P. Rozek, “Benefits and Costs of Intellectual Property Protection in Developing Countries” **Journal of World Trade**, Issue 5, 1990, pp. 75–102

Rebelo, S.T. : “On the Determinant of Economic Growth”, **Rochester Center for Economic Research Working Paper**, 1997, No.443.

Rehman Ata , Usman Sumara, Hadi Atiya, Naqvi Hamad: “Patents Rights and Economic Growth: Empirical Evidence from Middle Income Countries” **Journal of Economics and Sustainable Development**, Vol.6, No.19, 2015

Richter, R.: “The New Institutional Economics: Its Start, Its Meaning, Its Prospects”, **European Business Organization Law Review (EBOR)**, 6(2), 2005, pp. 1-34.

Romer, Paul M.: ‘Endogenous Technological Change’, **Journal of Political Economy**, (October), 1990, pp:71-102.

- Romer, Paul M.: ‘Increasing Returns and Long Run Growth’, **Journal of Political Economy**, (October), 1986, pp:1002-1037.
- Romer, Paul M.: “The Origins of Endogenous Growth”, **Journal of Economic Perspectives**, vol.8,1994, p. 3-22.
- Rutherford, Malcolm: “Institutional Economics: Then and Now,” **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 15, No. 3, 2001, pp. 173-194.
- Rutherford, Malcolm: “The Old and the New Institutionalism: Can Bridges Be Built?”, **Journal of Economic Issues**, Vol. 29, No. 2, 1995, pp. 443-451.
- Rutherford, Malcolm: “Institutionalism Between the Wars”, **Journal of Economic Issues**, Vol. 34, No. 2, 2000, pp. 291-302.
- Sakakibara, Mariko, Lee Branstetter: “Do stronger patents induce more innovation? Evidence from the 1988 Japanese patent law reforms”, **RAND Journal of Economics**, Vol. 32, 2001, 77–100.
- Sattar, A., Mahmood, T.: “Intellectual property rights and economic growth: evidences from high middle and low income countries”. **Pakistan Economic and Social Review**, 2011, 163-186
- Savaş, Vural F.: **İktisadın Tarihi**, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 2007
- Schmidt, P. and C. B. P. Phillips: “LM tests for a unit root in the presence of deterministic trends”. **Oxford Bulletin of Economics and Statistics** 54(3), 1992, 257–87.

- Schneider Patricia Higino: “International trade, economic growth and intellectual property rights: A panel data study of developed and developing countries”, **Journal of Development Economics**, 78, (2), 2005, pp.529-547
- Sengupta, J.K.: **Understanding Economic Growth**, Springer Press, 2011
- Soyak, A.: “Fikri ve Sinaî Mülkiyet Hakları: Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve GOÜ’ler Açısından Önemi”, **Legal Fikri ve Sinaî Haklar Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, 2005, ss.11–30
- Stryszowski, Piotr K.: “Intellectual Property Rights, Globalization and Growth”, **Global Economy Journal**, Vol.6, No.4,2006, p.1-31.
- Suluk, Cahit, Karasu, Rauf, Nal, Temel: **Fikri Mülkiyet Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017
- Suzuki ,Keishun: “Economic growth under two forms of intellectual property rights protection: patents and trade secrets”, **Journal of Economics**, 115, (1), 2015, pp.49-71
- Şehirali,Feyzan.H.: **Patent Hakkının Korunması**, Turhan Kitabevi, 1998, Ankara
- Şenalp, M. Gürsan: “Dünden Bugüne Kurumsal İktisat”, **Kurumsal İktisat**, Ed. Eyüp Özveren, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s.45-93

- Taban, Sami: **İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye**, Bursa, Ekin Basım Dağıtım,2010
- Takalo, Tuomas, V. 'Do Patents Slow Down Technological Progress? Real Options in Research, Patenting, and Market Introduction'', **International Journal of Industrial Organization**'', Vol.18, 2000, p.1105-1127.
- Takay, Bahar A.: "Evrimsel İktisadın Gelişimi", **Darwin ve Evrimsel İktisat Sempozyumu 2009, Hacettepe Üniversitesi Yayınları**, Ed. Muammer Kaymak ve Ahmet Şahinöz, 2011, pp.11-25
- Taylor, M. Scott: "TRIPS, Trade and Growth'', **International Economic Review**, Vol.35, No.2, 1994, p.361-381.
- Taylor, Mark. P.; Lucio Sarno "The behavior of real exchange rates during the post-Bretton Woods period'', **Journal Of International Economics**, vol. 46, Issue 2, 1998, pp.281-312.
- Tekinalp, Ünal: **Fikri Mülkiyet Hukuku**, Arıkan Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul,2005
- Tekinalp, Ünal: **Fikri Mülkiyet Hukuku**, Vedat Kitapçılık, 5. Baskı, İstanbul, 2012
- Thompson, Mark A., F.W. Rushing.: "An Empirical Analysis of the Impact of Patent Protection on Economic Growth'', **Journal of Economic Development**, Vol.21, No.2, 1996, p.61-77

Thompson, Mark A., F.W. Rushing: “An Empirical Analysis of the Impact of Patent Protection on Economic Growth: An Extension” **Journal of Economic Development**, Vol.24, No.1,1999, p.67-76.

Torstensson, Johan: “Property Rights and Economic Growth: An Empirical Study.Kyklos”, **International Review of Social Sciences**, Vol.47, No.2, 1994, p.231-247.

Tüylüoğlu, Şevket: “Küreselleşme Sürecinde Kalkınma Politikaları ve Devletin Zayıflayan Rolü”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadî ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, Isparta, 2004, s. 257–280

Ülgen, Hüseyin v.d.: **Ticari İşletme Hukuku**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2006

Üzümcü, Adem : **İktisadi Büyüme Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler** Beta yayıncılık 2.Baskı İstanbul 2015

Westerlund, Joakim. ve Edgerton, David. L. “A simple test for cointegration in dependent panels with structural breaks,” **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**,2008 70(5), 665-704.

Wipo: **Understanding Industrial Property**, Switzerland, 2016(b), ISBN: 978-92-805-2588-5

Williamson, Oliver E.: "The economics of organization: The transaction cost approach." **American Journal of Sociology**, 87.3, 1981, s.548-577.

Williamson, Oliver E.: **The Economic Institutions of Capitalism**. New York: Free Press, 1985

Wipo: **Understanding Copyright And Related Rights**, Switzerland, 2016(a) Isbn: 978-92-805-2799-5

Kim,Y.K., K. Lee, 'Appropriate intellectual property protection and economic growth in countries at different levels of development''**Res. Policy**, 41 (2) ,2012, pp. 358-375

Yapraklı, Sevdâ. ve Kaplan, F. 'Dışa Açıklık ve Reel Döviz Kuru Oynaklığı: Yükselen Piyasa Ekonomilerine İlişkin Bir Panel Veri Analizi''. **İktisat İşletme ve Finans**. 2015, 30/357. ss. 35-54.

Yardımcı, Pınar: 'İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri'', **Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi**, 10(9), Haziran, 2009, s:96-115

Yaylalı, Muammer, Lebe, Fuat : 'Beşeri Sermaye İle İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi'', **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 30 (1), 2015,s:23-51

Yılmaz, Feridun: "Avrupa'da Kurumsal İktisat: G.M. Hodgson Örneği," **Kurumsal İktisat**, Ed. Eyüp Özveren, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s.93-143.

Yılmaz, Feridun: 'Rasyonalite (İktisat Özelinde Bir Tartışma)', Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2009

- Yılmaz, Feridun: "Piyasa-Firma Ayırımı Tartışmaları Çerçevesinde Firma Teorisi". **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 4, 2002, s.67-82
- Yueh, Linda: "Patent Laws and Innovation in China" **International Review of Law and Economics**, Vol.29, 2009, p.304-313.
- Yüce, Özden: **Fikri ve Sınain Haklar Hukukunda Entegre Devre Topografyaları**, Oniki Levha Yayınevi, İstanbul, 1. Baskı, 2010
- Yülek, Murat : "İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Kamu Politikaları Üzerine", **Hazine Dergisi**, Sayı 6, Nisan 1997, s. 89–105

